

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Ειρήνη Ανούση - Ηλίας Ράπτης - Ευτυχία Ροδοπούλου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

Α΄ Γυμνασίου

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:	Ειρήνη Ανούση , Ζωγράφος, Χαράκτρια, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης Ηλίας Ράπτης , Παιδαγωγός, Σχολικός Σύμβουλος Α/θμιας Εκπαίδευσης Ευτυχία Ροδοπούλου , Ζωγράφος, Χαράκτρια, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
ΚΡΙΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ:	Πολυξένη Αραπάκη , Ζωγράφος, Κεραμίστρια, Σχολική Σύμβουλος Β/θμιας Εκπαίδευσης Δημήτρης Κλεομένης Ζερβός , Ζωγράφος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης Γεώργιος Τσακίρης , Ζωγράφος, Επίκουρος Καθηγητής Παν/μιου ΑΠΘ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ:	Ευτυχία Ροδοπούλου , Ζωγράφος, Χαράκτρια, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:	Αλιφεροπούλου Μαρία , Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ:	Γεώργιος Σιγάλας , Ζωγράφος, Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΠΟΕΡΓΟΥ:	Αργυρώ Μάρκου , Ζωγράφος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
ΕΞΩΦΥΛΛΟ:	Σύνθεση από τα έργα: Κυκλαδικό Ειδώλειο, Το ψάθινο καπέλο, Ν. Λύτρα, Καφενείο 4 εποχές, Τ. Ζωγράφου, Το χωριό μου, έργο μαθητή
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ:	ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μηχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Ανούση Ειρήνη Ράπτης Ηλίας Ροδοπούλου Ευτυχία

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

Α΄ Γυμνασίου

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	Σελ. 6
Δομή του βιβλίου και του τετραδίου του μαθητή	8
Μεθοδολογικές προσεγγίσεις	10
Γενικές κατευθύνσεις για την οργάνωση της διδασκαλίας.....	11
Προτάσεις οργάνωσης της διδασκαλίας.....	12
Παράλληλες δραστηριότητες. Αξιολόγηση- Αυτοαξιολόγηση.....	14
Εργαστήριο Εικαστικών	15
Περιεχόμενο και διδακτική των ενοτήτων του βιβλίου του μαθητή	
• «Από την κίνηση στην έκφραση» Χρήση υλικών ζωγραφικής. Στοιχεία αισθητικής	18
• «Όλα είναι χρώμα» Χρωματικές κλίμακες. Συγκριτική ιστορία της τέχνης	24
• «Οργανώνω» Σύνθεση και Αισθητική	31
• «Σχέδιο για όλους» Μορφικά στοιχεία. Μορφοποίηση	37
• «Η δική μου πραγματικότητα» Σχέδιο από τη φύση. Κοινωνικές επιδράσεις στην τέχνη	43
• «Κινούμενο σχέδιο» Εξέλιξη και λειτουργία	48
• «Πηλός» Πλαστική. Αρχαίοι πολιτισμοί	53
• «Χαρακτική» Μορφή και περιεχόμενο	60
• «Η ζωή και οι τέχνες» Εικονογράφηση - Δραματοποίηση.....	67
• «Ένα πρωινό στον Παρθενώνα» Αισθητική και ιστορική προσέγγιση	74
• «Στους θησαυρούς του Μουσείου» Αισθητική και κριτική.....	79
Πηγές	85

2 Πάουλ Κλέε «Τα τρία πουλιά που πετάνε» 1921

Εισαγωγή

- Αν συμφωνήσουμε ότι ο απώτερος σκοπός της διδασκαλίας της τέχνης είναι να βοηθήσει τους μαθητές να εκφραστούν ειλικρινά και αβίαστα μέσα από τη δημιουργία, αλλά και να μάθουν ν' απολαμβάνουν την τέχνη, τότε, πρώτα απ' όλα, οφείλουμε να γνωρίσουμε και να κερδίσουμε το κάθε παιδί που έχουμε μπροστά μας.

- Τα παιδιά της Α' Γυμνασίου βρίσκονται στο στάδιο της μετάβασης από την προεφηβική στην εφηβική ηλικία. Σε καμιά άλλη περίοδο της ζωής οι διεργασίες και αλληλεπιδράσεις των ατομικών και συλλογικών παραγόντων δεν είναι τόσο έντονες και καθοριστικές για τη συγκρότηση της ανθρώπινης προσωπικότητας, όσο σ' αυτή της πρώιμης εφηβικής ηλικίας. Κατά την περίοδο αυτή, οι έφηβοι περνούν βιολογικές, γνωστικές και κοινωνικοσυναισθηματικές αλλαγές, εν μέσω της ωρίμανσης των σχέσεών τους με τους γονείς, της εμβάθυνσης των σχέσεων με τους συνομηλίκους τους και της μετάβασής τους σ' ένα νέο σχολείο (Roeser, Eccles και Samerof, 2000).

- Σ' αυτό το μεταίχμιο της παιδικότητας με την εφηβεία εντοπίζονται σημαντικές ατομικές διαφορές μεταξύ των παιδιών, τόσο ως προς την ψυχοπνευματική όσο και τη σωματική ανάπτυξή τους. Το συναίσθημα και η φαντασία συνεχίζουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να ενσωματώσει στη διδασκαλία του τα δεδομένα αυτά, αν θέλει να βοηθήσει ουσιαστικά και με παιδαγωγικό τρόπο τον αναπτυσσόμενο άνθρωπο. Η έννοια του παιδαγωγού προϋποθέτει τη μετάδοση γνώσεων με σεβασμό στις ιδιαιτερότητες και την ατομικότητα του κάθε μαθητή. Θεωρούμε ότι μόνο μέσα από μια σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας θα μπορέσει ο μαθητής να μας αποκαλύψει το βαθύτερο εαυτό του και να χειριστεί αποτελεσματικά τις γνώσεις και τις εμπειρίες που θ' αποκομίσει από το μάθημα των Εικαστικών.

- Καλούμαστε λοιπόν να στηρίξουμε την ελεύθερη έκφραση των παιδιών, να ασκήσουμε την οπτική τους ικανότητα, να εμπλουτίσουμε τα εκφραστικά τους μέσα και να καλλιεργήσουμε το αισθητικό τους κριτήριο, χωρίς να παραγνωρίζουμε τις συναισθηματικές τους ανάγκες, τις πνευματικές τους ανησυχίες αλλά ούτε και την παιδικότητά τους. Αρχίζοντας τη διδασκαλία μας με χρωματικά παιχνίδια, δίνουμε την ευκαιρία στα παιδιά να εκφράσουν διαισθητικά την προσωπικότητά τους, ανακαλύπτοντας ταυτόχρονα καινούριες δεξιότητες τις οποίες ενδεχομένως αγνοούσαν.

Σύμφωνα με τον Πάουλ Κλεέ «...Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο αρχικός σχηματισμός, η πρώτη γραμμή που τραβά το μολύβι μας, πηγάζει από μια ολόκληρη προϊστορία που δεν απαρτίζεται μόνο από «έμπνευση» ή από τον πόθο της ανθρωπότητας να εκφραστεί. Υπάρχει η ανάγκη της εξωτερίκευσης, εκείνη η εσωτερική αναγκαιότητα που σαν ισχυρή παράρμηση ζητά να εκφραστεί, σύμφωνα με την κατεύθυνση που ονομάζουμε «προσωπική θεώρηση του κόσμου...».

- Αυτή ακριβώς η «προσωπική θεώρηση του κόσμου» αποκτά συγκεκριμένη μορφή μέσω της βιωματικής προσέγγισης της τέχνης. Πιστεύουμε ότι πριν από τη διαμεσολάβηση του γνωστικού στοιχείου και την εκλογίκευση, είναι ανάγκη να πεισθεί το παιδί

για την αξία της αυθεντικότητας της έκφρασής του. Η έμπνευση και ο εμπλουτισμός της δημιουργίας του από τα έργα μεγάλων καλλιτεχνών, που προτείνονται στα επόμενα κεφάλαια, θεωρούμε ότι πρέπει να διαχωριστεί από τη στείρα αντιγραφή.

- Η διδακτική της τέχνης βρίσκεται σε μια διαδικασία διαρκούς εξέλιξης. Συνεπώς, δεν πιστεύουμε ότι υπάρχουν έτοιμες λύσεις για κάθε περίπτωση. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι η βιωματική προσέγγιση της τέχνης θα μπορούσε θαυμάσια ν' αποτελέσει την αφητηρία και το πλαίσιο αναφοράς στη βάση του οποίου ο κάθε καθηγητής των Εικαστικών θα έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει τη δική του μέθοδο διδασκαλίας. Είναι προφανές ότι η αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας μεθόδου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαρκή ενημέρωση, την έρευνα και τον πειραματισμό του κάθε καθηγητή, αλλά και την ικανότητα αναστοχασμού και ανατροφοδότησης από την καθημερινή σχέση του με τα παιδιά.

- Μια άλλη διάσταση την οποία οφείλει να λάβει υπόψη του ο εκπαιδευτικός κατά την οργάνωση του μαθήματος είναι αυτή της διαθεματικότητας. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο επεξεργάστηκε πρόσφατα το «Διαθεματικό Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών», το οποίο δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για διαθεματική προσέγγιση της γνώσης και δημιουργική συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς των άλλων ειδικοτήτων, προς όφελος βεβαίως των μαθητών. Θα πρέπει, ωστόσο, να διευκρινίσουμε ότι η διαθεματικότητα καλό είναι να περιοριστεί έως το 10% ώστε να μην περιορίσει τις δυνατότητες του μονόωρου μαθήματός μας. Κάθε γνωστικό αντικείμενο παίζει το δικό του ρόλο και έχει τη δική του αυτοτελή αξία. Συμβαδίζοντας με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα εξοικονομούμε το χρόνο που θα χρειαζόταν για μια ολοκληρωμένη τεκμηρίωση του θέματος και βοηθάμε το μαθητή στην ερμηνεία και εμπάθυνση των εννοιών.

- Στη διδακτική πράξη, εκτός από τις καλές διαπροσωπικές σχέσεις που πρέπει ν' αναπτύξουμε με τα παιδιά, σημαντικό ρόλο παίζουν η συμπαράσταση και η επικοινωνιακή συνεργασία με τους γονείς. Οι γονείς είναι εκείνοι που θα στηρίζουν ηθικά και υλικά το έργο μας. Είναι λοιπόν αναγκαίο να ενημερωθούν επαρκώς, προκειμένου να κατανοήσουν την αξία των Εικαστικών και γενικότερα της τέχνης στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη των παιδιών τους, ιδιαίτερα μάλιστα σ' αυτή την ευαίσθητη περίοδο της πρώιμης εφηβικής ηλικίας. Για το λόγο αυτό συνιστάται στην αρχή της σχολικής χρονιάς η αποστολή ενός ενημερωτικού σημειώματος προς τους γονείς στο οποίο θα εξηγούνται συνοπτικά τα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά από την ενασχόλησή τους με τα εικαστικά. Η επιστολή αυτή, αν συνδυαστεί με τη λίστα των αναγκαίων υλικών, μπορεί να αποτελέσει την αφητηρία για μια στενότερη συνεργασία με τους γονείς. Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να επιστήσουμε την προσοχή στον καθηγητή σχετικά με τη λίστα υλικών. Θα πρέπει να διέπεται από πνεύμα οικονομίας και φειδούς. Ζητούμενο είναι να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των γονέων και όχι να προκαλέσουμε συναισθήματα δυσπιστίας με υπερβολικές απαιτήσεις.

- Το γεγονός ότι για πρώτη φορά στο ελληνικό σχολείο παρουσιάζεται βιβλίο του μαθητή για το γνωστικό αντικείμενο «Εικαστικά της Α΄ Γυμνασίου», ήταν για τους συγγραφείς μεγάλη ευθύνη αλλά και πρόκληση. Όσον αφορά τη φιλοσοφία που διέπει το βιβλίο των Εικαστικών για το μαθητή, επισημαίνουμε ότι προσπαθήσαμε να αντιμετωπίσουμε πλουραλιστικά τα ζητήματα της τέχνης. Πειποίθησή μας είναι ότι το μάθημα των Εικαστικών είναι πολυδιάστατο και συνεπώς θα ήταν λάθος να γίνει βιβλιοκεντρικό. Για το λόγο αυτό, επιδιώξαμε να εκπονήσουμε ένα βιβλίο-πλαίσιο που θα αποτελεί αφετηρία για γόνιμο διάλογο μέσα στην τάξη και θα οδηγεί στη δημιουργική πράξη.

Επιδιώξαμε να συγκεντρώσουμε ένα ευρείας κλίμακας υλικό, μέσα στα πλαίσια των προδιαγραφών του. Στηριχθήκαμε στις βασικές παιδο-ψυχολογικές αρχές που διέπουν την εξελικτική πορεία του παιδιού, στην εμπειρία και τη γνώση καταξιωμένων δασκάλων και σε σύγχρονες διδακτικές αντιλήψεις.

- Το Τετράδιο Εικαστικών περιέχει μια σειρά εναλλακτικών ασκήσεων και ερωτηματολογίων που στοχεύουν στη δημιουργική εμπέδωση των εννοιών που πραγματεύεται το βιβλίο. Σε καμία περίπτωση δεν προορίζεται ν' αντικαταστήσει την εργαστηριακή δουλειά των μαθητών.

- Ελπίζουμε το βιβλίο των Εικαστικών να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού. Φιλοδοξούμε να γίνει αποδεκτό απ' τα παιδιά σαν σύντροφος στις ελεύθερες ώρες τους και ν' αγαπηθεί, διότι ανοίγει το δρόμο προσέγγισης της τέχνης με απλότητα και σαφήνεια. Να χρησιμοποιηθεί σαν ένα όμορφο και χαρούμενο παιδαγωγικό παιχνίδι που θα απαντά στο ερώτημα του παιδιού «Σε τι με αφορούν προσωπικά τα Εικαστικά»;

- Γνωρίζουμε καλά ότι το έργο που επιτελούμε είναι δύσκολο, καθώς είμαστε υποχρεωμένοι σε συνεχή αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών μας προγραμμάτων και αξιολόγηση της εφαρμογής τους. Η δια βίου κατάρτιση, η διδακτική πείρα και η δημιουργική πράξη αποτελούν τη βάση για τη διδασκαλία της τέχνης.

Η διδασκαλία όμως του γνωστικού μας αντικειμένου θα λειτουργήσει δημιουργικά, μονάχα αν μπολιαστεί με φαντασία, χαρά και προπαντός με μεράκι.

Στη διδακτική της τέχνης έχουμε ένα σπουδαίο εργαλείο: το παιδαγωγικό παιχνίδι. Είναι μια διαδικασία η οποία πλουτίζει τόσο τον μαθητή όσο και τον καθηγητή. Αν αντικαταστήσουμε το διδασκισμό με το παιδαγωγικό παιχνίδι, εξασφαλίζουμε τη χαρά και τον ενθουσιασμό, στοιχεία απαραίτητα για κάθε δημιουργική σκέψη και πράξη.

Η δομή του βιβλίου του μαθητή και του τετραδίου Εικαστικών

Η δομή του βιβλίου «Εικαστικά» και του τετραδίου του μαθητή βασίστηκε στο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος. Το βιβλίο του μαθητή, υλοποιώντας αυτό το πρόγραμμα, καλύπτει μεθοδολογικά τη δημιουργική, τη θεωρητική και την ερμηνευτική προσέγγιση της τέχνης και υποστηρίζεται από επιλεγμένες εικόνες.

Το τετράδιο περιέχει ασκήσεις και ερωτηματολόγια για την εμπέδωση της ύλης του βιβλίου.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών, κάθε μια από τις έντεκα θεματικές ενότητες του βιβλίου του μαθητή περιέχει τους παρακάτω γνωστικούς άξονες:

1. Εξοικείωση με απλά μέσα και υλικά
2. Μορφικά στοιχεία
3. Θέμα-Περιεχόμενο-Νόημα
4. Μορφές Εικαστικών Τεχνών
5. Ιστορία της τέχνης-Καλλιτέχνες
6. Αισθητική-Κριτική-Ανάλυση έργου

α. Η πρώτη ενότητα επικεντρώνεται στην εξοικείωση με τα υλικά, τη σχετικότητα της αντίληψης του «ωραίου» και την έννοια της αφαίρεσης. Η 7^η ενότητα με αφορμή το υλικό του πηλού αναφέρεται στην Κεραμική και τη Γλυπτική (1^{ος} άξονας).

β. Στα βασικά μορφικά στοιχεία αφιερώνεται η δεύτερη και η τρίτη ενότητα που αντιστοιχούν στο χρώμα και στη σύνθεση. Οι ενότητες αυτές ξεκινούν πάντα από τη βιωματική εμπειρία του παιδιού, τεκμηριώνοντας τη γνώση με στοιχεία Ιστορίας της Τέχνης και ανάλυση έργων, με επίκεντρο το αντικείμενο διδασκαλίας (2^{ος} άξονας). Οι έννοιες των μορφικών στοιχείων αναλύονται σε όλες τις ενότητες, με διαφορετική κάθε φορά οπτική. Επιλέξαμε να ασχοληθούμε ιδιαίτερα με την κατάκτηση των πλαστικών μέσων μέσω από τη δημιουργικότητα, διότι σύμφωνα με την άποψη του Πάουλ Κλεέ «...η επιστημονική γνώση σε τίποτα δεν μας χρησιμεύει αν δεν έχουμε φροντίσει να κατέχουμε τα πλαστικά μέσα...» «...Η λύση των προβλημάτων πρέπει πριν απ' όλα να είναι μορφική...».

γ. Η θεματολογία που προτείνεται σε όλες τις ενότητες, σχετίζεται άλλοτε με τη χρήση των πλαστικών μέσων, άλλοτε με τις μορφές Εικαστικών Τεχνών, ενώ άλλοτε γίνεται αντικείμενο συγκριτικής ιστορίας της τέχνης ή θέμα αισθητικής ανάλυσης και κριτικής. Η ένατη ενότητα αναφέρεται στην εικαστική δημιουργία, με αφετηρία ένα θέμα (3^{ος} άξονας).

δ. Οι ενότητες πέμπτη, έκτη και όγδοη που είναι αφιερωμένες στη Ζωγραφική, το Κινούμενο Σχέδιο και τη Χαρακτική, επικεντρώνονται στις πλαστικές αξίες και τις τεχνικές αυτών των μορφών τέχνης, καθώς και στην αισθητική και στον κοινωνικό και τον ιστορικό ρόλο των μορφών αυτών (4^{ος} άξονας).

ε. Η δέκατη ενότητα επιχειρεί την προσέγγιση στο κορυφαίο εικαστικό δημιούργημα του ελληνικού κλασικού πολιτισμού, τον Παρθενώνα, μέσα από την Ιστορία της Τέχνης (5^{ος} άξονας).

στ. Η ενδέκατη ενότητα, συνοψίζοντας όλες τις αισθητικές αξίες που διδάχθηκαν, εισάγει το παιδί στην αισθητική ανάλυση και την κριτική του έργου τέχνης. Στο σχολιασμό των εικόνων χρησιμοποιείται η εικαστική ορολογία, ώστε σταδιακά να εξοικειώνονται οι μαθητές στη χρήση της.

Επισημαίνεται ότι ένα μέρος των εικόνων, των θεμάτων και των ερωτήσεων αφορά τη μοντέρνα τέχνη. Θεωρείται σημαντικό ο καλλιεργημένος άνθρωπος να έχει θετική

συμπεριφορά, να κατανοεί και να συμμετέχει στην αναζήτηση και στην πορεία της σημερινής τέχνης σε όλες τις εκδηλώσεις της.

Στο τέλος κάθε ενότητας παρατίθεται σύντομο γλωσσάρι που περιλαμβάνει όρους και ονόματα καλλιτεχνών που χρησιμοποιήθηκαν στην αντίστοιχη ενότητα. Δεν συνιστούμε να «αποστηθίζεται» από τους μαθητές το γλωσσάρι, όπως άλλωστε και κανένα άλλο κείμενο του βιβλίου.

Τέλος, παρουσιάζονται βιογραφικά στοιχεία των καλλιτεχνών αποφεύγοντας λεπτομέρειες, πολλές χρονολογίες και εκτενείς ιστορικές αναφορές.

Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Το βιβλίο του μαθητή αποτελεί μια πρόταση διδακτέας ύλης προς επεξεργασία από τους μαθητές με τη διακριτική καθοδήγηση του καθηγητή. Η ενότητα της διδασκαλίας θα βοηθήσει τους μαθητές στην αντίληψη της τέχνης ως όλου.

Ο εκπαιδευτικός, προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του Προγράμματος Σπουδών, καλείται να συστηματοποιήσει τη διδασκαλία του. Αυτό μπορεί να γίνει με την επεξεργασία της ύλης του βιβλίου του μαθητή, την οποία προσαρμόζει κάθε φορά στο επίπεδο της συγκεκριμένης τάξης και ανάλογα με την υποδομή του σχολείου.

Το βιβλίο του καθηγητή βοηθά στην οργάνωση του ετήσιου σχεδιασμού αλλά και του κάθε μαθήματος. Ο καθηγητής δείχνει στους μαθητές του τρόπους να παρατηρούν, να δημιουργούν και να μαθαίνουν, δεν χρειάζεται να έχει ως στόχο του να εξαντλήσει τη διδακτέα ύλη. Αντίθετα, μπορεί να επιλέξει τα θέματα στα οποία θα εμβαθύνει και αυτά στα οποία θα κάνει απλή αναφορά προσαρμόζοντας τις ασκήσεις στις ανάγκες των μαθητών του. Ο καθηγητής προσαρμόζει την ύλη του βιβλίου και τη διδασκαλία του τονίζοντας κατά την κρίση του ορισμένα θέματα ή παραλείποντας άλλα, ανάλογα πάντα με τη σύνθεση της τάξης του και την υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου.

Οι ενότητες του βιβλίου διδάσκονται με όποια σειρά εξυπηρετεί τον εκπαιδευτικό. Εξάλλου, η ίδια η δομή του βιβλίου προσφέρεται για μια ελεύθερη χρήση. Για παράδειγμα, η πρώτη ενότητα, αναδεικνύοντας την αξία της αφηρημένης τέχνης, μπορεί να διαχυθεί στις περισσότερες ενότητες σαν εναλλακτικός τρόπος έκφρασης, ενώ η τρίτη ενότητα, που αναφέρεται στη σύνθεση και το ρυθμό, μπορεί να συνδυαστεί θαυμάσια με όλες τις ενότητες. Οι εικαστικές αξίες που αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια εμπλέκονται από την αρχή ως το τέλος στο εικαστικό μας λεξιλόγιο και εφαρμόζονται στις ασκήσεις.

Η κάθε ενότητα με την ιδιαιτερότητα των θεμάτων της οδηγεί πολλές φορές από μόνη της στον προσφορότερο τρόπο διδασκαλίας. Επειδή, όπως προαναφέρθηκε, κύριος σκοπός του μαθήματος των Εικαστικών είναι η σφαιρική θεώρηση της Τέχνης, σε κάθε ενότητα μαθημάτων συνδυάζουμε τη θεωρία με τη δημιουργία.

Το τετράδιο συμπληρώνει την ύλη του βιβλίου. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να το χρησιμοποιήσει με πολλούς τρόπους:

- Να επιλέγει απ' αυτό ασκήσεις που θα κάνουν οι μαθητές στο μπλοκ τους, στο ίδιο το τετράδιο ή σε φωτοτυπίες που θα μεγεθύνουν τις εικόνες του.
- Να αντλεί παραδείγματα για την οργάνωση ερωτηματολογίων και τεστ αξιολόγησης.
- Να παραπέμπει σ' αυτό προκειμένου οι μαθητές να εμποδώνουν ευχάριστα τις γνώσεις τους, να αντλούν έμπνευση από έργα τέχνης, να γνωρίζουν ποικίλες τεχνικές, να πειραματίζονται με απλά υλικά, να κρατούν εικαστικές ή γραπτές σημειώσεις, να βρίσκουν βοηθητικά σχεδιαγράμματα, πίνακες και συμπληρωματικές πληροφορίες, να συλλέγουν και να κατατάσσουν χρώματα και γραφισμούς, να κρίνουν και συγκρίνουν έργα τέχνης και παιδικά έργα.
- Να το συστήνει στα παιδιά ως δημιουργικό παιχνίδι στις ελεύθερες ώρες τους.

Γενικές κατευθύνσεις οργάνωσης της διδασκαλίας

Το μάθημα των Εικαστικών έχει ελεύθερο χαρακτήρα, που επιτρέπει το τυχαίο και το αυθόρμητο. Όταν μεθοδεύεται σε μία δομημένη διδασκαλία, επιφέρει τα καλύτερα αποτελέσματα με το μικρότερο κόπο. Είναι χρήσιμο στην αρχή της σχολικής χρονιάς, ο καθηγητής να εκπονήσει έναν ετήσιο προγραμματισμό με τις ενότητες των μαθημάτων και στη συνέχεια να προγραμματίσει τη διδασκαλία του κάθε μαθήματος. Στο σχεδιασμό ενός καλλιτεχνικού προγράμματος υπάρχουν πολλές εναλλακτικές λύσεις. Ένας ανοιχτός σχεδιασμός βοηθά συνήθως περισσότερο από κάποιες αυστηρές προδιαγραφές.

Επειδή η ανυπαρξία προγραμματισμού και η προχειρότητα του σχεδιασμού οδηγεί σε κουραστικές επαναλήψεις, μονομέρεια και περιορισμό της ύλης, ο καθηγητής οφείλει πριν από το μάθημα να έχει προετοιμαστεί κατάλληλα, να έχει μελετήσει τις οδηγίες κάθε ενότητας και να κατέχει την ύλη του βιβλίου ώστε να είναι σε θέση να επιλύσει τις πιθανές απορίες των μαθητών.

Ακόμα είναι απαραίτητο να έχει φροντίσει για τον εξοπλισμό της τάξης με τα κατάλληλα εργαλεία και υλικά και να έχει δοκιμάσει εργαστηριακά τις δημιουργικές ασκήσεις ώστε να μπορεί να υποδείξει εναλλακτικές λύσεις για ιδιαίτερες περιπτώσεις μαθητών.

Αυτό δεν σημαίνει ότι κάποιος εκπαιδευτικός μπορεί σε κάθε περίπτωση να καλύψει όλες τις περιπτώσεις των παιδιών. Το αποτέλεσμα εξαρτάται πάντοτε από πολλούς παράγοντες. Όλες μας οι προσπάθειες γίνονται μέσα στο πλαίσιο του εφικτού. Οι σπουδές των καθηγητών των Εικαστικών μαθημάτων ως αποφοίτων της Α.Σ.Κ.Τ. καθώς και η διδακτική τους πείρα είναι σημαντικά εφόδια, για να καθοδηγήσουν σωστά τους μαθητές.

Το ετήσιο πρόγραμμα των Εικαστικών αναπτύσσεται σε 30-35 ώρες, γεγονός το οποίο περιορίζει τη δυνατότητα εμβάθυνσης στο γνωστικό αντικείμενο, όπως και την εμπέδωση των διαφόρων τεχνικών. Η έλλειψη εργαστηριακού χώρου αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα που δυσχεραίνει τη διεξαγωγή του μαθήματος.

Προτάσεις οργάνωσης της διδασκαλίας

1) Θεωρούμε αναγκαίο, πριν αποφασίσουμε το περιεχόμενο της διδασκαλίας, να κάνουμε μια πρώτη, διαγνωστική αξιολόγηση σε κάθε τμήμα, για να διαπιστώσουμε το επίπεδο και τα προβλήματα των μαθητών μας.

2) **Οργάνωση:** Υπολογίζουμε και αποφασίζουμε σε πόσες ώρες περίπου θα ολοκληρωθεί η διδασκαλία κάθε ενότητας, συνδέοντάς την με τις υπόλοιπες ενότητες του βιβλίου. Αυτή η σύνδεση είναι πολύ χρήσιμη, γιατί η εμπέδωση των γνώσεων επιτυγχάνεται κυρίως όταν αυτές συνδέονται μεταξύ τους ως μέρη ενός συνόλου.

3) **Στόχοι:** Προσδιορίζουμε τους συγκεκριμένους στόχους των μαθημάτων, όπως δεξιότητες, γνώσεις, ορολογία και άλλα, σε σχέση με τις γενικότερες επιδιώξεις της ενότητας. Προσδιορίζουμε τι ακριβώς θα μάθουν οι μαθητές, αλλά περιοριζόμαστε σε ορισμένους κάθε φορά στόχους, ώστε να είναι δυνατή η επίτευξή τους.

4) Προσδιορίζουμε τις διάφορες φάσεις της πορείας και της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω:

α. Εισαγωγή: Προτείνουμε να προηγηθεί μια ανάγνωση της ενότητας που θα διαχθεί στο επόμενο μάθημα και δίνουμε κίνητρα στα παιδιά.

β. Παρουσίαση: Παρουσιάζουμε το θέμα, το αναλύουμε.

γ. Εφαρμογή, δραστηριότητα: Παρακολουθούμε διακριτικά τις προσπάθειες των παιδιών. Συμπαραστεκόμαστε, εμψυχώνουμε και προτείνουμε εναλλακτικές λύσεις. Αν χρειαστεί, δίνουμε απαντήσεις σε πρακτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Για την εφαρμογή και ολοκλήρωση του θέματος, θα πρέπει να υπάρχει αρκετός διαθέσιμος χρόνος ώστε να μην απογοητεύονται τα παιδιά.

δ. Ολοκλήρωση, Αξιολόγηση: Αξιολογούμε μαζί με τα παιδιά τη διαδικασία και το αποτέλεσμα.

5) Αντίστοιχες και παράλληλες με αυτές είναι οι φάσεις της πορείας της θεωρητικής διδασκαλίας: Χρειάζεται μια εισαγωγή, η παρουσίαση και η επεξεργασία του θέματος και τέλος τα συμπεράσματα-αξιολόγηση. Προκαθορίζουμε:

α. Τα διδακτικά και εποπτικά μέσα, όπως τις πηγές, τα κείμενα, τις εικόνες, τα μέσα και τα υλικά που θα χρειαστούμε για τη διδασκαλία και

β. Τις πηγές, τα υλικά και τα μέσα που θα χρειαστούν οι μαθητές.

6) Καθορίζουμε τους τρόπους και τα κριτήρια της αξιολόγησης, της επίδοσης του μαθητή αλλά και της επίτευξης των στόχων μας.

7) Συζητάμε με τους μαθητές τα αποτελέσματα και καθορίζουμε τους επόμενους στόχους.

Θεωρούμε σημαντικό ο οποιοσδήποτε προγραμματισμός να απευθύνεται σε συγκεκριμένη ομάδα παιδιών και όχι σ' έναν αφηρημένο και συνήθως ανύπαρκτο «μέσο μαθητή».

Οι ασκήσεις διαβαθμιζόμενης δυσκολίας που προτείνουμε, εξυπηρετούν την ευελιξία του προγράμματος και την προσαρμογή του ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών. Ένα σημείο αιχμής στη διδασκαλία των τεχνών είναι ο βαθμός παρέμβασης του εκπαιδευτικού. Μερικές φορές ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει υπερβολικά στο μαθητικό έργο.

Σε άλλες περιπτώσεις τα παιδιά αφήνονται χωρίς την παραμικρή καθοδήγηση, προκειμένου να μην αλλοιωθεί η αυθεντικότητα της έκφρασής τους. Δεν θα προτείνουμε ένα συγκεκριμένο τρόπο αντιμετώπισης, συνήθως η διακριτική καθοδήγηση είναι αποτελεσματική. Ως βασική αρχή καλό είναι να τηρούμε κάποια απόσταση από τις διάφορες αισθητικές απόψεις, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τη δυναμική του κάθε μαθητή.

Οι μαθητές που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερη δυσκολία ίσως χρειαστούν περισσότερη βοήθεια στην αρχή, η οποία σταδιακά πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο. Οι τυχόν ταλαντούχοι χρειάζονται λιγότερη καθοδήγηση. Είναι δεδομένο ότι κάθε παιδί έχει ανάγκη από ιδιαίτερη μεταχείριση. Σε κάθε περίπτωση ο καθηγητής «ακροβατεί», με ευαισθησία, ανάμεσα στην ελευθερία και την καθοδήγηση, με προτεραιότητα στη σωστή μαθησιακή διαδικασία, με πνεύμα πλουραλιστικό και με απόλυτο σεβασμό στην προσωπικότητα του παιδιού, χωρίς να υποτιμά το αποτέλεσμα. Η εξατομίκευση της διδασκαλίας, στο μέτρο του δυνατού, είναι ουσιαστικό στοιχείο της δημιουργίας στην τέχνη.

Κατά τη διάρκεια της παραγωγής του καλλιτεχνικού έργου των παιδιών, μπορούμε να παρουσιάσουμε έργα καλλιτεχνών ή επιτυχημένα έργα άλλων μαθητών. Η διαδικασία αυτή δίνει ιδέες στα παιδιά και τους δημιουργεί κίνητρα.

Τα έργα αρχίζουν στην τάξη και ολοκληρώνονται στο σπίτι. Αν υπάρχει άνεση χρόνου, καλό είναι να αρχίζουν και να τελειώνουν στο σχολείο, και να προχωρούν στο σπίτι.

Οι μαθητές παρακινούνται σε διάλογο σχετικά με την τέχνη με διάφορες αφορμές κατά τη διάρκεια όλης της σχολικής χρονιάς. Προσφέρονται τα θέματα που προέρχονται από τα βιώματά τους. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να αναλύουν, να ερμηνεύουν και να εκτιμούν τα έργα τέχνης. Μαθαίνουν να κατανοούν τις εικαστικές έννοιες και την ορολογία τους με παραδείγματα, με την επανάληψη και με την ανάλυση των έργων τέχνης.

Προτείνουμε σε όσους επιθυμούν συνθετικές ή ομαδικές εργασίες με θέματα που τους ενδιαφέρουν και σχετίζονται με τις επιδιώξεις μας, όπως η σύνδεση της Τέχνης με την κοινωνική ζωή, η σύνδεση των Εικαστικών με τα άλλα καλλιτεχνικά μαθήματα αλλά και τα υπόλοιπα μαθήματα του σχολείου. Τα σχέδια εργασίας (projects) μπορούν να συνδυάζουν τη θεωρία με τη δημιουργική πράξη. Μεθοδεύοντας ένα project προτρέπουμε τα παιδιά να συζητούν και να επιλέγουν το θέμα τους, να το διαμορφώνουν σε γενικές γραμμές και να διατυπώνουν τις ιδέες τους. Στη συνέχεια χωρίζονται σε ομάδες, αναζητούν, συλλέγουν και αξιοποιούν απλές πληροφορίες και υλικό, υλοποιούν το πρόγραμμά τους, συζητούν και προσαρμόζουν αναλόγως την πορεία τους και ολοκληρώνουν αξιολογώντας το τελικό αποτέλεσμα. Ο καθηγητής βοηθά και συμβουλεύει όπου κρίνεται απαραίτητο. Μπορεί να συνδυάσει τη συνθετική εργασία με τη διαθεματικότητα.

Τα μαθήματα δεν πρέπει να περιορίζονται μονάχα στις εικόνες του βιβλίου. Οι μαθητές παρωθούν να ανατρέχουν σε ποικίλες πηγές και κυρίως σε αυθεντικά έργα. Η αναζήτηση πληροφοριών από άλλες πηγές, εκτός από το διδακτικό βιβλίο στο πλαίσιο των συνθετικών εργασιών, ενθαρρύνει την αυτενέργεια των μαθητών και την εμπάθυση της γνώσης.

Είναι σημαντικό να αξιοποιούνται θεμελιώδεις διαθεματικές έννοιες σε δημιουργίες έργων και να επιβραβεύονται οι προσπάθειες των παιδιών.

Ο περιορισμένος από το ωρολόγιο πρόγραμμα χρόνος του μαθήματος οδηγεί αναγκαστικά στην επιλογή ορισμένων θεμάτων που συμβαδίζουν με τα υπόλοιπα μαθήματα.

Παράλληλες δραστηριότητες

Οι σχολικές γιορτές μπορούν ν' αποτελέσουν αφορμή για ομαδική και πολύπλευρη καλλιτεχνική συνεργασία για τη διοργάνωση πρωτότυπων εκδηλώσεων με υπεύθυνη προετοιμασία και καλαίσθητο αποτέλεσμα.

Ο εκπαιδευτικός οργανώνει επιπλέον παράλληλες δραστηριότητες εντός και εκτός του σχολείου (επισκέψεις σε μουσεία, εκθέσεις κτλ.) για να φέρει το μαθητή σε επαφή με το αυθεντικό έργο τέχνης, με τους ανθρώπους της τέχνης και με τις εφαρμογές της.

Αξιολόγηση-Αυτοαξιολόγηση

Αποσπάσματα από το Διαθεματικό Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών Αρ. Φύλλου 303/13 Μαρτίου 2003

«...Η αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή είναι αναπόσπαστο μέρος της διδακτικής διαδικασίας και πρέπει να αποτελεί για το μαθητή ενθάρρυνση και αφετηρία για δημιουργία. Αξιολογούμε συνεκτιμώντας όλα τα χαρακτηριστικά του μαθητή και τη δράση του...».

Ο έλεγχος της προόδου γίνεται συγκρίνοντας τον κάθε μαθητή με τον εαυτό του μέσα στην πορεία του χρόνου και όχι με τους συμμαθητές του.

«... Ειδικότερα αξιολογούμε:

Τα έργα του σε καθημερινή βάση και ως σύνολο. Τη συμμετοχή, το ενδιαφέρον, την προσπάθεια και τις πρωτοβουλίες του. Το βαθμό απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων σε σχέση με την προσληπτική του ικανότητα. Τις εργασίες, τις συνθετικές εργασίες, τις έρευνες, τις δραστηριότητές του. Τα αποτελέσματα της επίδοσής του στις γραπτές δοκιμασίες ή στα τεστ. Έχουμε υπόψη μας ότι το μάθημα προσεγγίζει την Τέχνη τόσο πρακτικά όσο και θεωρητικά και αξιολογούμε την απόδοση του μαθητή και στις δύο αυτές παραμέτρους...».

«...Ενθαρρύνουμε την αυτοαξιολόγηση των παιδιών ως μέρος της δημιουργικής τους πορείας. Η αξιολόγηση πρέπει να αποσκοπεί στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης των παιδιών λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε μαθητή. Επίσης λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως το στάδιο της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών, καθώς και οι ευκαιρίες που έχει το καθένα στο κοινωνικό και οικογενειακό του περιβάλλον...Ο εκπαιδευτικός πρέπει ακόμα να αξιολογεί την αποτελεσματικότητα των μεθόδων διδασκαλίας του, την επίτευξη των στόχων του, την καταλληλότητα των διδακτικών και εποπτικών υλικών και την εφαρμογή του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών...»

Ο λεγόμενος «προφορικός» βαθμός σημαίνει ότι θα αποτιμήσουμε την επίδοση του μαθητή τόσο στην πράξη όσο και στη θεωρία με τις προσφορότερες κάθε φορά μεθόδους τις οποίες επιλέγει ο εκπαιδευτικός. Τα έργα των μαθητών πρέπει να συζητιούνται στην τάξη με την ίδια προσοχή και σοβαρότητα που αντιμετωπίζονται τα έργα των

καλλιτεχνών. Αυτό θα ενθαρρύνει τα παιδιά και θα τους δώσει αυτοπεποίθηση. Η δημόσια αυτοαξιολόγηση βοηθά τα παιδιά να συγκεκριμενοποιήσουν και να τεκμηριώσουν τη σκέψη τους και τον εκπαιδευτικό να αξιολογήσει τόσο το βαθμό εμπέδωσης των γνώσεων, όσο και την επίτευξη των στόχων του μαθήματος.

Οι κρίσεις των έργων είναι καλό στα πρώτα μαθήματα να γίνονται αναλυτικά, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά ν' αντιληφθούν τον τρόπο της θέασης, της ανάγνωσης και της ανάλυσης του έργου τέχνης.

Ο χρόνος των κρίσεων μειώνεται σταδιακά όσο οι μαθητές κατακτούν τον τρόπο ν' αναλύουν τα έργα τους χωρίς την παρέμβαση του καθηγητή τους.

Δεν ξεχνάμε να εκφράζουμε τον ενθουσιασμό μας για την οποιαδήποτε προσπάθεια των παιδιών. Είναι η κινητήρια δύναμη που θα τους δώσει φτερά να συνεχίσουν.

Δεν αναφέρουμε συγκεκριμένες οδηγίες για την αξιολόγηση των καλλιτεχνικών έργων των μαθητών, γιατί οι διδάσκοντες ως καλλιτέχνες γνωρίζουν τις δυνατότητες των εφήβων και την εξέλιξη του παιδικού σχεδίου. Ξέρουν επίσης να εντοπίζουν τις αδυναμίες των μαθητών, να τους ενθαρρύνουν και να τους διδάσκουν τρόπους βελτίωσης. Παραδείγματα αξιολόγησης αποτελούν οι ασκήσεις και τα ερωτηματολόγια στο βιβλίο του μαθητή και το τετράδιο.

Εκτός της βαθμολογίας, ο προσφορότερος τρόπος για την έγκυρη παρακολούθηση των μαθητών και την ενημέρωση των γονέων είναι η τήρηση συνοπτικών περιγραφικών σημειώσεων.

Ο εκπαιδευτικός είναι ανάγκη να αξιολογεί την αποτελεσματικότητα των μεθόδων διδασκαλίας του, την επίτευξη των στόχων του, την καταλληλότητα των διδακτικών και των εποπτικών υλικών, καθώς και την εφαρμογή του αναλυτικού προγράμματος.

Εργαστήριο Εικαστικών

Υποδομή

«...Το μάθημα της Εικαστικής Αγωγής (σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών), πρέπει να γίνεται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο, ευχάριστο, με κατάλληλη υποδομή για τη χρήση ποικίλων υλικών, αποθηκευτικό χώρο, βιβλιοθήκη, δυνατότητα προβολών, συσκότισης και πρόσβασης σε συστήματα πληροφορικής.

Το εργαστήριο Εικαστικών πρέπει να έχει ως ελάχιστες προϋποθέσεις:

- Τα απαραίτητα μέσα, για να εξυπηρετούνται οι πολλαπλές ανάγκες εργασίας. Ευρυχωρία, καλό φωτισμό, παροχή νερού με κατάλληλη αποχέτευση, σωστό αερισμό του χώρου. Ράφια, ντουλάπια και ιδιαίτερο αποθηκευτικό χώρο για τη φύλαξη έργων, υλικών και εργαλείων. Τοίχους επενδυμένους με υλικό κατάλληλο για την ανάρτηση των έργων των παιδιών, όπως μεγάλα τραπέζια για εργασία ατομική ή κατά ομάδες, βαλάντες, επίπεδες επιφάνειες για την έκθεση των έργων.

- Δυνατότητες προβολής (προβολέα ολάνις, οθόνη, κουρτίνες συσκότισης και άλλα) τηλεόραση, βίντεο και μαγνητόφωνο, υλικά και εργαλεία ανάλογα με την ηλικία

των παιδιών. Βιβλιοθήκη, αρχείο εποπτικού υλικού και βιντεοθήκη. Πλήρη ειδικό εξοπλισμό για διάφορα είδη εικαστικών τεχνών με συνθετότερες δυνατότητες και μεγαλύτερες απαιτήσεις.

Όταν δεν υπάρχει μόνιμο εργαστήριο, δημιουργούμε συνθήκες εργαστηρίου στις κοινές με τα άλλα μαθήματα αίθουσες μεταφέροντας, στο μέτρο του δυνατού, τα απαραίτητα υλικά και μέσα...» (Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών).

Η ύπαρξη βιβλιοθήκης τέχνης και άλλων δημιουργικών χώρων μέσα στην αίθουσα επιτρέπουν σε ομάδες παιδιών να εργάζονται ταυτόχρονα με την υπόλοιπη τάξη.

«...Ο εκπαιδευτικός πρέπει να μεριμνά για τον εξοπλισμό του εργαστηρίου, για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης τέχνης και την ανανέωση του διδακτικού υλικού...» (Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών).

Εξοπλισμός και υλικά

Δοχεία και κουτιά: Στο εργαστήριο είναι απαραίτητο να υπάρχουν δοχεία και κουτιά διαφορετικού μεγέθους για τις αναμειξεις υλικών, τον καθαρισμό των εργαλείων και την οργάνωση των υλικών. Συνήθως χρησιμοποιούμε άχρηστα δοχεία και κουτιά από συσκευασίες, μερικούς πλαστικούς κουβάδες και λεκάνες διαφόρων μεγεθών.

Μικρά εργαλεία: Για την κεραμική και τη γλυπτική είναι χρήσιμοι οι χειροκίνητοι επιτραπέζιοι τροχοί. Ψαλίδια, συρραπτικά και άλλα μικρά εργαλεία, είτε αποτελούν εξοπλισμό του εργαστηρίου είτε τα φέρνουν οι μαθητές, θα πρέπει να λειτουργούν πολύ καλά για να διευκολύνουν την εργασία και να μην απογοητεύονται τα παιδιά.

Χρώματα: Όπου υπάρχει δυνατότητα, είναι προτιμότερο να χρησιμοποιούμε ποικιλία υλικών. Γενικά προτιμούμε να δουλεύουμε με φθηνά υλικά ώστε να υπάρχει επάρκεια και να μπορούν τα παιδιά να πειραματίζονται έχοντας, όμως, ελέγξει τις προδιαγραφές τους ώστε να είναι λειτουργικά.

Αν υπάρχει εργαστήριο, είναι πρακτικό να δουλεύουμε με πλαστικά χρώματα, τα οποία βάζουμε σε πλαστικά μπουκαλάκια για να είναι εύχρηστα. Χρησιμοποιούμε τα βασικά χρώματα, κόκκινο, κίτρινο, μπλε καθώς και το μαύρο και το άσπρο. Επειδή τα χρώματα αυτά δεν δημιουργούν καλό μοβ, μπορούμε να ετοιμάσουμε μια ποσότητα αναμειγνύοντας από σκόνες βαρελιού, κόκκινο ψυχρό και μπλε ουλτραμέρ με πρώτη ύλη πλαστικού. Η σκόνη ανακατεύεται πρώτα με λίγο νερό για να γίνει πολτός. Προσθέτουμε 1/4 της όλης ποσότητας χρώματος κόλλα, ανακατεύουμε και το αποθηκεύουμε σε βάζα με σκέπασμα. Αν έχουμε μικρές ομάδες παιδιών, μπορούμε να κάνουμε τη διαδικασία αυτή μπροστά τους μιλώντας τους για τη δημιουργία των συμπληρωματικών.

Δουλεύουμε πάντα με τα βασικά χρώματα σε δύο διαφορετικές αποχρώσεις (θερμό και ψυχρό), ώστε να διευκολύνεται η παραγωγή των συμπληρωματικών και τα ουδέτερα. Οι ποσότητες των ανοιχτών χρωμάτων πρέπει να είναι μεγαλύτερες από εκείνες των σκούρων. Ειδικά το λευκό καταναλώνεται γρήγορα.

Χαρτιά: Αν έχουμε τη δυνατότητα να εξοπλίσουμε το εργαστήριο με χαρτί, χρησιμοποιούμε συνήθως φθηνά χαρτιά, όπως χαρτί του κιλού, κουσέ, χοντρό χασαπόχαρτο, οντουλέ κ.ά. Τα παιδιά φέρνουν το μπλοκ τους και ειδικές ποιότητες χαρτιών, εφόσον είναι απολύτως απαραίτητο για το μάθημα.

Πηλός: Ο πηλός διατηρείται κλεισμένος καλά σε νάιλον σακούλες, τυλιγμένος μ' ένα βρεγμένο, χοντρό πανί.

Η επάρκεια των υλικών είναι σημαντικός παράγοντας για την απρόσκοπτη διεξαγωγή του μαθήματος.

Υλικά των μαθητών

Βασικά υλικά: Ζητάμε από τα παιδιά να φέρουν ένα μπλοκ κατάλληλο για το υλικό με το οποίο θα δουλέψουν. Αν δεν υπάρχει εργαστήριο, χρησιμοποιούμε κατά προτίμηση τέμπρες, διότι είναι καλυπτικά χρώματα και προσφέρονται για αναμειξείς και διορθώσεις. Για διαφορετικές διδακτικές ανάγκες μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ακουαρέλες, μελάνια και άλλα υλικά. Κατά περίπτωση χρησιμοποιούμε στεγνά υλικά, ξηροπαστέλ, λαδοπαστέλ, ξυλομπογιές, μαρκαδόρους και προσαρμόζουμε τα μεγέθη και τις ποιότητες των χαρτιών.

Εκτός από τα υλικά ζωγραφικής, γλυπτικής ή χαρακτηριστικής, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε χρωματιστά χαρτιά, λεπτά και χοντρά φροντίζοντας να συγκεντρώσουμε ποικιλία χρωμάτων, τόνων και αποχρώσεων.

Με φαντασία και ευρηματικότητα μπορούμε να αντικαταστήσουμε ακριβά υλικά με ευτελή αντικείμενα που υπάρχουν σε κάθε σπίτι, όπως αυγοθήκες αντί για παλέτες, χασαπόχαρτα, χαρτοσακούλες, υλικά συσκευασίας αντί για ακριβές ποιότητες χαρτιών κτλ.

Βοηθητικά υλικά: Στο πρώτο μάθημα, ζητάμε να φέρουν τα παιδιά ένα μεγάλο άχρηστο πουκάμισο το οποίο θα μείνει στο εργαστήριο για να χρησιμοποιηθεί σαν στολή εργασίας, άθραυστα πλαστικά ποτήρια, βαμβακερά πανιά, εφημερίδες και χαρτιά κουζίνας για το καθάρισμα των πινέλων, πλαστικές παλέτες για τέμπρα και ό,τι άλλο είναι απαραίτητο για το μάθημα.

Προτιμούμε σε κάθε περίπτωση τα φθηνά υλικά, χωρίς να παραβλέπουμε την ποιότητά τους.

Εποπτικό υλικό

Με βάση το βιβλίο του μαθητή ο εκπαιδευτικός μπορεί να δημιουργήσει μόνος του ή με τη βοήθεια των μαθητών του το κατάλληλο εποπτικό υλικό, που θα σχετίζεται με τις διδακτικές ανάγκες κάθε μαθήματος και θα αναρτάται στο εργαστήριο.

Οργάνωση του χώρου

Κάθε ομάδα μαθητών έχει την ευθύνη για τον καθαρισμό και την τακτοποίηση του χώρου και των εργαλείων που χρησιμοποιήσει.

Αναθέτουμε σε δύο παιδιά (κάθε βδομάδα διαφορετικά) να φροντίζουν για την προετοιμασία του χώρου, την επάρκεια νερού στην τάξη και την αποκατάστασή της μετά το μάθημα, ελέγχοντας και τακτοποιώντας ό,τι έχουν παραβλέψει οι συμμαθητές τους.

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Γκότοβος Α., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση, Gutenberg, 1999/ Εικαστική παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων, Αραπάκη Ξ., Οι διαφορετικές σημασίες της διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, τ. 15/ Αυγουστή Ν., Διαπολιτισμική εκπαίδευση και εικαστικά τ. 19/ Βικ Ρ. Η εικαστική παιδαγωγική του Γ. Ίττεν τ. 9/ Δημοπούλου Μ., Η συμβολή του Δασκάλου τ. 1/ Μουνάρι Μ., Το παιχνίδι και η μάθηση, τ. 9/ Παυλίδου Μ. Το εικαστικό παιχνίδι ως μέσο επικοινωνίας, τ. 18/ Σιγάλας Γ., Αξιολόγηση, τ. 3/ Σιγάλας Γ., Η πορεία της διδασκαλίας μιας διδακτικής ώρας, Ιστορία η μορφολογία της Τέχνης, τ. 5/ Σιγάλας Γ., Τα εργαστήρια τέχνης στα σχολεία, τ. 6/ Χριστέλη Ν., Για να νοιώσουν οι μαθητές τη χαρά της δημιουργίας, τ. 1/ Ζιρώ Ο., Κούβου Ο., Μερτζάνη Ε., Μωραΐτου Ε., Σιγάλας Γ., Εικαστικά Α' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, 1999/ Κόκοτας Π., Διδακτική των Φυσικών Επιστημών..., Η εποικοδομητική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης, 2000/ Κολιάδης Ε., Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη, τόμος Γ', 2000/ Ρηνη Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Ντε Μερντιέ Φ., Το παιδικό σχέδιο, Υποδομή, 1981/ Σάλλα Δοκουμετζίδη Τ., Δημιουργική Φαντασία και Παιδική Τέχνη, Εξάντας Αθήνα, 1996/ Τσιπλητάρης Α., Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης, 2000.

Bersi P. - S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Klee P., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ Charpan L. Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Piaget J., Το Μέλλον της εκπαίδευσης, Υποδομή, 1979.

Περιεχόμενο και διδακτική των ενοτήτων του βιβλίου του μαθητή

1η Ενότητα

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΦΡΑΣΗ

Χρήση υλικών ζωγραφικής. Στοιχεία αισθητικής

Με αφετηρία τον 1^ο άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών διασυνδέονται οι υπόλοιποι ως εξής:

- **2^{ος} άξονας** Χρώμα
- **3^{ος} άξονας** Ελεύθερα θέματα
- **4^{ος} άξονας** Ζωγραφική
- **5^{ος} άξονας** Η συνέχεια της τέχνης
- **6^{ος} άξονας** Το ωραίο και οι αισθητικές αξίες

Βασικός στόχος

Να μάθουν τα παιδιά να χειρίζονται τα υλικά τους με τρόπους συμβατούς προς τις ιδιότητές τους. Να ενθαρρυνθούν να πειραματίζονται.

Επιμέρους στόχοι

- Να διακρίνουν και να ονομάζουν απλές κατηγορίες χρωμάτων στη φύση και στην τέχνη. Να τους δοθεί η δυνατότητα να επικοινωνήσουν με τον εαυτό τους, να διερευ-

νήσουν την προσωπική τους ταυτότητα και να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους, χρησιμοποιώντας την ελεύθερη κίνηση και τη διαισθητική χρήση του χρώματος.

- Ν' ανακαλύψουν ότι οι Εικαστικές Τέχνες είναι ένας ακόμα τρόπος μη λεκτικής, οπτικής επικοινωνίας, με ιδιαίτερους κώδικες.
- Να δημιουργούν έργα ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις προσωπικές τους κλίσεις.
- Να αναπτύξουν θετική στάση απέναντι στη σύγχρονη τέχνη. Να κατανοούν τη συνέχεια των Εικαστικών Τεχνών.
- Να μάθουν να παρατηρούν τα έργα, να τα περιγράφουν και να κάνουν συγκρίσεις. Να κατανοήσουν ότι όλα τα έργα έχουν κάποιο βαθμό αφαίρεσης.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε δύο διδακτικές ώρες. Τα παιδιά παίρνοντας αφορμές από το βιβλίο, θα δημιουργήσουν το πρώτο τους έργο. Στο επόμενο μάθημα θα σχολιάσουν τα έργα τους και τα έργα των άλλων παιδιών και θα εκφράσουν τις απόψεις τους. Ο καθηγητής θα παρουσιάσει οπτικό υλικό από έργα τέχνης, ως παράδειγμα χειρισμού των πλαστικών μέσων, συσχετίζοντας τα έργα των καλλιτεχνών με τα έργα των παιδιών και θα προκαλέσει συζήτηση με θέμα «τη σχετικότητα του ωραίου» και την αφαίρεση στην τέχνη.

Σημ. Ο χρόνος που προτείνεται είναι ενδεικτικός. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τον προσαρμόσει ανάλογα με τις διδακτικές ανάγκες κάθε τάξης.

Ζωγραφίζω ελεύθερα

Εξοικείωση με τα υλικά

Κίνητρα

Εισαγωγή: Το πιο σημαντικό κίνητρο είναι η άμεση αυτοέκφραση με το χρώμα, χωρίς τους περιορισμούς που θα έθετε στα παιδιά ένα συγκεκριμένο θέμα.

Γενική μέθοδος

Ο καθηγητής αξιοποιώντας τις βιωματικές εμπειρίες των παιδιών σχετικά με την εκφραστική δύναμη της χειρονομίας, προκαλεί την αβίαστη έκφρασή τους και στη συνέχεια με την παρατήρηση, τις συγκρίσεις και τους παραλληλισμούς των έργων τους με τα έργα μεγάλων ζωγράφων τεκμηριώνει την αξία της αφαίρεσης και τη σχετικότητα του «ωραίου». Η μέθοδος αυτή βοηθά τα παιδιά στην προσέγγιση της αφηρημένης τέχνης ανοίγοντάς τους ένα διαφορετικό δρόμο δημιουργίας.

Αναλυτική πορεία

Παρουσίαση: Τα παιδιά έχουν διαβάσει την υποενότητα «Από την κίνηση στην έκφραση». Ο εκπαιδευτικός με αφορμή το μάθημα αυτό καλεί τα παιδιά να παρατηρή-

σουν, να σχολιάσουν και να ερμηνεύσουν τις διαφορές του γραφικού τους χαρακτήρα ανάμεσα σ' ένα οποιοδήποτε τετράδιο και στο πρόχειρο. Στη συνέχεια ζητάει απ' τα παιδιά να ζωγραφίσουν ένα έργο χωρίς συγκεκριμένο θέμα, χρησιμοποιώντας τις κινήσεις που καταγράφουν τα συναισθήματα της στιγμής με όσο το δυνατόν περισσότερα χρώματα. Να κάνουν δηλαδή ένα έργο που προορίζεται για τον εαυτό τους όπως το πρόχειρο τετράδιο.

Εφαρμογή: Ο εκπαιδευτικός δείχνει στα παιδιά τον τρόπο να οργανώσουν την εργασία τους και να χρησιμοποιήσουν τα υλικά, ώστε να μπορέσουν να έχουν ένα στοιχειώδη έλεγχο: να τοποθετούν τα χρώματα σε απόσταση στην παλέτα, να καθαρίζουν τα πινέλα και τα σφουγγάρια τους για κάθε αλλαγή χρώματος, να κάνουν αναμείξεις προσθέτοντας μικρές ποσότητες σκούρου χρώματος στο ανοιχτό, και να τον ρωτούν, κάθε φορά που το αποτέλεσμα των αναμειγμών τους δεν είναι το αναμενόμενο.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά γεμίζουν με χρώματα το χαρτί τους.

Υλικά-μέσα: Τέμπρες ή πλαστικά χρώματα στα βασικά χρώματα, μαύρο και άσπρο. Πινέλα ή και άλλα υλικά (ξυλάκια, πανιά, χαρτιά, σφουγγάρια), χαρτί ακουαρελας.

Στάδια εργασίας: Το κάθε παιδί ακολουθεί τον τρόπο εργασίας που το εκφράζει. Μπορεί να αρχίσει κάνοντας ελεύθερες πινελιές με στεγνά ή υγρά πινέλα και στη συνέχεια να επεξεργαστεί τα κενά ή να απλώσει με το σφουγγάρι κάποιο χρώμα και αφού στεγνώσει, να προσθέσει τα υπόλοιπα, να στάξει, να πιτσιλίσει κτλ.

Σχολιασμός

Η πρώτη ενότητα είναι εισαγωγική και περιλαμβάνει ένα σύνολο εννοιών, οι οποίες αναλύονται στις επόμενες. Έχει πειραματικά αποδειχθεί ότι το παιδί ανάλογα με την ψυχοκινητική ωριμότητα και τις γνώσεις του, προσπαθώντας να μιμηθεί τη φύση, δημιουργεί στερεότυπα λιγότερο ή περισσότερο παγιωμένα. Κατά την εφηβεία, εντυπωσιασμένο από το έργο των ενηλίκων, στοχεύοντας σε πρότυπα που υπερβαίνουν τις δυνατότητές του, θέτει τόσο μεγάλους περιορισμούς στην έκφρασή του, ώστε δύσκολα αναγνωρίζεται ο χαρακτήρας του. Επιπλέον, η φαντασία και τα πλαστικά του μέσα περιορίζονται σημαντικά, έχοντας ν' αντιμετωπίσει ταυτόχρονα προβλήματα μορφής και περιεχομένου.

Το πρώτο μάθημα ξεκινά με αφετηρία τις επιθυμίες των παιδιών που συνήθως ανυπομονούν να χρησιμοποιήσουν τα καινούρια τους υλικά. Για να τους δώσουμε την ευκαιρία να εκφραστούν με τη μεγαλύτερη δυνατή ηλικρινεία, προτείνουμε ένα πισωγύρισμα σε μορφές έκφρασης προηγούμενων εξελικτικών φάσεων, ξεκινώντας από τους πρώτους γραφισμούς χωρίς συγκεκριμένη μορφή. Στα περισσότερα παιδιά, τα οποία πείστηκαν να οριοθετήσουν την κίνησή τους σε τρυφερή ηλικία, η διαδικασία αυτή λειτουργεί απελευθερωτικά και τη δέχονται με ανακούφιση. Ορισμένα βέβαια βρίσκονται σε αμηχανία, η οποία όμως ξεπερνιέται όταν κατανοήσουν, με τη βοήθεια

του καθηγητή τους, ότι το μόνο που τους ζητάει είναι να «αισθανθούν» το υλικό τους με όλες τους τις αισθήσεις και δεν χρειάζεται ν' αποδείξουν τίποτε άλλο.

Τα παιδιά, παίζοντας με τα χρώματα, κατακτούν σταδιακά τον έλεγχο των υλικών τους. Ο εκπαιδευτικός έχει την ευκαιρία ν' αναφερθεί σε μια σειρά μορφικές αξίες, σχεδιάζοντας έτσι ένα εισαγωγικό μάθημα στηριγμένο στις πραγματικές ανάγκες των συγκεκριμένων παιδιών. Στο πρώτο τους αυτό έργο πρέπει να είναι εντελώς ελεύθερα. Αν κάποιο παιδί επιμένει ν' αρχίσει από κάτι συγκεκριμένο, του προτείνουμε να γράψει με το χρώμα της επιλογής του τ' όνομά του και να το συμπληρώσει με χρώματα.

Το παιχνίδι αυτό στην αρχή τους αρέσει πολύ, αν όμως κάποια παιδιά είναι αδιάδικτα, το πιθανότερο είναι να βγάλουν, παρά τη θέλησή τους, γκριζα χρώματα.

Δημιουργούνται απορίες. Απαντάμε στις ερωτήσεις τους. Μας δίνεται η ευκαιρία να εξηγήσουμε τον τρόπο ανάμειξης των χρωμάτων δίνοντας στοιχεία από την επόμενη ενότητα.

Κατά τη διάρκεια της ολοκλήρωσης του πρώτου έργου και προκειμένου να γνωρίσουμε το χαρακτήρα και τις ψυχοκινητικές ικανότητες του παιδιού, δεν παρεμβαίνουμε ούτε με σχόλια ούτε με προβολές έργων τέχνης. Παρεμβαίνουμε μόνο βοηθητικά, εάν μας ζητηθεί ή αν διαπιστώσουμε ότι ο μαθητής αντιμετωπίζει κάποια ιδιαίτερη δυσκολία και υπάρχει κίνδυνος ν' απογοητευτεί.

Κρίσεις μαθητικών έργων

Κάθε μαθητής που τελειώνει το έργο του, το αναρτά στον πίνακα.

Όταν όλοι ολοκληρώσουν, τους παροτρύνουμε να κρίνει ο καθένας το έργο του, να εξηγήσει στην τάξη τι νομίζει ότι πέτυχε και για ποιους λόγους, τι θα ήθελε να κάνει, να αξιολογήσει και να συγκρίνει με επιχειρήματα τα έργα των άλλων. Οι κρίσεις των έργων είναι ένα σημαντικό μέρος του μαθήματος, γιατί ασκούν το παιδί στην αντιμετώπιση του έργου τέχνης, ενώ δίνουν τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό ν' αναφερθεί σε πλαστικές αξίες, που θ' αποτελέσουν τον πυρήνα των επόμενων μαθημάτων.

Το αφαιρετικό και το «ωραίο»

Η αφαίρεση και η έννοια του «ωραίου» στην Τέχνη

Αναλυτική πορεία

Εισαγωγή: Το δεύτερο μάθημα προτείνεται ν' αρχίσει με το σχολιασμό των έργων της προηγούμενης άσκησης. Η θεωρητική τεκμηρίωση γίνεται με τη μορφή απαντήσεων στα ερωτήματα των μαθητών.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός βρίσκει αντιστοιχίες στα έργα των παιδιών και αναφορές που παραπέμπουν σε έργα ζωγράφων. Εξηγεί την έννοια της αφαίρεσης και ζητάει απ' τα παιδιά να συγκρίνουν έργα διαφορετικών εποχών, πολιτισμών και τε-

χνοτροπιών από το βιβλίο τους, εντοπίζοντας πρόσθετα αφαιρετικά στοιχεία απ' αυτά που αναφέρει το βιβλίο.

Περιγραφή: Τα παιδιά συγκρίνουν τα έργα του βιβλίου και βρίσκουν τις επιρροές τους. Παρακολουθούν την πορεία της αφαίρεσης στα έργα του Μόραλη. Ο εκπαιδευτικός κάνει ερωτήσεις συγκεκριμενοποιώντας ένα προς ένα τα πλαστικά στοιχεία που διαφοροποιούνται. Χρησιμοποιεί επεξηγηματικά την κατάλληλη ορολογία, για να εξοικειώνονται τα παιδιά. Τα παιδιά συζητούν τα συμπεράσματά τους σχετικά με την έννοια του «ωραίου». Ανακαλύπτουν τα αφηρημένα και τα αφαιρετικά έργα, τα περιγράφουν και επιχειρούν να τα ερμηνεύσουν. Ο εκπαιδευτικός βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει για την εκφραστικότητα και τη λειτουργία των πλαστικών στοιχείων.

Σχολιασμός

Τα παιδιά συνήθως αντιμετωπίζουν απαξιωτικά την Αφηρημένη Τέχνη. Ο συγκριτικός σχολιασμός, με αναφορές σε σχετικά έργα διαφορετικών εποχών θα μας επιτρέψει να αναφερθούμε στη δύναμη της αφαίρεσης ως διαχρονική αξία. Με παραδείγματα από έργα ή μεγεθύνσεις αποσπασμάτων έργων, μπορούμε να δείξουμε ότι ακόμα και η πιο περιγραφική τέχνη έχει αφαιρετικά στοιχεία.

Η εναρκτήρια ενότητα στηρίζεται θεωρητικά τόσο από την χειρονομιακή τέχνη (Action painting) ειδικά, όσο και από την αφηρημένη τέχνη γενικά, η οποία προτείνεται ως εναλλακτικός τρόπος έκφρασης. Θέματα όπως η αφαίρεση στην τέχνη, το αφηρημένο έργο και η έννοια του «ωραίου» οδηγούν πολλές φορές σε μακροσκελείς συζητήσεις με τα παιδιά, εξαιτίας ίσως των λαθεμένων απόψεων που έχουν πολλοί λόγω άγνοιας. Το θέμα αυτό δεν είναι ανάγκη να εξαντληθεί στην παρούσα φάση.

Στα πρώτα μαθήματα κάνουμε αναφορές στα θέματα της αφαίρεσης, με σκοπό να διευρύνουμε το συντομότερο τις διεξόδους των παιδιών προς νέους τρόπους έκφρασης και ν' ανοίξουμε το δρόμο της επικοινωνίας με μια σειρά αισθητικών ρευμάτων, ξεκινώντας από την ίδια τους την εμπειρία.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, χρώμα, πολιτισμός, χρόνος, μεταβολή, επικοινωνία, κώδικας, μήνυμα, αλληλεπίδραση, ομοιότητα-διαφορά, διαπολιτισμικότητα, αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Η διδακτέα ύλη τεκμηριώνεται στο βιβλίο του μαθητή. Κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να την εμπλουτίσει με δικά του παραδείγματα, όπως ολάνιτς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD με έργα από την ύλη της Ιστορίας της Α' τάξης και έργα μεγάλων καλλιτεχνών διαφόρων εποχών, αφαιρετικά και αφηρημένα και με εμφανές το στοιχείο της σύνθεσης. Είναι σκόπιμο τα έργα που επιλέγουμε να είναι δημιουργήματα σημαντικών καλλιτεχνών και να έχουν και το στοιχείο της πρωτοτυπίας, ώστε να προσελκύουν το ενδιαφέρον των παιδιών.

Τετράδιο Εργασιών

Οι ασκήσεις του τετραδίου αποσκοπούν στον εμπλουτισμό των εκφραστικών και των πλαστικών μέσων των παιδιών, εξάπτοντας τη φαντασία τους.

«Συλλογή ιδεών» 1. Τα παιδιά συλλέγοντας τους πιο αυθεντικούς γραφισμούς τους, συγκεντρώνουν ένα υλικό που θα αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τα μελλοντικά τους έργα. 2. Με αφετηρία έναν τυχαίο συνδυασμό χρωμάτων φαντάζονται ένα θέμα το οποίο ολοκληρώνουν με μια σχετική εικόνα, μαθαίνοντας παράλληλα ένα νέο τρόπο ανάμειξης χρωμάτων. 3. Ξεκινώντας από μια τυχαία φόρμα με το χρώμα της επιλογής τους, συνθέτουν μια εικόνα με εναλλακτικούς τρόπους χρήσης και συνδυασμούς υλικών. (Αν χρησιμοποιήσουν μεταξόχαρτο που ξεβάφει, το περνούν με νερό ώσπου να βγάλει χρώμα και το συμπληρώνουν με τα χρώματα που θεωρούν ότι του ταιριάζουν).

«Τι συμβαίνει εδώ;». Με αφορμή απλές ερωτήσεις εμπεδώνονται βασικές έννοιες της πρώτης ενότητας. «Χρώματα» Άσκηση κατάταξης των χρωμάτων. «Παραλλαγές του ίδιου χρώματος» Το παιδί παρατηρεί ότι η επιρροή των βασικών χρωμάτων στο γκρίζο δημιουργεί την αίσθηση του αντίθετου χρώματος.

«Ένα μήλο γεμάτο εκπλήξεις» Το παιδί θα σχεδιάσει με μολύβι μια οργανική μορφή και θα χρωματίσει κάθε φόρμα της, προσπαθώντας να κάνει με τις ξυλομπογιές του διαβαθμίσεις τόνων και αποχρώσεων.

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση γίνεται πάντα συγκρίνοντας την εργασία κάθε παιδιού με προηγούμενες εργασίες του, συνεκτιμώντας τις δυνατότητες, το ενδιαφέρον, τη συμμετοχή και την προσπάθεια. Επί πλέον αξιολογούμε την κατανόηση των διδαγμένων εννοιών, τις δεξιότητες που αναπτύσσει με βάση τα έργα του, καθώς και την αξιοποίηση των γνώσεων και την επίτευξη των στόχων της συγκεκριμένης ενότητας. Ο εκπαιδευτικός παρακολουθώντας προσεκτικά και διακριτικά τις αντιδράσεις κάθε μαθητή, αποκομίζει μια σειρά στοιχείων, που θα τον βοηθήσουν με το χρόνο να συνθέσει την πραγματική του εικόνα. Η εικόνα που δίνει το παιδί σε μη λεκτικό επίπεδο είναι πολύτιμη, διότι βοηθά τον καθηγητή στην επικοινωνία του με το μαθητή και τον εφοδιάζει με ένα σημείο αναφοράς που στο μέλλον θ' αποτελέσει τη βάση για την αξιολόγηση της ατομικής προόδου του κάθε παιδιού. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο θεωρούμε αναγκαία μια αρχική «*διαγνωστική αξιολόγηση*» (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμ. Σπουδών).

Αυτοαξιολόγηση

Μετά το κάθε μάθημα ο εκπαιδευτικός αξιολογεί την αποτελεσματικότητα των μεθόδων διδασκαλίας του, την επίτευξη των στόχων του, την καταλληλότητα των διδακτικών – εποπτικών μέσων και υλικών, καθώς και την εφαρμογή του αναλυτικού προγράμματος.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Για την εμπέδωση του μαθήματος προτείνονται εναλλακτικά ορισμένες δραστηριότητες που μπορούν να εφαρμοστούν με όποια σειρά ή σε όποια χρονική στιγμή κρίνει ο εκπαιδευτικός, σταθμίζοντας τις ανάγκες και τις δυνατότητες των μαθητών του καθώς και την υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου.

- Αν υπάρχουν μόνο μαρκαδόροι ή παστέλ, προσαρμόζουμε τις ασκήσεις:
Αρχίζουμε από ελεύθερες γραμμές, σημεία, επιφάνειες και κάθε είδους ίχνη και συνεχίζουμε δίνοντας στα παιδιά εναλλακτικούς τρόπους να χρησιμοποιούν τα χρώματά τους.

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Γκότοβος Α., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση, Gutenberg, 1999/ Εικαστική παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων, Αραπάκη Ξ. Οι διαφορετικές σημασίες της διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, τ. 18/ Ζορμπά Α. Κωδικοποίηση αφηρημένων εννοιών, τ. 6/ Θωμοπούλου Β. Ιστορική αναδρομή στο διαχρονικό της Τέχνης τ.11/ Ροδοπούλου Ε., Μουτζουρώστε ελεύθερα, τ. 1./ Σιγάλας Γ., Σημειολογία, τ. 4./ Λαμπράκη-Πλάκα Μ., 100 χρόνια Εθν. Πνακοθήκη Εθν. Πνακοθήκη – Μουσ. Αλ. Σούτσου, 1999/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000/ Χρήστου Χ., Μόραλης, Αδάμ, 1993.

Calvesi M., L' Arte Moderna 9, 10/ Charman L. Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Kandinsky W., Για το πνευματικό στη τέχνη, Νεφέλη, 1981/ Kandinsky W., Σημείο- γραμμή - επίπεδο, Δωδώνη, 1996/ Klee P., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985.

2η Ενότητα

ΟΛΑ ΕΙΝΑΙ ΧΡΩΜΑ

Χρωματικές κλίμακες. Συγκριτική ιστορία της τέχνης

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών το χρώμα (2^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

1^{ος} άξονας Τέμπρες, πειραματισμοί

3^{ος} άξονας Θέματα από το περιβάλλον, θέματα από έργα τέχνης, ελεύθερα θέματα

4^{ος} άξονας Ζωγραφική, κατασκευές

5^{ος} άξονας Σταθμοί στην ιστορία της τέχνης αναφορικά με το χρώμα

6^{ος} άξονας Μορφολογική και περιγραφική ανάλυση έργων τέχνης. Συσχετισμός χρώματος και νοήματος του έργου τέχνης

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να κατανοούν την αξία του χρώματος στη ζωή και στην τέχνη και να εφαρμόζουν στα έργα τους γνώσεις που απέκτησαν από τις χρωματικές ασκήσεις.

Επιμέρους στόχοι

- Να βιώσουν πολλαπλά την αίσθηση του χρώματος. Να ενθαρρυνθούν να δημιουργούν τονικές και χρωματικές αντιθέσεις. Αξιοποιώντας τη δημιουργική τους φαντασία να πειραματίζονται με το χρώμα κάνοντας δικές τους μείξεις, για να διερευνήσουν την προσωπική τους χρωματική ταυτότητα.
- Να δημιουργήσουν δικά τους έργα που θα εκφράζουν τα ενδιαφέροντα και τις προσωπικές τους κλίσεις. Να βελτιώσουν τα έργα τους επηρεασμένα από έργα τέχνης.
- Να εκφράσουν αισθήματα και να μεταδώσουν μηνύματα με την εικαστική γλώσσα. Να συγκρίνουν διάφορες περιόδους της ιστορίας της τέχνης με αφορμή το χρώμα.
- Να χρησιμοποιούν στον προφορικό και το γραπτό τους λόγο τους απαραίτητους όρους για τις καλλιτεχνικές τους δραστηριότητες. Να περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο τα χρώματα μεταφέρουν συναισθήματα.

Οργάνωση

Προτείνουμε τρεις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα παίρνοντας αφορμή από το βιβλίο, τα παιδιά θα παρατηρήσουν την ποικιλία των χρωμάτων της φύσης και τις διαφοροποιήσεις τους ανάλογα με τις εποχές, το φωτισμό κτλ. Θα γνωρίσουν μέσα από τα έργα των καλλιτεχνών την υποβλητική δύναμη του χρωματιστού φωτός και τη χρήση του ως πλαστικού στοιχείου. Θα κατανοήσουν τις έννοιες των βασικών και των συμπληρωματικών χρωμάτων. Θα επιλέξουν ανάμεσα σε δύο εναλλακτικές προτάσεις: α) να κατασκευάσουν ένα σλάντ με δύο ή τρία βασικά χρώματα β) να κάνουν ένα έργο με σελοφάν στα βασικά και συμπληρωματικά χρώματα.

Στο μάθημα που ακολουθεί, θα τελειώσουν τα έργα τους, θα τα παρουσιάσουν, θα εκφράσουν τις απόψεις τους και θα τα κριτικάρουν.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να προτείνει έναν περίπατο στη φύση προτρέποντας τα παιδιά να κρατούν γραπτές και χρωματικές σημειώσεις. Με την παρατήρηση των φυσικών χρωμάτων τα παιδιά ενθουσιάζονται, γιατί ανακαλύπτουν τον πλούτο της ποικιλίας τους, απελευθερώνονται από διάφορα στερεότυπα και διευρύνουν τα πλαστικά τους μέσα. Από τα έργα των καλλιτεχνών θα διδαχθούν την εκφραστική δύναμη των χρωμάτων, τη λειτουργία τους και διάφορες τεχνοτροπίες.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τη συζήτηση, τον προβληματισμό και την έρευνα, τα παιδιά θα κατανοήσουν τη λειτουργία του χρώματος στη φύση και στην τέχνη, θα μάθουν τον τρόπο δημιουργίας και τη σημασία των τόνων και των αποχρώσεων και θα προσεγγίσουν τις έννοιες των θερμών και των ψυχρών χρωμάτων.

Τι χρώμα έχει η θάλασσα;
Η φύση
Η χρωματική μου ταυτότητα
Πειραματισμοί με το χρώμα
Ουράνιο τόξο
Φως και χρώμα
Βασικά και συμπληρωματικά χρώματα

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφορμή την υποενοότητα του βιβλίου «Τι χρώμα έχει η θάλασσα;» ο εκπαιδευτικός καλεί τα παιδιά να παρατηρήσουν και να εκφράσουν τις εμπειρίες τους σχετικά με την ποικιλία των χρωμάτων της φύσης, καθώς και τις διαφοροποιήσεις που υφίστανται τα τοπικά χρώματα των αντικειμένων κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Μπορεί να δείξει φωτογραφίες, διαφάνειες ή σλάνιτς με δέντρα σε διάφορες εποχές, είδη ψαριών και πουλιών, πρόσωπα φωτισμένα με διαφορετικούς χρωματισμούς φωτός κτλ.

Παρουσίαση: Με βάση τις υποενοότητες του βιβλίου «Ουράνιο τόξο» και «Βασικά και συμπληρωματικά χρώματα» ο εκπαιδευτικός εξηγεί πώς βλέπουμε το χρώμα. Παρουσιάζει μεγάλα χρωματικά πεδία με τα βασικά και τα συμπληρωματικά χρώματα κάνοντας ένα πείραμα μετεικάσματος με τη μορφή παιχνιδιού. Αναλύει τις έννοιες της αντίθεσης και της αλληλεξουδετέρωσης των χρωμάτων, λύνοντας τις απορίες που δημιουργήθηκαν στο προηγούμενο μάθημα, με παραδείγματα από τα αφηρημένα έργα των παιδιών.

Εφαρμογή: Ο καθηγητής δείχνει στα παιδιά πώς να κατασκευάσουν χρωματιστά σλάνιτς και πώς να κάνουν ένα ελεύθερο κολλάζ με σελοφάν.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά επιλέγουν το θέμα που θα κατασκευάσουν. Χωρίζονται σε ομάδες δύο ατόμων. Οι ομάδες που έχουν το ίδιο θέμα συνεργάζονται.

1) Τα παιδιά κατασκευάζουν σλάνιτς από υγρά και στερεά υλικά που δεν αναμειγνύονται μεταξύ τους, χρησιμοποιώντας δύο ή τρία βασικά χρώματα σύμφωνα με την άσκηση του βιβλίου τους.

2) Δημιουργούν ελεύθερο κολλάζ με σελοφάν σε βασικά και συμπληρωματικά χρώματα.

Υλικά-μέσα:

1) Για τα σλάνιτς: Θήκες για σλάνιτς, πινέλα, ψαλίδι, άχρωμη ζελατίνα, σταγονόμετρο, μελάνι, λαδομπογιά, τρίμματα κραγιονιών, άμμος, χρωματιστές κλωστές κτλ.

2) Για το κολλάζ: Άχρωμη ζελατίνα, σελοφάν στα βασικά και συμπληρωματικά χρώματα, ψαλίδι, μετροκορδέλα, κόλλα στικ, χοντροί μαρκαδόροι οισοπνεύματος.

Στάδια εργασίας: 1) Τα παιδιά τοποθετούν μικρές ποσότητες χρωμάτων πάνω σ' ένα κομμάτι άχρωμης ζελατίνας και προσθέτουν στερεά υλικά με επίπεδη μορφή ή με ελάχιστο όγκο. Καλύπτουν όλα τα υλικά μ' ένα δεύτερο κομμάτι ζελατίνας ίσου μεγέθους.

Στη συνέχεια αξιοποιώντας το τυχαίο, πιέζουν τις ζελατίνες μετακινώντας τα υλικά που βρίσκονται μεταξύ τους μέχρι να δημιουργηθεί το χρωματικό αποτέλεσμα που θέλουν. Κόβουν κατάλληλα την κατασκευή τους και την εφαρμόζουν μέσα στη θήκη για σλάιντς.

2) Τα παιδιά μετρούν με τη ζελατίνα τα τζάμια της τάξης. Κόβουν την άχρωμη ζελατίνα στα μέτρα των τζαμιών. Σχεδιάζουν στη ζελατίνα τη φόρμα του κάθε χρώματος, με το οποίο θα τη χρωματίσουν, αντιγράφουν στα σελοφάν τις φόρμες αυτές και τα κόβουν στο περίγραμμα. Κόβουν τρύπες σε απλά σχήματα στα χρωματιστά σελοφάν και τα κολλούν επενδύοντας όλη την επιφάνεια της ζελατίνας. Καλύπτουν τα σχήματα των κενών με σελοφάν διαφορετικών χρωμάτων δημιουργώντας αντιθέσεις. Ζωγραφίζουν με μαρκαδόρους οισοπνεύματος τις λεπτομέρειες πάνω στα σελοφάν.

Οικογένειες χρωμάτων

Ιστορίες για το χρώμα

Το χρώμα στην Ιστορία της Τέχνης και του Πολιτισμού

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφορμή την υποεπρότητα του βιβλίου «Ιστορίες για το χρώμα», ο καθηγητής ζητάει από τα παιδιά να συγκρίνουν διάφορες περιόδους της Ιστορίας της Τέχνης διακρίνοντας τις τεχνοτροπίες του χρώματος. Μπορεί επιπλέον να δείξει αφίσες, διαφάνειες ή σλάιντς με μινωικές και ελληνοιστικές τοιχογραφίες, έργα ρομαντικά, ιμπρεσιονιστικά, φωβιστικά κ.ά.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός με βάση την υποεπρότητα του βιβλίου «Ιστορίες για το χρώμα» και το οπτικό υλικό που παρουσιάζει, ρωτάει τα παιδιά τι συναισθήματα μεταφέρουν τα χρώματα, τι είδους μηνύματα και ποιους συμβολισμούς διακρίνουν. Τα ενθαρρύνει να ανακαλύψουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις τεχνοτροπίες, όπως και να εκφράσουν τις προτιμήσεις τους και να τις αιτιολογήσουν. Επεξηγώντας στη συνέχεια την υποεπρότητα «Οικογένειες χρωμάτων» ζητάει από τα παιδιά να δείξουν στο περιβάλλον τους τόνους και τις αποχρώσεις των βασικών και των συμπληρωματικών χρωμάτων που βλέπουν.

Εφαρμογή: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει πρακτικά τον τρόπο με τον οποίο δημιουργούνται οι τόνοι και οι αποχρώσεις.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά έχουν να επιλέξουν μια από τις ακόλουθες προτάσεις:

1) Να ζωγραφίσουν παραστατικά, από μνήμης, χρησιμοποιώντας τόνους ή αποχρώσεις ενός χρώματος της επιλογής τους.

2) Να ζωγραφίσουν ένα αφηρημένο έργο, προσπαθώντας να μεταδώσουν ένα μήνυμα με τα χρώματα.

Υλικά-μέσα: Τέμπρες ή πλαστικά χρώματα, πινέλα ή και άλλα υλικά (ξυλάκια, πανιά, χαρτιά, σφουγγάρια), χαρτί ακουαρέλας.

Στάδια εργασίας: Απαντώντας στα ερωτήματα του καθηγητή: τι θα ζωγραφίσεις, πώς και γιατί, τα παιδιά θα περιγράψουν με λόγια και με κινήσεις το περιεχόμενο και τη μορφή του έργου τους και θα αιτιολογήσουν την επιλογή των χρωμάτων τους.

1) Όσα παιδιά θα ζωγραφίσουν παραστατικά, θα κάνουν γρήγορα προσχέδια απευθείας με χρώμα, προσπαθώντας ν' αξιοποιήσουν όλη τη ζωγραφική επιφάνεια. Έπειτα θα ολοκληρώσουν το πιο επιτυχημένο προσχέδιό τους.

2) Τα παιδιά που θα προτιμήσουν την αφηρημένη έκφραση, θα επιλέξουν τα χρώματα που συνάδουν με το περιεχόμενο του έργου τους και μ' αυτά θα πειραματιστούν ερευνώντας τις κινήσεις με τις οποίες θα δημιουργήσουν τις κατάλληλες φόρμες. Θα συνεχίσουν το πιο επιτυχημένο προσχέδιο.

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Τα παιδιά τελειώνουν τα έργα τους και τα παρουσιάζουν στην τάξη. Αναρτούν τα έργα με τα χρωματιστά σελοφάν στα τζάμια και παρατηρούν τις αλλοιώσεις των τοπικών χρωμάτων κάτω από την επίδραση του χρωματιστού φωτός. Ακολουθούν κρίσεις και σχόλια έργων (βλ. κρίσεις μαθητικών έργων της α' ενότητας).

Σχολιασμός

Κατά την παρουσίαση των θεμάτων, ο εκπαιδευτικός βοηθώντας τα παιδιά να ανακαλέσουν στη μνήμη τους τις γνώσεις που αποκόμισαν κατά τη διάρκεια των κρίσεων του πρώτου τους έργου, αναφέρεται σε βασικούς κανόνες ισορροπίας της σύνθεσης. Μ' αυτό τον τρόπο τα παιδιά θα μπορέσουν να δομήσουν τα επόμενα έργα τους.

Σκόπιμο είναι τα πρώτα θέματα να μην έχουν ιδιαίτερες ανάγκες σχεδίου, για να επικεντρώσουν τα παιδιά την προσοχή τους στο χρώμα αλλά και για να τονωθεί η αυτοπεποίθησή τους. Θέματα κατάλληλα για τα πρώτα μαθήματα είναι όσα αναφέρονται σε όνειρα ή συναισθήματα, ανταύγειες στα νερά, φωτιά, ποιότητες του ουρανού ή της γης (χώρα, χορτάρι, λουλούδια κτλ.). Εναλλακτικά προτείνουμε αφηρημένα έργα στα οποία θα ενσωματώνονται οι καινούργιες γνώσεις.

Καθοδηγούμε τα παιδιά να ζωγραφίζουν απευθείας με το χρώμα για να χρησιμοποιούν απλοποιημένες φόρμες, συμβατές με το υλικό τους. Καλό είναι τα πρώτα έργα ν' αρχίζουν στην τάξη, να προχωρούν στο σπίτι και να τελειώνουν στο σχολείο.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, χρώμα, σύνθεση-ισορροπία, μεταβολή, κώδικας, επικοινωνία, μήνυμα, πολιτισμός, χρόνος, αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως σλάντς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD με έργα από την ύλη της Ιστορίας της Α' τάξης και έργα μεγάλων καλλιτεχνών διαφόρων εποχών, αφηρημένα ή παραστατικά, με εμφανείς χρωματικές αντιθέσεις ή με κλίμακες τόνων ή αποχρώσεων. Επίσης, είναι χρήσιμο να κατασκευάσει χρωματικά πεδία σε μεγάλο μέγεθος (με τα βασικά και τα συμπληρωματικά χρώματα σε άσπρο, μαύρο και ουδέτερο γκρι χρώμα κτλ.) και ένα μεγάλο χρωματικό κύκλο. Για την κατανόηση της λειτουργίας του χρώματος, θα χρειαστεί ένα διαφανές πρίσμα ή ένα CD.

Τετράδιο εργασιών

Οι ασκήσεις του τετραδίου έχουν εμπεδωτικό χαρακτήρα. Ειδικότερα:

«Χρώματα»: Δημιουργούν συλλογές τόνων και αποχρώσεων και τους κατατάσσουν σε ζευγάρια αντιθέτων χρωμάτων και σε κλίμακες. Διακρίνουν και χρησιμοποιούν τα θερμά και τα ψυχρά χρώματα παρατηρώντας το χρωματικό κύκλο του βιβλίου τους. Κατανοούν την αλληλεπίδραση των χρωμάτων, χρωματίζουν κάνοντας απαλές διαβαθμίσεις των τόνων και των αποχρώσεων.

Αξιολόγηση

Συνεκτιμούμε το ενδιαφέρον, τη συμμετοχή, την προσπάθεια και την πρόοδο του κάθε παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που έχει. Επί πλέον αξιολογούμε την κατανόηση των εννοιών, την ανάπτυξη των δεξιοτήτων, την αξιοποίηση των γνώσεων καθώς και την επίτευξη των στόχων της συγκεκριμένης ενότητας.

Αυτοαξιολόγηση

Μετά από το κάθε μάθημα ο εκπαιδευτικός αξιολογεί το βαθμό επίτευξης των επιδιωκόμενων στόχων, όπως προβλέπονται από την εφαρμογή του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών, καθώς και την αποτελεσματικότητα των μεθόδων διδασκαλίας του και την καταλληλότητα των διδακτικών και των εποπτικών υλικών.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Ομαδικές εργασίες:

- Χρωματικές παρεμβάσεις στον υπολογιστή: Στο βιβλίο του μαθητή προτείνουμε την επεξεργασία του έργου στον υπολογιστή, διότι εξάπτει τη φαντασία των παιδιών και τους προσφέρει πρόσθετες εναλλακτικές λύσεις (αλλαγή χρωμάτων, προσθήκη φωτογραφίας κτλ.)
- Δημιουργία μακέτας βιτρώ
Υλικά: Δυο μεγάλα μαύρα χαρτόνια, μια άχρωμη ζελατίνα, χρωματιστά σελοφάν ψαλίδι, κοπίδι και κόλλα σε μορφή στικ.

Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν ομαδικά μακέτες βιτρώ με τα οποία θα δώσουν Χριστουγεννιάτικη ατμόσφαιρα στην τάξη τους κατά την περίοδο των Χριστουγέννων (εικ. 6). Με την ίδια μέθοδο σε μικρή κλίμακα μπορούν να κατασκευάσουν χριστουγεννιάτικες κάρτες ή μικρά φωτιστικά, σε συνεργασία με τον καθηγητή της Τεχνολογίας. Σε απόσταση 2–3 cm από τις άκρες του ενός χαρτονιού τα παιδιά σχεδιάζουν ένα πλαίσιο. Μέσα σ' αυτό, ζωγραφίζουν ένα απλό σχέδιο με γραμμές που καταλήγουν στο πλαίσιο σε πολλά σημεία. Στερεώνουν με συνδετήρες τα δυο χαρτόνια και τα κόβουν μαζί με το κοπίδι. Αφαιρούν τις φόρμες που δημιουργούνται ανάμεσα στις γραμμές, προσέχοντας να αφήσουν ανέπαφες τις λωρίδες (εικ. 3). Βάζουν κάτω από τα τρυπημένα χαρτόνια ένα - ένα τα σελοφάν και δοκιμάζουν ποιο χρώμα θα τοποθετήσουν σε κάθε κενό. Όταν αποφασίσουν, αντιγράφουν το σχήμα του κάθε κενού στο χρώμα του σελοφάν που διάλεξαν και το κόβουν αφήνοντας περιθώριο 1cm. απ' όλες τις πλευρές. Κολλούν πάνω στο ένα χαρτόνι τη ζελατίνα, βάζοντας λίγη κόλλα σε όλες τις γραμμές (εικ. 4). Πάνω στη ζελατίνα, κολλούν τα σελοφάν στην κατάλληλη θέση και από την ίδια πλευρά κολλούν το δεύτερο χαρτόνι, έτσι ώστε να σκεπάζει τις άκρες των σελοφάν και να συμπίπτει απόλυτα με το πρώτο.

3

4

5

Πηγές

Αραπάκη Ξ., Δοκιμαστική εφαρμογή της χρήσεως των μαρκαδόρων και χρωμάτων ως μέσων για την αγωγή των παιδιών, Νέα Παιδεία, 1992/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ακριτίδου - Πλαγιάνη Α., Βλέπω με ήχους, τ. 11/ Άλμπερτ Γ., μετάφρ. Χαμιδιέλη Φ., Η αλληλεπίδραση των χρωμάτων, τ.15/ Καλαμάρας Δ., Το εργαστήρι είναι θεμέλιο της εικαστικής σκέψης, τ. 4/ Κιλίμη Γ., Το χρώμα στην Εικαστική Θεραπεία, τ.15/ Μοσχονά-Καλαμάρα Α. Γράμματα στον Τζίνο σεβερίνι, τ.3/ Μυταρά Χ. Οι θησαυροί μας, Ανακαλύπτουμε τα χρώματα, τ. 11/ Παπαφωτίκα Β., Τέμπερα και σινική μελάνη, τ. 5/ Ροδοπούλου Ε., Μουτζουρώστε ελεύθερα, τ.1/ Goethe J. Μετάφρ. Ομορφοπούλου Ι. Μελέτη χρωμάτων, Η τέχνη του χρώματος, τ. 11/ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Ίττεν Γ., Η τέχνη του χρώματος, Έν. Καθ. Καλλιτ. Μαθ., 1998/ Κολιάδης Ε., Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, τόμος Γ', 2000/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Ουίλσον

Μ., Λάιφ, Λύκειος Απόλλων, 1965/ Ρηντ Χ., Ιστορία της Μοντέρνας Ζωγραφικής, Υποδομή, 1978/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000/ Τεγόπουλος - Φουτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993.

Rapp Σ. Ρ. Howard J. μετάφρ. Ζηρώ Ο., Πες το με χρώματα, τ. 4/ Bersi Ρ. - S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Klee Ρ., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982.

3η Ενότητα

«ΟΡΓΑΝΩΝΩ»

Σύνθεση και Αισθητική

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη σύνθεση και το ρυθμό (2^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Χρήση ποικίλων υλικών, πειραματισμοί, πηγές πληροφοριών
- **3^{ος} άξονας** Φανταστικά θέματα
- **4^{ος} άξονας** Ζωγραφική-κολλάζ ή ασαμπλάζ
- **5^{ος} άξονας** Αρχαίοι πολιτισμοί. Αναφορές στην Αναγέννηση και στη Μοντέρνα τέχνη.
- **6^{ος} άξονας** Μορφολογική περιγραφική ανάλυση έργων τέχνης.

Συσχετισμός της σύνθεσης με το περιεχόμενο του έργου.

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν την ουσιαστική συμβολή της σύνθεσης στην οργάνωση και στο νόημα ενός έργου τέχνης. Να διακρίνουν τα κύρια στοιχεία της σύνθεσης και τους κύριους άξονές της σε χαρακτηριστικά έργα τέχνης. Να χρησιμοποιούν διάφορα είδη σύνθεσης στα έργα τους.

Επιμέρους στόχοι

- Να μάθουν να πειραματίζονται ευχαρίστως με νέα υλικά, χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές. Να οργανώνουν στοιχειωδώς την πορεία του έργου.
- Να εμπνέονται από εικαστικά έργα τέχνης.
- Να συνδυάζουν τους ρυθμούς της φύσης, της μουσικής και της ζωγραφικής. Να αναγνωρίζουν και να αποδίδουν ρυθμούς. Να συνεργάζονται σε ομαδικά έργα και εργασίες.
- Να προσδιορίζουν τη συνθετική οργάνωση σε έργα της αρχαιότητας και να τη συγκρίνουν με αυτή των έργων της Αναγέννησης και της Μοντέρνας τέχνης.
- Να περιγράφουν πώς τα σημεία υποδηλώνουν το χώρο, πώς οι γραμμές φαίνονται να έχουν κίνηση, τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η σύνθεση και ο ρυθμός σε σχέση με το περιεχόμενο του έργου.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε τρεις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα, τα παιδιά με τη βοήθεια του βιβλίου τους θα επιλύσουν απορίες που έχουν προκύψει κατά τη

διάρκεια της εικαστικής τους δημιουργίας. Θα γνωρίσουν συνθέσεις μεγάλων καλλιτεχνών και θα επιλέξουν ανάμεσα σε δύο θέματα:

α) να ζωγραφίσουν ένα μουσικό κομμάτι β) να κατασκευάσουν ομαδικά τη μακέτα ενός αρχιτεκτονικού μνημείου της κλασικής εποχής.

Στο διάστημα μεταξύ των μαθημάτων θα οργανώσουν τα μέσα και τα υλικά που θα χρησιμοποιήσουν στα έργα τους.

Την τρίτη ώρα, τα παιδιά θα ολοκληρώσουν τα έργα και τις εργασίες τους, θα τα σχολιάσουν και θα τα αξιολογήσουν.

Το θέμα μπορεί να γίνει αντικείμενο διαθεματικής επεξεργασίας στην ευέλικτη ζώνη και να συνδυαστεί με τους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς τους οποίους διαπραγματεύεται η ενότητα «Ένα πρωινό στον Παρθενώνα».

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Με τις γνώσεις που θα αποκομίσουν από την παρατήρηση της φύσης, το βιβλίο και τα έργα καλλιτεχνών, θα απαντήσουν σε μια σειρά από ερωτηματικά, που αναφέρονται κατά τη διάρκεια της δημιουργίας των έργων τους. Ο καθηγητής μπορεί να οργανώσει επίσκεψη σ' ένα κλασικό μνημείο.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τον προβληματισμό, τη συζήτηση και την έρευνα, τα παιδιά θα κατανοήσουν τη λειτουργία του ρυθμού και της σύνθεσης στη φύση και στην τέχνη. Θα αναγνωρίσουν τη σημασία της σύνθεσης και θα προσεγγίσουν το σκεπτικό για τη δημιουργία της, θα μάθουν ειδή και κατηγορίες ρυθμών και θα εφαρμόσουν τις γνώσεις τους συσχετίζοντας τα Εικαστικά με τη Μουσική θα δημιουργήσουν αρχιτεκτονικές μορφές.

Το άδειο μου χαρτί

Ζωγραφικός χώρος

Πίσω απ' την εικόνα Η Σύνθεση Ο ρυθμός

Οπτική ζυγαριά Οπτικά βάρη Καλλιτεχνικές συνθέσεις

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφετηρία τη βιωματική εμπειρία των παιδιών, ο εκπαιδευτικός παραθέτει δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα από τα προηγούμενα έργα τους και ζητά να εκφράσουν τις απόψεις τους για την οργανικότητα των έργων και την αίσθηση της ενότητας και ισορροπίας που πιθανόν μεταδίδουν. Τα παιδιά παρατηρούν, συγκρίνουν, εκφράζουν τις απόψεις τους και κάνουν παραλληλισμούς με άλλα γνωστά συστήματα και οργανισμούς.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής παίρνοντας αφορμή από την υποεπινότητα «Καλλιτεχνικές συνθέσεις», θα εξηγήσει τη σημασία και τη λειτουργία της σύνθεσης στο εικαστικό έργο και γενικά στο έργο τέχνης. Μπορεί επιπλέον να δείξει αφίσες, διαφάνειες ή σλάντς από συνθέσεις αφηρημένες ή παραστατικές διαφόρων μορφών εικαστικών τεχνών.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν τα συναισθήματα, τα μηνύματα και τους συμβολισμούς που εκφράζει η σύνθεση του κάθε έργου και θα αιτιολογήσουν τις παρατηρήσεις τους. Με την ανάλυση των έργων και με τη μελέτη των υποεπινότητων «Το άδειο μου χαρτί», «Πίσω απ' την εικόνα» και «Οπτική ζυγαριά» θα κατακτήσουν έναν τρόπο σκέψης για τη συνθετική οργάνωση του έργου τους. Με αφετηρία την υποεπινότητα «Ρυθμός» τα παιδιά θα προσεγγίσουν την έννοια του ρυθμού και θα δημιουργήσουν ρυθμούς με κινήσεις ή με ήχους. Στη συνέχεια θα επιλέξουν ένα θέμα.

Υλικά-μέσα: Ορισμένα υλικά αναφέρονται στο βιβλίο του μαθητή (βλ. σελ. 33), οι ασκήσεις όμως αυτές μπορούν να γίνουν με διάφορα υλικά. Ο καθηγητής ζητάει από τα παιδιά να επιλέξουν όποια υλικά θεωρούν κατάλληλα για την υλοποίηση της ιδέας τους και προσπαθεί να προλάβει τις πιθανές τεχνικές δυσκολίες.

Στάδια εργασίας: 1) Τα παιδιά που θα ασχοληθούν με τη ζωγραφική της μουσικής, θα μελετήσουν την έννοια του ρυθμού με ρυθμικές κινήσεις και χορούς στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής. Θα κάνουν μια συλλογή ήχων και μουσικών με διαφορετικούς ρυθμούς. Κατόπιν θα επιλέξουν ένα κομμάτι ή θα δημιουργήσουν ένα remix σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής. Κάνοντας ακρόαση του ακουστικού υλικού που επεξεργάστηκαν, θα συγκεντρώσουν και θα επιλέξουν τα απαραίτητα υλικά.

2) Τα παιδιά που θα μετέχουν στην κατασκευή αρχιτεκτονικής μακέτας, θα χωριστούν σε ομάδες. Στο χρόνο που μεσολαβεί ανάμεσα στα δύο μαθήματα, μια ομάδα θα συλλέξει φωτογραφίες διαφόρων όψεων του μνημείου, θα βρει την κάτοψη του μνημείου και πληροφορίες για τον αρχιτεκτονικό ρυθμό στον οποίο ανήκει και τον πολιτισμό που τον δημιούργησε, ερευνώντας σε βιβλία και στο internet, με τη βοήθεια των καθηγητών της Ιστορίας, των Εικαστικών και της Πληροφορικής. Μια άλλη ομάδα θα κάνει τη μεγέθυνση της κάτοψης και θα βρει τις ακριβείς διαστάσεις των τοίχων, της στέγης και των επιμέρους στοιχείων του μνημείου, σε συνεργασία με τους καθηγητές των Μαθηματικών και των Εικαστικών. Μια τρίτη ομάδα σε συνεργασία με τους καθηγητές των Εικαστικών και της Τεχνολογίας θα διερευνήσει τα υλικά και τα μέσα με τα οποία θα υλοποιηθεί το έργο, θα ελέγξει την καταλληλότητά τους και θα αναλάβει την προμήθεια της ομάδας με τα κατάλληλα εργαλεία και υλικά.

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Τα παιδιά θα υλοποιήσουν τα έργα τους αξιοποιώντας τις πληροφορίες που συνέλεξαν, όπως και τις μελέτες και τα προσχέδια που έκαναν.

Μέσα και υλικά: Μαγνητόφωνο, κομμάτια φελιζόλ ή MDF, χοντρό χαρτόνι, οντουλέ χαρτί, χρωματιστά χαρτιά, χαρτιά από περιοδικά, υδροδιαλυτή ξυλόκολλα, ψαλίδια και κοπίδια, υλικά ζωγραφικής (τέμπρες, μαρκαδόροι, ξυλομπογιές) και άχρηστο υλικό (χώμα ή άμμος, ξυλάκια, οδοντογλυφίδες, καλαμάκια, σφουγγαράκια, χρωματιστά πανιά, είδη συσκευασίας, κομμάτια σπασμένων παιχνιδιών κ.ά.)

Στάδια εργασίας: 1) Ακούγοντας δείγματα ήχων και ρυθμών, τα παιδιά θα κάνουν συσχετισμούς με τα σημεία, τις γραμμές, τα χρώματα και τα σχήματα, με πρόχειρους γραφισμούς. Στη συνέχεια θα διερευνήσουν εναλλακτικούς τρόπους σύνθεσης του έργου, κάνοντας ακρόαση του ακουστικού υλικού που προετοίμασαν. Τέλος, θα δημιουργήσουν ένα ζωγραφικό έργο με ρυθμούς. Μπορούν να το προχωρήσουν κολλώντας το πάνω σ' ένα κομμάτι φελιζόλ ή MDF και προσθέτοντας χαρτιά ή και ανάγλυφα στοιχεία, από τα υλικά που συνέλεξαν.

2) Τα παιδιά που θα κάνουν τη μακέτα, θα χωριστούν σε ομάδες: Η μια ομάδα θ' αναλάβει τη διαμόρφωση του εδάφους και τη διακόσμηση. Η δεύτερη θα αναλάβει να μετρήσει, να κόψει και να κολλήσει τα μέρη του κτηρίου και θα μετέχει στη διακόσμηση. Το ανάγλυφο του εδάφους μπορεί να δημιουργηθεί με αλληπάλληλα επίπεδα χαρτονιού ή φελιζόλ, ή με μια σύνθεση όγκων κομμένων χαρτόκουτων συνδεδεμένων με λωρίδες χαρτιού βουτηγμένου σε αραιωμένη ξυλόκολλα. Χρωματίζεται ή επενδύεται με χρωματιστά χαρτιά, άμμο κτλ. Τα μέρη του κτηρίου κατασκευάζονται από χοντρό χαρτόνι και οντουλέ χαρτί, πάνω στο οποίο προσθέτονται οι λεπτομέρειες με το σχέδιο και το χρώμα. Η συναρμολόγηση γίνεται με παχύρρευστη κόλλα, αρκετά δυνατή, ώστε να διευκολύνονται τα παιδιά.

Σημ. Τα παιδιά μπορούν να προχωρούν την πρακτική δουλειά εκτός του ωραρίου διδασκαλίας και στα μαθήματα να κάνουν το δημιουργικό μέρος. Η μακέτα μπορεί να ολοκληρωθεί σ' ένα από τα επόμενα μαθήματα.

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Τα παιδιά θα ολοκληρώσουν τα έργα τους.

Κριτική: Τοποθετούν σε εμφανές σημείο τα τελειωμένα έργα, τα σχολιάζουν, συζητούν τις προτιμήσεις τους, τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν. Ο εκπαιδευτικός κατευθύνει τη συζήτηση, υποβάλλοντας ερωτήσεις που συνδέουν την κεραμική με προηγούμενες γνώσεις (σχέδιο, χρώμα σύνθεση, ρυθμός, εκφραστικό περιεχόμενο κτλ.) και βοηθούν στην εμπέδωση του μαθήματος.

Σχολιασμός

Το κενό χαρτί πολλές φορές τρομάζει τα παιδιά. Η εμπύχωση και η γνώση θα τα οδηγήσουν σταδιακά στην εξοικείωση με το ζωγραφικό χώρο. Γνωρίζουν ήδη στοιχεία από την έννοια της σύνθεσης, από τους σχολιασμούς του καθηγητή τους στις κρίσεις των προηγούμενων έργων τους. Έχουν επίσης προβληματιστεί σχετικά με την οργάνωση της ζωγραφικής τους επιφάνειας και την εξισορρόπηση των βαρών στα έργα τους.

Προσεγγίζοντας τις έννοιες του ρυθμού και της σύνθεσης από πολλές οπτικές γωνίες, κατανοούν τη λειτουργία και τη σημασία τους στο έργο τέχνης και στη ζωή.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Οργάνωση, σύνθεση-ισορροπία, κίνηση-δυναμική, ρυθμός, μεταβολή, εξέλιξη, όγκος-χώρος, ιδέα, πολιτισμός, χρόνος, αισθητική.

Διαθεματικότητα

Η έννοια του ρυθμού προσφέρεται για μια διαθεματική προσέγγιση. Ο ρυθμός σχετίζεται με τα εξής μαθήματα: **Ιστορία:** Πολιτιστικά επιτεύγματα, αρχιτεκτονικοί ρυθμοί. **Λογοτεχνία:** Έμμετρος λόγος. **Μουσική:** Μουσικοί ρυθμοί. **Φυσική Αγωγή:** Ρυθμική γυμναστική, χοροί.

Για την υλοποίηση της διαθεματικής εργασίας μπορούν να βοηθήσουν τα μαθήματα: **Μαθηματικά:** Μετρήσεις μεγεθών, γεωμετρικά σχήματα, ανάλογα ποσά. **Πληροφορική:** Πληροφόρηση με τη βοήθεια του Διαδικτύου (internet). **Τεχνολογία:** Σχεδιασμός για τη δημιουργία κατασκευής, επιλογή εργαλείων και τεχνικών μέσων.

Τα παιδιά, χωρισμένα σε ομάδες, θα διαπραγματευθούν το θέμα του ρυθμού με ποικίλους τρόπους και θα παρουσιάσουν στους άλλους μαθητές την εργασία τους σε μια εκδήλωση με καλλιτεχνικό και επιστημονικό περιεχόμενο:

- Έκθεση των έργων τους με θέμα «Ζωγραφίζω τη μουσική».
- Ηχητική επένδυση της έκθεσης με μουσική και τραγούδια σχετικά με τους ρυθμούς που αποτελούν το θέμα των εικαστικών έργων.
- Χορευτικοί αυτοσχεδιασμοί σε ανάλογους ρυθμούς.
- Έκθεση της τρισδιάστατης μακέτας του κλασικού μνημείου, πλαισιωμένη από τα σχέδια των κατόψεων και τις φωτογραφίες του μνημείου.
- Έκδοση ενημερωτικού φυλλαδίου με πληροφορίες σχετικές με την ιστορία του μνημείου, τον αρχιτεκτονικό του ρυθμό και αισθητική ανάλυση του έργου.
- Απαγγελία έμμετρης ποίησης.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο καθηγητής μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως σλάιντς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD με φυσικούς οργανισμούς και ρυθμούς και με έργα μεγάλων καλλιτεχνών με εμφανή τα στοιχεία της σύνθεσης και του ρυθμού.

Τετράδιο εργασιών

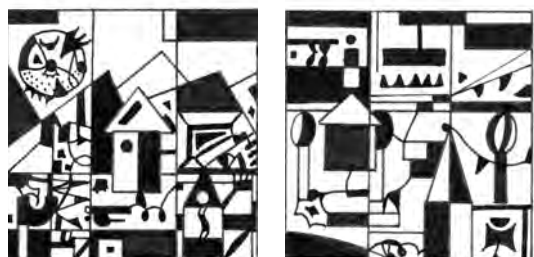
Με το γενικό τίτλο «Οργάνωνω» προτείνεται μια σειρά ασκήσεων με σκοπό την εμπέδωση της έννοιας της σύνθεσης. Το παιδί θα ασκηθεί παίζοντας στην οργάνωση του ζωγραφικού χώρου. Με την εναλλαγή των τονισμών, θα κατανοήσει την έννοια της

ισορροπίας. Στην άσκηση «Ρυθμοί και ρυθμοί» καλείται να ξεχωρίσει τους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς από τους διακοσμητικούς και τα είδη των ρυθμών που δημιουργούν τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία των έργων.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

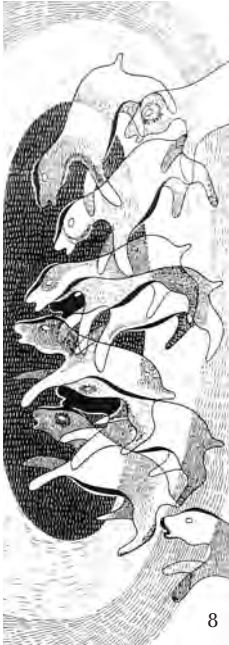
Εναλλακτικές δραστηριότητες

- Στην άσκηση που αναφέρεται στο βιβλίο του μαθητή με τίτλο «Εκφράζομαι με απλό τρόπο», προτρέπουμε τα παιδιά να συνθέσουν το έργο τους σε ζωγραφική επιφάνεια με τυχαίο σχήμα και να εκφραστούν, χρησιμοποιώντας ως κύριο εκφραστικό μέσο τη σύνθεση.
- Στην άσκηση που τιτλοφορείται «Ισορροπώ» τα παιδιά θα προσπαθήσουν να πετύχουν την ισορροπία απλών σχημάτων από σχισμένα χαρτιά σ' ένα τετράγωνο και στη συνέχεια να ισορροπήσουν τα οπτικά βάρη των έργων τους σε μια ενιαία σύνθεση.
- Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν ένα δικό τους έργο πάνω στη σύνθεση ενός έργου τέχνης που θα επιλέξουν, απλώνοντας ένα διαφανές χαρτί πάνω σε μια φωτοτυπημένη μεγέθυνση του έργου και σχεδιάζοντας με το μολύβι τους τα κύρια στοιχεία της σύνθεσης που διακρίνουν. Στη συνέχεια, αφού αποσύρουμε το έργο, καλούμε τα παιδιά να αντιγράψουν τη σύνθεση σ' ένα χαρτί και να κάνουν μια δική τους δημιουργία, με την ίδια οργάνωση.
- Δίνονται 5-6 διαφορετικές φόρμες και ζητείται απ' τα παιδιά να τις συνθέσουν στο χώρο κάνοντας παραλλαγές (εικ. 6).

- Δίνουμε στα παιδιά μια προκαθορισμένη συνθετική διάταξη, από την οποία προκύπτει ένα πλήθος ασκήσεων και εφαρμογών (εικ.7). «Παραλλαγές ενός τοπίου» δύο έργα σχεδιασμένα από τον ίδιο μαθητή).

• Τα παιδιά σχεδιάζουν μια απλή μορφή (φυσική ή γεωμετρική). Αντιγράφοντάς την σε διαφορετικές θέσεις στο ίδιο χαρτί ερευνούν πολύπλευρα τη σύνθεση του έργου τους με ευχάριστο τρόπο (εικ.8).

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ανούση Ρ., Μια ισορροπημένη σύνθεση, τ. 1/ Ομορφοπούλου Ι., Αισθητική των αναλογιών, τ. 13/ Ροδοπούλου Ε., Μουτζουράστε ελεύθερα τ.1/, Χατζή Ζ., Η αναζήτηση του ρυθμού, τ. 4/ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων- Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Ρηγτ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000/ Τεγόπουλος- Φυτράκης, Ελληνικό Λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Χριστοφόγλου Μ., Η Τέχνη του 20ού αιώνα, Χριστοφόγλου Μ., Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αιθουσών Τέχνης.

Bersi P. - S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Chapman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Kent S., Σύνθεση, Ανακαλύπτω την Τέχνη, Δηλθανάσης-Ερευνήτες, 1995/ Klee P., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 65, Arts Plastiques 43, Magnard, 1982.

4η Ενότητα

ΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ

Μορφικά στοιχεία. Μορφοποίηση

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη μορφοποίηση ιδεών (3^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Μολύβια και χρώματα, γεωμετρικά όργανα
- **2^{ος} άξονας** Μορφή, σχήμα, προοπτική
- **4^{ος} άξονας** Ζωγραφική, στοιχεία γραμμικού σχεδίου
- **5^{ος} άξονας** Θεματική Ιστορία της Τέχνης, χώρος
- **6^{ος} άξονας** Περιγραφική και μορφολογική ανάλυση του έργου

Βασικός στόχος

Να είναι σε θέση τα παιδιά να διακρίνουν και να διαφοροποιούν τις μορφές σ' ένα έργο τέχνης και να αντιλαμβάνονται το έργο ως μορφοποίηση.

Επιμέρους στόχοι

- Να σχεδιάζουν με αυξανόμενη ευχέρεια. Να αποδίδουν ποικίλες ποιότητες χρησιμοποιώντας με φαντασία τα πλαστικά μέσα του σχεδίου. Να χρησιμοποιούν βασικά γεωμετρικά όργανα.
- Να αντιλαμβάνονται τη σχέση μεγέθους και απόστασης στη φύση και να σχεδιάζουν ένα απλό σχέδιο βασιζόμενοι σε κανόνες προοπτικής.
- Να αποδίδουν απλά ένα χώρο. Να μορφοποιούν τις ιδέες τους σε έργα.
- Να δημιουργούν έργα ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις προσωπικές τους κλίσεις.

Να σχεδιάζουν απλές γεωμετρικές κατασκευές με τη χρήση γεωμετρικών οργάνων.

- Να ενοποιοούν και να συγκρίνουν διάφορες περιόδους της τέχνης με αφορμή ένα συγκεκριμένο θέμα.
- Να προσδιορίζουν τα κύρια και εμφανή στοιχεία ενός έργου και να περιγράφουν τον τρόπο που τα μεγέθη υποδηλώνουν την απόσταση. Να κατανοούν και να σχολιάζουν τις εμφανείς κοινωνικές και θρησκευτικές επιδράσεις σ' ένα χαρακτηριστικό έργο. Να χρησιμοποιούν στον προφορικό και το γραπτό τους λόγο τους απαραίτητους όρους για τις καλλιτεχνικές τους δραστηριότητες.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε τρεις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα, τα παιδιά με τη βοήθεια του βιβλίου τους θα παρατηρήσουν στη φύση, στο δομημένο περιβάλλον, στην τέχνη και σε παιδικά έργα τη λειτουργία των σημείων, των γραμμών και των σχημάτων και θα πειραματιστούν στη λειτουργία των μορφών ανάλογα με το σχήμα, το μέγεθος και τη θέση τους στη ζωγραφική επιφάνεια. Τη δεύτερη ώρα θα σχολιάσουν τις επικαλύψεις και τις αλλοιώσεις των μορφών ανάλογα με την απόσταση. Θα παρατηρήσουν και θα σχολιάσουν τα επιτεύγματα της γεωμετρικής προοπτικής σε έργα τέχνης, θα διδαχθούν στοιχεία προοπτικού σχεδίου, θα επιλέξουν το θέμα τους και θα αρχίσουν το έργο τους. Θα το συνεχίσουν στο σπίτι διαβάζοντας το βιβλίο τους. Την τρίτη ώρα θα ολοκληρώσουν και θα αξιολογήσουν τα έργα τους.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Η απόδοση της τρίτης διάστασης στο διδιάστατο έργο είναι ισχυρό κίνητρο για τα παιδιά. Η γνώση των μεθόδων απόδοσης της προοπτικής θα αποτελέσει κινητήρια δύναμη για δημιουργία.

Γενική μέθοδος

Προτείνουμε να ακολουθηθεί μια σύνθετη μέθοδος διδασκαλίας. Με την παρατήρηση, τη συζήτηση, τον προβληματισμό και την έρευνα τα παιδιά θα κατανοήσουν τη σημασία και τη λειτουργία των πλαστικών στοιχείων του σχεδίου στην τέχνη, θα γνωρίσουν βασικούς κανόνες της προοπτικής και θα χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους για ν' αποδώσουν την τρίτη διάσταση στο διδιάστατο έργο.

« Αρχίζοντας μ' ένα άγγιγμα » *Το σημείο*

« Με μια κίνηση » *Η γραμμή « Η μορφή »*

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο εκπαιδευτικός ανακαλώντας τις προηγούμενες γνώσεις των παιδιών σχετικά με το σημείο και τη γραμμή, τους ζητά να παρακολουθήσουν την πορεία της μορ-

φοποίησης μέσα από τις σελίδες του βιβλίου με τους τίτλους: «Αρχίζοντας μ' ένα άγγιγμα», «Με μια κίνηση», «Η μορφή», να παρομοιάσουν τα πλαστικά στοιχεία του σχεδίου με στοιχεία της φύσης και να φέρουν παραδείγματα από τα δικά τους βιώματα.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός παίρνοντας αφορμή από τις υποενότητες αυτές, θα εξηγήσει τη σημασία και τη λειτουργία του σημείου, της γραμμής, της μορφής και της φόρμας στο εικαστικό έργο και γενικά στο έργο τέχνης.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν τα συναισθήματα, τα μηνύματα και τους συμβολισμούς που εκφράζουν τα πλαστικά στοιχεία του σχεδίου στα έργα του βιβλίου τους και θα αιτιολογήσουν τις παρατηρήσεις τους. Στη συνέχεια θα κάνουν μια από τις ασκήσεις που περιγράφονται στο βιβλίο τους με τον τίτλο «Μορφοποιώ» επιλέγοντας να αναπτύξουν μια γεωμετρική μορφή, να στιλιζάρουν μια φυσική μορφή ή να διαμορφώσουν μια μορφή από ένα έτοιμο τρισδιάστατο αντικείμενο.

Μέσα και υλικά: Για τις δυο πρώτες ασκήσεις θα χρειαστούν: χρωματιστά χαρτιά, ψαλίδι, κοπίδι, παχύρρευστη κόλλα, μολύβι, γόμα και ζύστρα.

Για τη διαμόρφωση του μπουκαλιού θα χρησιμοποιήσουν: πινέλα, χρώματα, πανιά, νάιλον σακούλες και άλλα υλικά συσκευασίας της επιλογής των παιδιών.

Στάδια εργασίας: Η σειρά εργασίας των πρώτων ασκήσεων αναφέρεται στο βιβλίο του μαθητή. Για την τελευταία άσκηση θα χρησιμοποιήσουν ως βάση ένα πλαστικό μπουκάλι και θα κολλήσουν πάνω του άχρηστα υλικά, στη θέση του κεφαλιού και των χεριών. Έπειτα θα ζωγραφίσουν τις λεπτομέρειες.

« Το βάθος » Προοπτική

« Το τρισδιάστατο » Γεωμετρική προοπτική

« Η απόδοση του χώρου » Συγκριτικά παραδείγματα

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφετηρία τις υποενότητες «Το τρισδιάστατο» και «Η απόδοση του χώρου», τα παιδιά θα παρατηρήσουν, θα συγκρίνουν και θα διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με την ψευδαίσθηση του χώρου στο διδιάστατο έργο.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός θα αναφερθεί στις μεθόδους αναπαράστασης της τρίτης διάστασης στο διδιάστατο χώρο, φέρνοντας παραδείγματα από την υποενότητα «Η απόδοση του χώρου». Μπορεί επιπλέον να δείξει αφίσες, διαφάνειες ή σλάιντς από έργα διαφόρων μορφών τέχνης με διαφορετικό τρόπο απόδοσης του χώρου.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα συσχετίσουν την ερμηνεία του χώρου με το περιεχόμενο και το συμβολισμό του κάθε έργου. Θα εκφράσουν και θα δικαιολογήσουν τις προτιμήσεις τους για τα έργα. Στη συνέχεια ο καθηγητής με αφετηρία την υποενότητα «Το τρισδιάστατο», θα διδάξει τη σχεδιαστική αναπαράσταση του χώρου με ένα σημείο φυγής, ενώ τα παιδιά θα κρατούν σημειώσεις. Έπειτα θα διαλέξουν ανάμεσα σε δύο θέματα: 1) Να σχεδιάσουν με σημεία και γραμμές ένα τοπίο, αποδίδοντας

ελεύθερα την τρίτη διάσταση. 2) Να σχεδιάσουν ένα χώρο με γεωμετρική προοπτική και ν' αποδώσουν τις ποιότητες του με σημεία και γραμμές.

Μέσα και υλικά: Μολύβια, γόμα, ξύστρα, χάρακας, τρίγωνο. Προαιρετικά χρώματα της επιλογής των παιδιών.

Στάδια εργασίας: 1) Τα παιδιά θα δημιουργήσουν ελεύθερα ένα τοπίο με σημεία και γραμμές χρησιμοποιώντας την επικάλυψη, τη σμίκρυνση, τη μείωση των λεπτομερειών και την τονική διαβάθμιση ή θα χρησιμοποιήσουν δύο απ' αυτά τα στοιχεία. 2) Θα σχεδιάσουν ένα χώρο της επιλογής τους (το δωμάτιό τους, μια πλατεία, ένα δρόμο κτλ.) με τη βοήθεια του βιβλίου τους, του τετραδίου και των σημειώσεων που κράτησαν και του καθηγητή τους.

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Τα παιδιά θα πειραματιστούν με τα πλαστικά μέσα του σχεδίου και θα ολοκληρώσουν τα έργα τους χρησιμοποιώντας σημεία και γραμμές.

Κριτική: Τοποθετούν σε εμφανές σημείο τα τελειωμένα έργα, τα σχολιάζουν, συζητούν τις προτιμήσεις τους, τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν. Ο εκπαιδευτικός κατευθύνει τη συζήτηση, υποβάλλοντας ερωτήσεις που συνδέουν την προοπτική με προηγούμενες γνώσεις (σχέδιο, σύνθεση, ρυθμός, εκφραστικό περιεχόμενο κτλ.) και βοηθούν στην εμπέδωση του μαθήματος.

Σχολιασμός

Τα παιδιά έχουν ήδη ασχοληθεί στο Δημοτικό με το σημείο, τη γραμμή και το επίπεδο. Συνεπώς τώρα μπορούν ευκολότερα να προσεγγίσουν τη συμβολική σημασία των στοιχείων αυτών και να συνειδητοποιήσουν την αξία και τη συμβολή τους στη δημιουργία της μορφής. Η ψευδαίσθηση της τρίτης διάστασης στο διδιάστατο έργο είναι ένα καινούργιο πρόβλημα που τα ενδιαφέρει. Το προοπτικό σχέδιο με ένα σημείο φυγής είναι μια απλή κατασκευή, μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων τους, έχει όμως παρατηρηθεί ότι ορισμένα παιδιά συναντούν ανυπερβλήτες δυσκολίες, που σχετίζονται είτε με το στάδιο της αντιληπτικής τους ανάπτυξης, είτε με την έλλειψη άσκησης στη χρήση των γεωμετρικών οργάνων.

Είναι σημαντικό ν' αντιληφθούν ότι η γεωμετρική προοπτική δεν είναι παρά ένας από τους πολλούς τρόπους αναπαράστασης του χώρου και ότι μπορούν να χρησιμοποιήσουν όποιον τρόπο θεωρούν ότι ταιριάζει στο εκφραστικό περιεχόμενο του έργου τους.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, μορφή, χώρος, βάθος, οργάνωση, μεταβολή, σύμβολο, αλληλεπίδραση, διαφορά, ιδέα, πολιτισμός, χρόνος, αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο καθηγητής μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως σλάιντς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD, με εικόνες από τη φύση, από το δομημένο περιβάλλον, με στοιχεία που

γίνονται αντιληπτά ως σημεία γραμμές και σχήματα καθώς και ανάλογο υλικό από έργα τέχνης με εμφανές το στοιχείο της προοπτικής.

Τετράδιο εργασιών

Οι ασκήσεις του τετραδίου έχουν εμπειρωτικό χαρακτήρα:

Στις ασκήσεις «Σημεία γραμμές και φόρμες» τα παιδιά δοκιμάζουν διαφορετικούς τρόπους χρήσης των πλαστικών μέσων: Επεξεργάζονται ένα παλιό θέμα με νέο τρόπο προσθέτοντας σημεία και γραμμές. Δημιουργούν με κολλάζ, το οποίο χρησιμοποιούν είτε ως ψηφοθέτηση, είτε ως ένα είδος πειραματισμού για τη διερεύνηση εναλλακτικών συνθετικών προτάσεων. Μαθαίνουν την τεχνική του στένσιλ.

«Σχέδιο με βάθος»: Τα παιδιά επιλέγοντας ανάμεσα από διάφορα είδη γραφισμών, μαθαίνουν να κάνουν τόνους παίζοντας με τα μεγέθη των σημείων και των γραμμών, την πύκνωση και την αραιώση, να εκτιμούν την εντύπωση της τρίτης διάστασης που αποδίδεται με κάθε τόνο και να ερμηνεύουν τη φύση δημιουργώντας ματιέρες.

Στη δεύτερη άσκηση ζητείται η κατασκευή ενός προοπτικού σχεδίου, πάνω σ' ένα σχέδιο με προκαθορισμένο οριζοντα και ορισμένο σημείο φυγής. Η άσκηση αυτή θα βοηθήσει τα παιδιά που συναντούν δυσκολίες στην ακριβή χρήση των οργάνων να προσεγγίσουν τη γεωμετρική προοπτική.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

- Πειραματισμοί με διάφορα είδη γραμμών σε κάθε δυνατή διάταξη και πυκνότητα (εικ. 9 και 10).
- Τα παιδιά εκφράζονται με ελευθερία και ευρηματικότητα συνδυάζοντας τις γεωμετρικές με τις φυσικές φόρμες για τη δημιουργία της ψευδαίσθησης της τρίτης διάστασης (εικ.11).
- Η έννοια του πλήθους υποχρεώνει τα παιδιά να απλοποιούν τη φόρμα. Μπορούμε να προτείνουμε ως θέματα ένα πλήθος από γεωμετρικές φόρμες, οριζοντας μια κίνηση (οριζόντια, κάθετη, πλάγια, κυκλική κτλ.) ή πλήθη ανθρώπων, ζώων, δέντρων, σπιτιών οριζοντας τη δράση ή τη θέση τους (εικ. 12).

9 Φώτης Μ. 12 ετών. «Ευθείες που διασταυρώνονται και καμπύλες που περιελίσσονται γύρω τους»

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Δήμου Σ., μετάφρ. Συνομιλία του Giacometti Α. με τον Parinaud Α., τ. 8/ Κονταράτος Σ., Οπτική αντίληψη του χώρου, τ. 8/ Ντάουερ Χ., μετάφρ. Παυλίδου Μ., Βοηθητικά μαθήματα για φαντασίες χώρου, τ. 8/ Όττο Γκ., μετάφρ. Παυλίδου Μ., Χώρος και κλουβί, τ.8/ Ροδοπούλου Ε., Το ασπρόμαυρο τ.4./ Ζιρώ Ο., Κούβου Ο., Μερτζάνη Ε., Μωραϊττου Ε., Σιγάλας Γ., Εικαστικά Α' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, 1999/ Μοσχονά Καλαμάρα Α., Θεωρία και διδακτική της Τέχνης Μορφολογία, ΟΕΔΒ, 1990/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμος Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Ρηντ Χ., Ιστορία της

10 «Καμπύλες που δεν συναντώνται και διαμόρφωση των μορφών που δημιουργούνται με διάφορες γραμμές»

11 «Στο γαλαξία της φαντασίας» Ανδρέας Κ. 13 ετών

12 «Εδώ Πολυτεχνείο» Δημήτρης Ι. 13 ετών

Μοντέρνας Ζωγραφικής, Υποδομή, 1978/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Σάλλα Δοκουμτζίδη Τ., Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη, Εξάντας, 1996/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000/ Τεγόπουλος- Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993.

Bersi P. e S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Calvesi M., L' Arte Moderna 9, 10, Fratelli fabbri ed., 1967/ Capranico C. Cartella F. Dellavecchia S., Il Nuovo Immaginario, Petrini, 1992/ Fontana, Ed. Civiche Gallerie d' Arte Moderna e Contemporane, 1994/ Kandinsky W., Για το πνευματικό στην τέχνη, Νεφέλη, 1981/ Kandinsky W., Σημείο- γραμμή- επίπεδο, Δωδώνη, 1996/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Klee P., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ L' Ermitte S. - Parington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982/ Vivarelli P., Novelli G., Skira, 1999.

5η Ενότητα

Η ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σχέδιο από τη φύση - Κοινωνικές επιδράσεις στην Τέχνη

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών το σχέδιο από τη φύση (4^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Γλικά σχεδίου
- **2^{ος} άξονας** Μορφή, σχήμα, σύνθεση, προοπτική
- **3^{ος} άξονας** Θέματα από τη φύση
- **5^{ος} άξονας** Αρχαίοι πολιτισμοί, σύγχρονη και μοντέρνα τέχνη
- **6^{ος} άξονας** Τέχνη και μίμηση

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να σχεδιάζουν ένα απλό αντικείμενο παρατηρώντας το «εκ του φυσικού».

Επιμέρους στόχοι

- Να διακρίνουν στη φύση ορισμένα μεγέθη, άξονες και κλίσεις και να τα αποδίδουν στοιχειωδώς στα έργα τους.
- Να δημιουργούν εικόνες με νατουραλιστική προσέγγιση, ν' αποτυπώνουν απλά και χωρίς λεπτομέρειες διάφορες στάσεις της ανθρώπινης φιγούρας και να φωτοσκιάζουν στοιχειωδώς.
- Να σχεδιάζουν νατουραλιστικά με αυξάνουσα ευχέρεια.
- Να διαμορφώνουν ποικίλες εναλλακτικές προτάσεις για την απόδοση ενός θέματος.
- Να κατανοούν το περιεχόμενο, το νόημα ή το μήνυμα ενός χαρακτηριστικού έργου.
- Να προσδιορίζουν ορισμένα ιστορικά και μορφολογικά στοιχεία ενός έργου, να διακρίνουν τις εμφανείς επιδράσεις και να κάνουν συγκρίσεις αντιπαραθέτοντας δύο παρεμφερή έργα διαφορετικών εποχών.

Οργάνωση

Προτείνουμε την επεξεργασία του θέματος σε τρεις διδακτικές ώρες, με την προϋπόθεση ότι τα παιδιά θα συνεχίσουν το έργο τους και εκτός ωρών διδασκαλίας. Την πρώτη ώρα τα παιδιά θα παρατηρήσουν και θα σχολιάσουν έργα τέχνης με φαντασία και δημιουργικό σχέδιο και θα προσεγγίσουν την έννοια του ζωγραφικού χώρου και των αναλογιών των αντικειμένων. Θα παρατηρήσουν και θα σχεδιάσουν ένα-δύο απλά, φυσικά αντικείμενα. Τη δεύτερη ώρα θα παρατηρήσουν, θα προβληματιστούν και θα σχολιάσουν έργα τέχνης και θα φωτοσκιάσουν τα έργα τους. Την τρίτη ώρα θα σχεδιάσουν παρατηρώντας ένα μοντέλο. Στη συνέχεια θα κρίνουν τα έργα τους.

Σημ. Για την καλύτερη ανάλυση του θέματος χρειάζονται 2 επιπλέον διδακτικές ώρες.

Κίνητρα

Τα παιδιά ενθουσιάζονται με την ιδέα ότι θα μπορέσουν να σχεδιάσουν από τη φύση.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να προτείνει τη δημιουργία γρήγορων σκίτσων στο προαύλιο του σχολείου, παρατηρώντας τα παιδιά την ώρα που γυμνάζονται ή παίζουν. Μπορεί να προτείνει την επίσκεψη σ' ένα μουσείο με εκθέματα αττικά αγγεία ή μια έκθεση με σχέδια.

Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν συλλογές με φωτογραφίες ανθρώπων σε κίνηση παρμένες από περιοδικά ή με σχέδια καλλιτεχνών. Με παραδείγματα από έργα τέχνης, με την ενθάρρυνση του εκπαιδευτικού και την κατανόηση του τρόπου της σκέψης και των μεθόδων εργασίας, θα προχωρήσουν στο σχέδιο από τη φύση χωρίς απογοητεύσεις.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τη συζήτηση, τον προβληματισμό και την έρευνα τα παιδιά θα κατανοήσουν τη σημασία του σχεδίου στην τέχνη, συσχετίζοντας το σχέδιο με το νοηματικό περιεχόμενο και τον πιθανό συμβολισμό του έργου τέχνης. Θα ανακαλύψουν διάφορους τρόπους δημιουργικού, εκφραστικού σχεδίου. Θα γνωρίσουν τεχνικές του σχεδίου με παρατήρηση και θα εφαρμόσουν τις γνώσεις τους δημιουργώντας τα δικά τους έργα «εκ του φυσικού».

«Βλέπω τον κόσμο απ' την αρχή»

Ανάλυση εικόνας. Υλικά

«Συγκρίνω» *Εναρμόνιση μεγεθών*

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής δείχνει φυσικά αντικείμενα. Μπορεί επιπλέον να δείξει αφίσες ή διαφάνειες με μελέτες σχεδίων σε αρχικά στάδια επεξεργασίας τους όπως επίσης και νεκρές φύσεις. Τα παιδιά παρατηρούν, συγκρίνουν, διατυπώνουν και αιτιολογούν τις παρατηρήσεις τους.

Παρουσίαση: Παίρνοντας αφορμή από τις υποενότητες «Βλέπω τον κόσμο απ' την αρχή» και «Συγκρίνω», ο εκπαιδευτικός καλεί τα παιδιά να παρατηρήσουν τη μορφή αντικειμένων και τις αλλοιώσεις που αυτή υφίσταται, ανάλογα με την οπτική γωνία θέασης, κάνοντας γρήγορα σχέδια με το μολύβι τους. Απαντώντας στις ερωτήσεις τους, επεξηγεί τις έννοιες μεγάλο-μικρό, ψηλό-χαμηλό, μακρύ-κοντό, φαρδύ-στενό.

Επιπλέον, εφιστά την προσοχή των μαθητών στις αναλογίες της κάθε φόρμας. Έπειτα τοποθετεί μερικά αντικείμενα σε εμφανές σημείο και ζητάει από τα παιδιά να τα σχεδιάσουν, χωρίς λεπτομέρειες, προσπαθώντας να δημιουργήσουν μια ισορροπημένη σύνθεση. Επεξηγεί τις έννοιες πάνω-κάτω, δεξιά-αριστερά, μέσα-έξω, άδειο-γεμάτο, περιέχον-περιεχόμενο.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα κάνουν γρήγορα σκίτσα ενός ή δύο αντικειμένων και στη συνέχεια θα προσπαθήσουν να σχεδιάσουν κάποια νεκρή φύση δημιουργώντας μια ισορροπημένη κατά το δυνατόν σύνθεση με τη βοήθεια του βιβλίου τους.

Μέσα και υλικά: Μολύβια (σκληρά και μαλακά), γόμα, ξύστρα, χαρτιά με αδρή επιφάνεια.

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά θα μελετήσουν με προσχέδια τις φόρμες των αντικειμένων και τη διάταξη της σύνθεσης και θα σχεδιάσουν τα έργα τους.

«Το παιχνίδι του φωτός και της σκιάς» *Φωτοσκίαση*

«Δημιουργικό, εκφραστικό σχέδιο»

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο εκπαιδευτικός εξάπτει τη φαντασία των παιδιών φέρνοντας παραδείγματα από την υποενοότητα «Δημιουργικό σχέδιο» και δείχνοντας φωτογραφίες και έργα με έντονο το στοιχείο της φωτοσκίασης. Τα παιδιά παρατηρούν, συγκρίνουν, διατυπώνουν και αιτιολογούν τις παρατηρήσεις τους.

Παρουσίαση: Με παραδείγματα από την υποενοότητα «Το παιχνίδι του φωτός και της σκιάς» αναφέρεται στην αξία της φωτοσκίασης, αναλύει τις έννοιες ανοιχτό-σκούρο και ενθαρρύνει τα παιδιά να φωτοσκιάσουν το σχέδιό τους.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα φωτοσκιάσουν ένα από τα σχέδια που έκαναν στο προηγούμενο μάθημα, μελετώντας τις τονικές αξίες.

«Ο άνθρωπος» *Κίνηση και αναλογίες*

«Προσωπογραφία» *Αναλογίες και χαρακτηριστικά*

«Κοινωνικά και ανθρώπινα»

Κοινωνικές επιδράσεις στο πορτραίτο

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφετηρία την υποενοότητα του βιβλίου «Κοινωνικά και ανθρώπινα» ο εκπαιδευτικός αναφέρεται στις κοινωνικές επιδράσεις ως παράγοντα διαμόρφωσης του συμβολικού περιεχόμενου και της μορφής του έργου. Τα παιδιά παρατηρούν, συγκρίνουν, σκέπτονται και διατυπώνουν τα συμπεράσματά τους.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής παρουσιάζει παραδείγματα από τις υποενοότητες «Ο άνθρωπος» και «Προσωπογραφία», παρακινεί τα παιδιά να αναφέρουν τα κοινά χαρακτηριστικά και τις ατομικές διαφορές του προσώπου και του σώματος των ανθρώπων ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και τη φυλή τους. Καλεί τα παιδιά να ανακαλύψουν άξονες συμμετρίας στο πρόσωπο και στο σώμα, να μετρήσουν τις αναλογίες του σώματός τους (συγκρίνοντας την παλάμη με το πρόσωπο, παρατηρώντας ότι ο αγκώνας τους βρίσκεται στο ύψος της μέσης κτλ.) Τα προτρέπει να δώσουν παραδείγματα κινήσεων, παίρνοντας διάφορες στάσεις. Εξηγεί τους περιορισμούς της κίνησης σε σχέση

με τη φύση και τη λειτουργία του μυϊκού και του σκελετικού συστήματος. Δείχνει στο τετράδιο τις γενικές αναλογίες του προσώπου και του σώματος και σχολιάζει τη σχετικότητα τους. Μπορεί επιπλέον να δείξει φωτογραφίες και σχέδια σωμάτων σε κίνηση, σχέδια του μυϊκού και του σκελετικού συστήματος, φωτογραφίες, σχέδια και γελοιογραφίες προσώπων με έντονα χαρακτηριστικά και διαφορετικές εκφράσεις.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά προσπαθούν να βρουν τις αναλογίες του σώματός τους, χρησιμοποιώντας ως μονάδα μέτρησης το χέρι τους. Βρίσκουν τους άξονες συμμετρίας του προσώπου και του σώματός τους και κάνουν πολλά μικρά σχέδια ανθρώπων σε διάφορες κινήσεις, παρατηρώντας ένα συμμαθητή τους που ποζάρει. (βλ. βιβλίο του μαθητή, εικ. 167, 168). Μπορούν ακόμα να παρατηρήσουν σ' έναν καθρέφτη το σχήμα του προσώπου τους και τις φόρμες που το συνθέτουν, κάνοντας γρήγορα σκιτσάκια.

Διαλέγουν ανάμεσα σε δύο θέματα: 1) Να καθίσουν αντικριστά με το διπλανό συμμαθητή τους και να κάνουν ο ένας το πορτραίτο του άλλου ή να κάνουν την αυτοπροσωπογραφία τους, κοιτάζοντας τον εαυτό τους στον καθρέφτη. 2) Να σχεδιάσουν μια φιγούρα σε κίνηση, από μοντέλο.

Μέσα και υλικά: Μολύβια, γόμα, ξύστρα, χαρτιά σχεδίου, καθρέφτες (περ. 15x20cm.).

Στάδια εργασίας: 1) Τα παιδιά θα μελετήσουν τις αναλογίες του προσώπου, τη σχέση των μικρών και των μεγάλων σχημάτων, των φυσικών σχημάτων με τα γεωμετρικά. 2) Θα διαλέξουν ένα από τα σκίτσα τους που απεικονίζουν κινήσεις και θα το χρησιμοποιήσουν ως βάση, για να πλάσουν τις φόρμες του σώματος, έχοντας σαν παράδειγμα την άσκηση του τετραδίου τους «Κίνηση».

Μπορούν να συνεχίσουν το έργο τους, σχεδιάζοντας τις φόρμες των ρούχων και στη συνέχεια να προσθέσουν τις λεπτομέρειες ή να πλάσουν τους των όγκους του σώματος, με χρωματικές κηλίδες.

Σχολιασμός: Με την ανάπτυξη της κριτικής τους αντίληψης οι έφηβοι συχνά απογοητεύονται από το αποτέλεσμα των προσπαθειών τους και οδηγούνται σε αδιαφορία απέναντι στη δημιουργία. Το σχέδιο από τη φύση, εάν εκληφθεί ως αντιγραφή της πραγματικότητας, όχι μόνο δε θα προσφέρει τίποτα σημαντικό στα παιδιά, αλλά είναι πιθανό να γίνει αιτία αποστροφής από τη δημιουργία.

Είναι σημαντικό να προκαλέσει ο εκπαιδευτικός τη συναισθηματική προσέγγιση των παιδιών στο μοντέλο τους, ώστε το βάρος της προσπάθειάς τους να πέσει περισσότερο στην εκφραστικότητα του σχεδίου, παρά στην ακρίβεια των αναλογιών. Θα μπορούσε επίσης να προτείνει στα παιδιά που συναντούν δυσκολίες να σχεδιάσουν πιο απλά θέματα, όπως ένα έντομο, ένα καπέλο ή ένα προς ένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους. Η μελέτη του θέματος φωτογραφίζοντας το από πολλές οπτικές γωνίες (κατά προτίμηση με μια ψηφιακή μηχανή για να εκτυπωθούν στο σχολείο), και η σύγκριση των φωτογραφιών βοηθά το παιδί να αντιληφθεί τις αλλοιώσεις των μορφών και τη σχέση του πλαισίου της ζωγραφικής επιφάνειας με το θέμα (βλ. βιβλ. του μαθητή άσκηση «Συσχετίζω και μετρώ»).

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Μορφή, δομή, οργάνωση, σύνθεση, ισορροπία, όγκος, μεταβολή, εξάρτηση, ομοιότητα-διαφορά, σύμβολο, μήνυμα, αλληλεπίδραση, ιδέα, χρόνος.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο καθηγητής μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως σλάντς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD με σχέδια και φωτογραφίες σωμάτων σε κίνηση και γλυπτών διαφορετικής τεχνοτροπίας, φωτογραφίες, σχέδια και γελοιογραφίες προσώπων με έντονα χαρακτηριστικά και διαφορετικές εκφράσεις, εξπρεσιονιστικές φιγούρες και πορτραίτα, σχέδια και χάρτες του μυϊκού και του σκελετικού συστήματος του ανθρώπου.

Τετράδιο εργασιών

Οι ασκήσεις του τετραδίου έχουν εμπειρωτικό χαρακτήρα:

«Παρατηρώντας τον άνθρωπο»: Οι ασκήσεις στοχεύουν στην καλλιέργεια της παρατηρητικότητας και στη συγκέντρωση της προσοχής των παιδιών, στην απόδοση της εκφραστικότητας της μορφής και του σχεδίου, παρακάμπτοντας το εμπόδιο των αναλογιών.

«Κίνηση»: Με τη βοήθεια του παραδείγματος τα παιδιά κατανοούν το μηχανισμό της κίνησης και παρατηρούν τις αλλοιώσεις της φόρμας ανάλογα με την κίνηση.

«Ανθρώπινες μορφές»: Δίνεται ένα μέρος της εικόνας και ζητείται η ελεύθερη σχεδίαση και φωτοσκίαση του υπόλοιπου.

«Τι γνώμη έχεις;»: Ζητείται η ανάλυση έργων Ελλήνων καλλιτεχνών διαφορετικής τεχνοτροπίας.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Ομαδική εργασία: Τα παιδιά διαλέγουν ένα θέμα με πολλά πρόσωπα και κίνηση που εκτυλίσσεται σε διαφορετικό χώρο και χρόνο, όπως π.χ. «Ολυμπιακοί αγώνες στην αρχαιότητα και σήμερα», «Δημοτικοί και σύγχρονοι χοροί», «Αρχαία παιχνίδια και σύγχρονα παιχνίδια» κτλ (εικ. 13, 14). Χωρίζονται σε δύο ομάδες, οι οποίες θα επεξεργαστούν το ίδιο θέμα σε διαφορετικό τόπο και χρόνο. Όλα τα παιδιά θα συγκεντρώσουν πληροφορίες και οπτικό υλικό σχετικό με το θέμα τους και το καθένα θα σχεδιάσει μια-δυο φιγούρες με παρατήρηση από τη φύση. Δύο παιδιά θα σχεδιάσουν το χώρο. Κάθε φιγούρα θα κοπεί γύρω από το περίγραμμα και θα κολληθεί στο φόντο, λαμβάνοντας υπόψη τις σχέσεις των μεγεθών λόγω της απόστασης, όπως και την ισορροπία των οπτικών βαρών.

13 «Αθλητής» Χρήστος Γκ. 14 ετών

14 «Στίβος» Γιάννης Π. 14 ετών

Πηγές

Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Δημοπούλου Μ., ανθρώπινα τοπία, τ. 16/ Ματίς Ε., Μετάφρ. Μοσχονά-Καλαμάρα Α., Το σχέδιο είναι ο γεννήτορας, τ. 4/ Νικολαΐδου Α., Μέθοδος απεικόνισης αντικειμένων εκ του φυσικού, τ. 5/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ.Αθηνών, 1970/ Λαμπράκη-Πλάκα Μ., 100 χρόνια Εθν. Πινακοθήκη, Εθν. Πινακοθήκη – Μουσ. Αλ. Σούτσου, 1999/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/, Νικολαΐδου Α., Εικαστική έκφραση στο Γυμνάσιο, 1987/ Ουίλσον Μ., Λάιφ, Λύκειος Απόλλων, 1965/ Ρηντ Χ., Ιστορία της Μοντέρνας Ζωγραφικής, Υποδομή, 1978/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Σάλλα Δοκουμετζίδη Τ., Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη, Εξάντας, 1996/ Τα Μουσεία του κόσμου, Μονταντόρι Φυτράκης, 1986/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Itten J., Μετάφρ. Παυλίδου Μ., Η αντίθεση ανοιχτού και σκούρου, τ. 9.

Bersi P. e S., L' Educazione Visiva cento unita didattiche, Zanichelli, 1986/ Capranico C. Cartella F. Della vecchiaia S., Il Nuovo Immaginario, Petrini, 1992/ Calvesi M., L' Arte Moderna 9/ Charman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Giorgio Morandi e la luce del Mediterraneo, Grafis, 1966/ Pecture cinema, Hazan, 1989.

6η Ενότητα

ΚΙΝΟΥΜΕΝΟ ΣΧΕΔΙΟ

Εξέλιξη και λειτουργία

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών το κινούμενο σχέδιο (4^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Πειραματισμοί
- **2^{ος} άξονας** Μορφή, σχήμα, σύνθεση, προοπτική
- **3^{ος} άξονας** Θέματα από το καθημερινό περιβάλλον, τις ασχολίες, τα ιδανικά, τα συναισθήματα, διάφορα μηνύματα, ελεύθερα θέματα
- **5^{ος} άξονας** Θεματική ιστορία της τέχνης, κινούμενη εικόνα
- **6^{ος} άξονας** Τέχνη και σύμβολα, τέχνη και χρόνος

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να αποτυπώνουν απλά και χωρίς λεπτομέρειες διάφορες στάσεις της ανθρώπινης φιγούρας και να κατανοούν τη λειτουργία των κινουμένων σχεδίων.

Επιμέρους στόχοι

- Να οργανώνουν στοιχειωδώς την πορεία του έργου τους.
- Να διακρίνουν και να διαφοροποιούν τις μορφές σε ένα έργο τέχνης. Να αντιλαμβάνονται τη σχέση μεγέθους και απόστασης.
- Να αποδίδουν σχεδιαστικά χώρους, αντικείμενα, ανθρώπους. Να αντιλαμβάνονται τις τέχνες ως οπτική επικοινωνία. Να έχουν δική τους έμπνευση και να επιλέγουν το δικό τους θέμα. Να «στιλιζάρουν» ένα φυσικό σχήμα. Να εργάζονται ομαδικά.
- Να γνωρίζουν το όνομα ενός κορυφαίου καλλιτέχνη από σημαντικούς σταθμούς της Ιστορίας της Τέχνης και ένα αντιπροσωπευτικό του έργο.
- Να κατανοούν και να σχολιάζουν το περιεχόμενο, το νόημα ή το μήνυμα ενός χαρακτηριστικού έργου και τις εμφανείς κοινωνικές επιδράσεις σ' αυτό. Να συμμετέχουν σε συζητήσεις γύρω απ' την τέχνη.

Προβλεπόμενος χρόνος

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε δύο διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα, τα παιδιά με τη βοήθεια του βιβλίου τους θα μάθουν τη λειτουργία της κινούμενης εικόνας, θα παρατηρήσουν και θα σχολιάσουν την τεχνολογική και την πλαστική εξέλιξη της παραγωγής κινουμένων σχεδίων και θα δημιουργήσουν «στιλιζαρισμένες» φιγούρες μελετώντας την κίνηση από τη φύση. Τη δεύτερη ώρα, θα γνωρίσουν διάφορες τεχνικές κινουμένων σχεδίων, θα προσεγγίσουν το συμβολικό τους περιεχόμενο και θα δημιουργήσουν ένα απλό κινούμενο σχέδιο.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Το κινούμενο σχέδιο είναι το πιο οικείο και ίσως το προσφιλέστερο είδος τέχνης για τα παιδιά. Μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε ως κίνητρο για να διδάξουμε το στιλιζάρισμα της μορφής. Γνωρίζοντας τα είδη, τις τεχνικές και το συμβολικό περιεχόμενο του κινουμένου σχεδίου και μετά από παρατήρηση της αλληλουχίας των κινήσεων στη φύση, τα παιδιά θα δημιουργήσουν παίζοντας έργα δικής τους έμπνευσης. Ο καθηγητής μπορεί επιπλέον να δείξει ένα βιντεοσκοπημένο κινούμενο σχέδιο μικρής διάρκειας.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τη συζήτηση, τον προβληματισμό και την έρευνα, τα παιδιά θα κατανοήσουν τη λειτουργία του κινουμένου σχεδίου στην τέχνη, θα γνωρίσουν διάφορες μορφές, θα προσεγγίσουν το συμβολικό του περιεχόμενο και θα χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους, για ν' αποδώσουν την αλληλουχία των εικόνων.

«Σταρ των κινουμένων σχεδίων» Συμβολισμοί
«Παιχνίδια με τα σκίτσα» Δημιουργία σχεδίων με αλληλουχία

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Τα παιδιά με αφετηρία την υποενοότητα του βιβλίου «Σταρ των κινουμένων σχεδίων» θα παρατηρήσουν, θα προβληματιστούν και θα σχολιάσουν το συμβολικό περιεχόμενο των καρτούν ή του θεάτρου σκιών, συσχετίζοντας τη μορφή του έργου με το μύθο.

Παρουσίαση: Παίρνοντας αφορμή από τις υποενοότητες «Σταρ των κινουμένων σχεδίων» και «Βήμα βήμα», ο καθηγητής θα εξηγήσει τη λειτουργία των συμβόλων στην τέχνη και θα δείξει στα παιδιά τρόπους για να «στιλιζάρουν» τις φυσικές μορφές, φέρνοντας παραδείγματα από την άσκηση «Μορφοποιώ» (σελ. 41) του βιβλίου τους και την άσκηση «Χάρτινοι ήρωες» (σελ. 26) του τετραδίου τους.

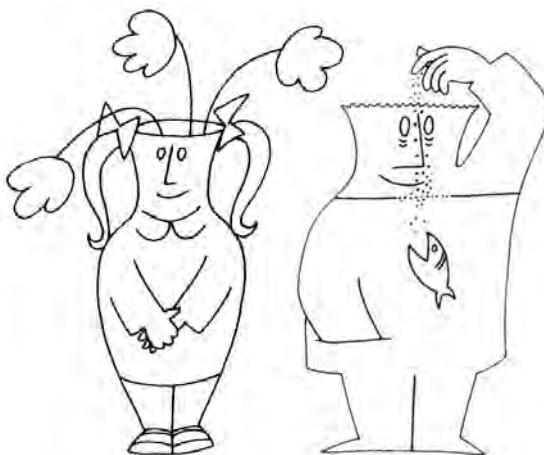
Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα δημιουργήσουν «στιλιζαρισμένους» ήρωες με σχέδιο ή με κολλάζ.

Μέσα και υλικά: Μολύβια, γόμα, ξύστρα, χάρακας, τρίγωνο, διαβήτη και χρώματα της επιλογής των παιδιών ή χρωματιστά χαρτιά, ψαλίδι και κόλλα.

Στάδια εργασίας: Αποφασίζουν το συμβολικό περιεχόμενο και το χαρακτήρα των ηρώων που θα δημιουργήσουν, επιλέγουν ένα γεωμετρικό σχήμα που το συσχετίζουν μ' αυτά.

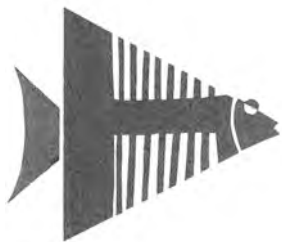
1) Σχεδιάζουν το γεωμετρικό σχήμα που διάλεξαν και το διαμορφώνουν σε μορφή προσθέτοντας σημεία και γραμμές ή συνδυάζοντάς το με άλλα σχήματα. Προσπαθούν να διατηρήσουν όσο το δυνατόν περισσότερο τα αρχικά χαρακτηριστικά του (εικ. 15, 16). Χρησιμοποιούν μια ποικιλία εκφραστικών μέσων.

2) Τα παιδιά σε ένα χρωματιστό χαρτί, κόβουν το γεωμετρικό σχήμα που διάλεξαν.

15,16 Ι. Καρυστιάνη «Με γκρι και γκριζο», 1987

Σχεδιάζουν πάνω του με απλές γραμμές τα κυριότερα στοιχεία της μορφής και το κόβουν ακολουθώντας τις γραμμές που σχεδίασαν.

17 «Ψάρι» Μαρία Β. 14 ετών

Ξανασυνθέτουν τη μορφή απομακρύνοντας ή αντιστρέφοντας τα κομμάτια ή αλλάζοντας τη θέση τους (εικ. 17). Κολλούν τα κομμάτια που έκοψαν με την καινούργια τους διάταξη πάνω σ' ένα άλλο χαρτί. Αν θέλουν να βάλουν δύο χρώματα στη μορφή, μπορούν να κόψουν τα δύο χρωματιστά χαρτιά μαζί και ν' αντικαταστήσουν ορισμένα κομμάτια με το αντίστοιχο κομμάτι του άλλου χρώματος.

Οι κομμένες φιγούρες, αν καρφιτσωθούν πάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, παρέχουν τη δυνατότητα στα παιδιά να μετακινούν εύκολα τις φιγούρες τους (βλ. Βιβλ. του μαθητή εικ.179).

«Μαγικές εικόνες» Η ιστορία του κινουμένου σχεδίου

«Βήμα βήμα» Η τεχνική

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Τα παιδιά με αφετηρία την υποενότητα του βιβλίου «Μαγικές εικόνες», θα διατυπώσουν τις σκέψεις τους και θα συζητήσουν για τις διαφοροποιήσεις της λειτουργίας του κινουμένου σχεδίου και των πλαστικών του μέσων σε συσχετισμό με την εξέλιξη της τεχνολογίας.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός παίρνοντας αφορμή από τις υποενότητες «Μαγικές εικόνες» και «Βήμα βήμα» θα εξηγήσει τη λειτουργία και τη διαδοχή της κίνησης.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά θα πειραματιστούν με τα πλαστικά μέσα που θα επιλέξουν, δημιουργώντας κινούμενα σχέδια, με όποιον τρόπο προτιμούν, παίρνοντας ιδέες από τις υποενότητες αυτές.

Μέσα, υλικά και στάδια εργασίας: Οι μαθητές μπορούν να δουλέψουν ατομικά ή ομαδικά, χρησιμοποιώντας τους ήρωες που συλλογίστηκαν στο προηγούμενο μάθημα. Μπορούν ακόμα να δημιουργήσουν κινούμενη εικόνα με φωτογραφίες, κολλάζ ή να βιντεοσκοπήσουν τρισδιάστατες μορφές από πηλό ή πλαστελίνη.

Σχολιασμός

Τα παιδιά ενθουσιάζονται με την ιδέα ότι θα μπορέσουν να δημιουργήσουν το δικό τους κινούμενο σχέδιο, πολλές φορές όμως αναλώνονται στις λεπτομέρειες του πρώτου σχεδίου, κουράζονται και απογοητεύονται. Με τη διακριτική καθοδήγηση του καθηγητή τους θα κατανοήσουν ότι απλοποιώντας τις μορφές τους θα επιτύχουν να αναλύσουν και ν' αποδώσουν την κίνηση με τον καλύτερο τρόπο.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Μορφή, οργάνωση, σύνθεση, ρυθμός, κίνηση-δυναμική, χώρος, βάθος, χρόνος, μεταβολή, εξέλιξη, επικοινωνία, αλληλεπίδραση, εξάρτηση, κώδικας, μήνυμα, σύμβολο, ομοιότητα-διαφορά, πολιτισμός, διαπολιτισμικότητα.

Διαθεματικότητα

Αν βρείτε μια κάμερα, μπορείτε να διοργανώστε μια προβολή κινουμένων σχεδίων με σχέδια των παιδιών. Το κινούμενο σχέδιο προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση. Διασυνδέεται με τα εξής μαθήματα:

Νεοελληνική γλώσσα: Κώδικες γραπτής επικοινωνίας.

Μουσική: Μετάδοση ιδεών και συναισθημάτων σχετικά με τη μουσική, με τη χρήση εκφραστικής γλώσσας και μουσικού λεξιλογίου.

Για την υλοποίηση της διαθεματικής εργασίας μπορούν να βοηθήσουν τα μαθήματα:

Βιολογία: Μελέτη της κίνησης και της στήριξης.

Φυσική Αγωγή: Γυμναστική, μελέτη των φυσικών κινήσεων.

Τεχνολογία: Εργαλεία και μηχανές.

Πληροφορική: Χρήση εργαλείων, ανακάλυψη, έκφραση και δημιουργία.

Τα παιδιά θα χωριστούν σε ομάδες συγγραφέων, σχεδιαστών, κάμεραμαν, ηχοληπτών και μηχανικών προβολής. Προτείνουν ιδέες για το σενάριο, τους χαρακτήρες των ηρώων, τις τεχνοτροπίες και τα υλικά. Διαλέγουν αυτές που συγκεντρώνουν τις περισσότερες προτιμήσεις.

Μέθοδος Εργασίας: Κάθε ομάδα θα αναλάβει μια σκηνή, σχεδιάζοντας όσα καρέ της αναλογούν. Παρατηρούν τις κινήσεις από μοντέλο, εφαρμόζοντας τις γνώσεις τους από τη Βιολογία. Όλες οι ομάδες θα πρέπει να συνεργάζονται στενά, για να πετύχουν το δέσιμο και την αλληλουχία των σκηνών. Μπορούν να επεξεργαστούν τις εικόνες στον υπολογιστή. Στο τέλος βάζουν τα σχέδια στη σειρά, τα σταθεροποιούν και τα βιντεοσκοπούν με ακίνητη κάμερα. Η ομάδα επιμέλειας ήχου θα προσαρμόσει τους ήχους, τις φωνές και τη μουσική στο ρυθμό της ταινίας.

Κίνητρα -Τεχνική: Η γοητεία του κινουμένου σχεδίου είναι η ίδια η κίνηση. Όσο περισσότερο αναλύονται οι κινήσεις, τόσο καλύτερα αποδίδονται. Προτρέπουμε τα παιδιά να διαλέξουν απλές φόρμες και τεχνικές, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη ζωγραφική όλα και να μπορέσουν να κάνουν πολλά καρέ με ευκολία. Για να φανεί γρήγορη η κίνηση, χρειάζεται μια αστραπιαία λήψη ανά καρέ. Για αργές κινήσεις είναι αναγκαίες τρεις λήψεις για κάθε καρέ.

Τα παιδιά θα παρουσιάσουν στους άλλους μαθητές την εργασία τους.

- Προβολή της ταινίας κινουμένων σχεδίων
- Έκθεση των σκίτσων τους και φωτογραφιών από την πορεία της εργασίας
- Έκδοση εικονογραφημένου φυλλαδίου, το οποίο θα αναφέρεται στις γνώσεις που αποκόμισαν, στα συμπεράσματά τους για την καλύτερη οργάνωση της εργασίας και στα συναισθήματα που αισθάνθηκαν στις διάφορες φάσεις της δημιουργίας τους.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή.
Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως βιβλία με στυλιζαρισμένα σκίτσα και video ή DVD με κινούμενα σχέδια.

Τετράδιο εργασιών

Οι ασκήσεις του τετραδίου έχουν εμπειρωτικό χαρακτήρα: «Χάρτινοι ήρωες»: Τα παιδιά παρατηρώντας τα παραδείγματα δημιουργούν τις δικές τους στυλιζαρισμένες μορφές, αρχίζοντας από γεωμετρικές φόρμες.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Πηγές

Αδαμόπουλος Θ., Δ/ντης της Ταινιοθήκης της Ελλάδας/ Βασιλειάδης Γ., Το κινούμενο σχέδιο, Καστανιώτης, 1985/ Διζικιρίκης Γ., Τέχνη και τεχνική του κινηματογράφου, Διζικιρίκης Γ., 1974/ Διζικιρίκης Γ., Λεξικό αισθητικών και τεχνικών όρων του κινηματογράφου, Αιγόκερως, 1985/ Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, Δομή, 1996/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Μπλιάτσας Ν., Η περίπτωση του animation, τ. 19/ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Μπέτσου Β./ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998.

Bersi P.- S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Charman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Duca L., Ιστορία του κινηματογράφου, Ζαχαρόπουλος, 1967/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982/ Ουάιλτ Τ., Κινούμενο σκίτσο, Ντουντούμης, 2000/ Περιοδικό, Κινούμενο σχέδιο, Φεστιβάλ Ελληνικού Κινηματογράφου και περιοδικού Οθόνη/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό Λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993.

7η Ενότητα ΠΗΛΟΣ

Πλαστική Αρχαίοι πολιτισμοί

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη θεματική ενότητα του πηλού (1^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **2^{ος} άξονας** Μορφή, ρυθμός, σύνθεση, υφή
- **3^{ος} άξονας** Θέματα «εκ του φυσικού», φανταστικά, ελεύθερα και διακοσμητικά
- **4^{ος} άξονας** Πλαστική, γλυπτική
- **5^{ος} άξονας** Αρχαίοι πολιτισμοί, αναφορές στη σύγχρονη τέχνη
- **6^{ος} άξονας** Αλληλεπίδραση τέχνης και κοινωνίας

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να πλάθουν με πηλό χρησιμοποιώντας διαφορετικές τεχνικές.

Επιμέρους στόχοι

- Να οργανώνουν στοιχειωδώς την πορεία του έργου τους και να χρησιμοποιούν γεωμετρικά όργανα.
- Να χρησιμοποιούν διάφορα είδη σύνθεσης, να δημιουργούν ρυθμικά διακοσμητικά στοιχεία και να αντιλαμβάνονται το έργο ως μορφοποίηση. Να σχεδιάζουν μια ανθρώπινη φιγούρα παρατηρώντας την «εκ του φυσικού». Να μορφοποιούν τις ιδέες τους σε έργα. Να δημιουργούν δικά τους διακοσμητικά και να διακοσμούν ένα τρισδιάστατο αντικείμενο με παραδοσιακά ή μοντέρνα μοτίβα.
- Να πλάθουν απλά, χρηστικά αντικείμενα και ανθρώπινες φιγούρες χωρίς λεπτομέρειες αλλά με στοιχειώδεις αναλογίες.
- Να αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης και να την αιτιολογούν. Να έχουν θετική στάση απέναντι στη σύγχρονη τέχνη. Να γνωρίζουν το όνομα ενός κορυφαίου καλλιτέχνη κάθε εποχής και ένα αντιπροσωπευτικό του έργο.
- Να κατανοούν και να σχολιάζουν το περιεχόμενο, το νόημα ή το μήνυμα ενός χαρακτηριστικού έργου και τις εμφανείς κοινωνικές επιδράσεις σ' αυτό. Να εκφράζουν και να αιτιολογούν τη γνώμη τους για τα έργα τους, για τα έργα των συμμαθητών τους και για τα έργα τέχνης γενικά.

Οργάνωση του χρόνου

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε τέσσερις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα, τα παιδιά, θα γνωρίσουν στοιχεία της Ιστορίας της κεραμικής, θα παρατηρήσουν, θα σχολιάσουν τη σημασία, την καλλιτεχνική αξία και τη χρησιμότητα της τέχνης αυτής και θα δημιουργήσουν χρηστικά αντικείμενα ή τρισδιάστατες μορφές, παίζοντας με τον πηλό. Τα έργα τους μπορεί να συνεχιστούν και να διακοσμηθούν στο σπίτι. Τη δεύτερη ώρα και θα κρίνουν τα έργα τους, θα έρθουν σε επαφή με αρχαίες μορφές γλυπτικής και με σύγχρονα ρεύματα, θα επιλέξουν το θέμα τους για τη δημιουργία περίοπτης φιγούρας και θα σχεδιάσουν τη φιγούρα τους, μελετώντας την κίνηση από μοντέλο. Την τρίτη ώρα θα αρχίσουν να πλάθουν το γλυπτό τους, θα το συνεχίσουν στο σπίτι, θα το ολοκληρώσουν την τέταρτη ώρα, οπότε και θα κριτκάρουν τα έργα τους.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο καθηγητής προτρέπει τα παιδιά να διαβάσουν την ενότητα «Πηλός». Μπορεί ακόμα να προτείνει μια επίσκεψη σε ένα μουσείο, να οργανώσει την επίσκεψη της τάξης σ' ένα εργαστήριο κεραμικής προκειμένου να παρακολουθήσουν τα παιδιά την κατασκευή, τη διακόσμηση και το ψήσιμο του κεραμικού.

Να προγραμματίσει την επίσκεψη ενός γλύπτη στο σχολείο, για να μιλήσει, να δείξει τα εργαλεία και τον τρόπο εργασίας του. Επίσης, μπορεί να προβάλλει video ή DVD

με καλλιτέχνες κατά τη διάρκεια της δημιουργίας. Είναι σκόπιμο να προμηθευτεί μερικά κεραμικά και ένα αξιόπιστο εκμαγείο και να ενθαρρύνει τα παιδιά να τα διερευνήσουν με την αφή.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τον προβληματισμό, τη βιωματική εμπειρία, την έρευνα και τον πειραματισμό τα παιδιά θα ανακαλύψουν τη σημασία του τρισδιάστατου έργου και την αλληλεπίδραση του όγκου και του χώρου στη σύνθεσή του. Θα προσεγγίσουν τη σχέση μορφής, περιεχομένου και λειτουργικότητας, θα κατανοήσουν τη λειτουργία της κίνησης στη γλυπτική και θα μάθουν διάφορες τεχνικές. Από τα έργα των καλλιτεχνών θα διδαχθούν να συσχετίζουν την τεχνολογία των τρισδιάστατων μορφών με το νόημά τους.

Χωμάτινες δημιουργίες *Αίσθηση και συμβολισμός*

Με το χώμα, το νερό και τη φωτιά

Διαδρομή στην ιστορία της κεραμικής

Πλάθω *Εργαλεία και τεχνικές*

Με μακαρόνι και με φύλλο

Φόρμα και διακόσμηση

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο εκπαιδευτικός με αφορμή τις υποενότητες του βιβλίου «Χωμάτινες δημιουργίες» και «Με το χώμα, το νερό και τη φωτιά», καλεί τα παιδιά να παρατηρήσουν και να εκφράσουν εμπειρίες και απόψεις σχετικά με τους δεσμούς του ανθρώπου με το χώμα, τη συμβολή της κεραμικής στην πρόοδο της ανθρωπότητας και την καλλιτεχνική αξία των κεραμικών. Δείχνει ως παραδείγματα εικόνες κεραμικών και ένα αυθεντικό κεραμικό. Προτείνει επίσης διάφορους τρόπους επαφής και παιχνίδια με τον πηλό, στο πνεύμα της άσκησης «Γνωριμία με το υλικό» (βλ. βιβλ. του μαθητή σελ. 71) και προκαλεί συζήτηση σχετικά με τα αισθήματα που τους δημιουργεί η βιωματική τους εμπειρία.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής αναλύει με παραδείγματα τη σχέση της μορφής, της φόρμας και της διακόσμησης με τις ιδιότητες του υλικού και τη λειτουργικότητα του κεραμικού.

Εφαρμογή: Με βάση τις υποενότητες του βιβλίου «Πλάθω», «Με μακαρόνι και με φύλλο» εξηγεί τις τεχνικές του μακαρονιού και του φύλλου κατασκευάζοντας με πηλό μικρά δοκίμια. Για να γίνει ομοιόμορφο το φύλλο, τοποθετεί δυο ισοπαχή ξύλα κάτω απ' τον πλάστη (βλ. βιβλ. του μαθητή εικ. 191).

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά επιλέγουν το θέμα που θα κατασκευάσουν, ανάμεσα στο καθαρά καλλιτεχνικό ή και το χρηστικό αντικείμενο, εφαρμόζοντας τις

τεχνικές που διδάχθηκαν και αξιοποιώντας ιδέες από τη βιωματική επαφή τους με τον πηλό.

Υλικά-μέσα: Τα υλικά που αναφέρονται στο βιβλίο του μαθητή μπορούν να αντικατασταθούν με αυτοσχέδια εργαλεία, όπως αυτά των εικόνων 18-22.

Αντί για τροχό μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ξύλινες επιφάνειες ώστε να μπορούν τα παιδιά να περιστρέφουν το έργο τους.

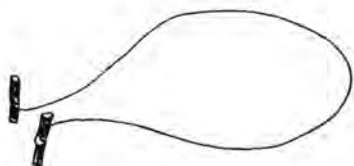
Στάδια εργασίας: Τα παιδιά θα μελετήσουν τη φόρμα του κεραμικού τους και θα προχωρήσουν στην κατασκευή του σύμφωνα με τις οδηγίες του βιβλίου τους και την καθοδήγηση του καθηγητή τους. Μπορούν να συνεχίσουν το έργο τους στο σπίτι και να το διακοσμήσουν, παίρνοντας ιδέες από την υποενοότητα «Φόρμα και διακόσμηση» του βιβλίου και από τις ασκήσεις με τίτλο «Στολίζω» του τετραδίου τους.

18, 19 Τσιμπιδάκια μαλλιών λυγισμένα σε διάφορα σχήματα

20 Προσαρμογή καρφιού και λυγισμένου τσιμπιδιού σε ένα άδειο στέλεχος από στυλό που έχει θερμανθεί

21 Πετονιά δεμένη σε ξυλάκια για την κοπή του πηλού

22 Καρούλι με εγκοπές περασμένο σε λυγισμένο σύρμα για τη δημιουργία ρυθμικών σπών

Ανάγλυφο

Με πολλές όψεις Περίοπτο

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Κριτική: Τα παιδιά τοποθετούν σε εμφανές σημείο τα κεραμικά τους, σχολιάζουν και συζητούν τις προτιμήσεις τους, τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν. Ο εκπαιδευτικός κατευθύνει τη συζήτηση, υποβάλλοντας ερωτήσεις που συνδέουν την κεραμική με προηγούμενες γνώσεις (σχέδιο, σύνθεση, χρώμα κτλ.) και βοηθούν στην εμπέδωση του μαθήματος. Είναι σημαντικό τα παιδιά να αντιληφθούν το διακοσμητικό σαν ενιαίο σύνολο με τη φόρμα του κεραμικού και να συνδέσουν τη φόρμα με τη λειτουργικότητά του.

Εισαγωγή: Με αφορμή την υποενοότητα του βιβλίου «Τρισδιάστατη τέχνη» τα παιδιά καλούνται να συγκρίνουν διάφορες περιόδους της Ιστορίας της Τέχνης και να συσχετίσουν το νοηματικό και συμβολικό περιεχόμενο του τρισδιάστατου έργου με τη μορφή

του. Το οπτικό υλικό μπορεί να εμπλουτιστεί με αφίσες, διαφάνειες ή σλάιντς, για τη μινωική και μυκηναϊκή μικρογλυπτική, την αρχαϊκή, κλασική και ελληνιστική γλυπτική, όπως και με χαρακτηριστικά δείγματα νεότερης και σύγχρονης γλυπτικής.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής επεξηγεί με παραδείγματα τα χαρακτηριστικά των εποχών που αναφέρονται στο βιβλίο και την αλληλεπίδραση της τέχνης και του πολιτισμού κάθε εποχής.

Εφαρμογή: Δείχνει πώς γίνεται πρακτικά ένα ανάγλυφο και εξηγεί πώς πρέπει να γίνουν τα σχέδια για ένα περίοπτο έργο.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά επιλέγουν το θέμα που θα κατασκευάσουν, ανάγλυφο ή περίοπτο και κάνουν τα απαραίτητα σχέδια.

Στάδια εργασίας:

1) Όσα παιδιά επέλεξαν να φτιάξουν ανάγλυφο, θ' αποφασίσουν τις διαστάσεις, θα κάνουν ένα σχέδιο και θα το αντιγράψουν στον πηλό.

2) Όσα θα κάνουν περίοπτο, θα κάνουν δυο σχέδια (προφίλ και ανφάς) στις ίδιες διαστάσεις. Μπορούν να τελειώσουν τα σχέδια στο σπίτι εφαρμόζοντας ό,τι έχουν διδαχτεί.

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Παρουσίαση: Ο καθηγητής μπορεί να αναρτήσει εικόνες γλυπτών φωτογραφισμένων από πολλές οπτικές γωνίες για να τις χρησιμοποιεί ως παραδείγματα. Καλό είναι να έχει προετοιμάσει και να δείξει μελέτες κάποιας φηγούρας σε διάφορα στάδια επεξεργασίας.

Εφαρμογή: Εξηγεί την κατασκευή περίοπτου έργου, πλάθοντας σε γενικές γραμμές μια μικρή φηγούρα. Λύνει τις απορίες των παιδιών και τους δίνει να ψηλαφίσουν τρισδιάστατα αντικείμενα, με κλειστά μάτια για ν' αναγνωρίσουν το χαρακτήρα της τρισδιάστατης μορφής με την αφή.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά πλάθουν τα έργα τους σύμφωνα με τις οδηγίες του βιβλίου και με την εποπτεία του καθηγητή τους.

Αναλυτική πορεία (4ης διδακτικής ώρας)

Κριτική: Τα παιδιά τοποθετούν σε εμφανές σημείο τα έργα τους, τα σχολιάζουν, συζητούν τις προτιμήσεις τους, τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν, προτείνουν βελτιώσεις. Ο εκπαιδευτικός διευθύνει τη συζήτηση υποβάλλοντας ερωτήσεις.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά τελειώνουν τα έργα τους παίρνοντας υπόψη τις κρίσεις των συμμαθητών και τις υποδείξεις του καθηγητή τους.

Σχολιασμός: Τα παιχνίδια με τον πηλό που προτείνουμε, εξάπτουν τη φαντασία των παιδιών, τα βοηθούν ν' ανακαλύψουν βιωματικά και να αξιοποιήσουν τις ιδιότητες και

το χαρακτήρα του υλικού, να αποβάλλουν το φόβο της αποτυχίας και να δημιουργήσουν εκφραστικά έργα. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να δουλεύουν ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία τους. Ασκήσεις προτείνονται στο βιβλίο του μαθητή.

Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να εποπτεύει την πορεία της κατασκευής των έργων και να επεμβαίνει όταν κρίνει ότι οι επιλογές των παιδιών οδηγούν στην απογοήτευση, προτείνοντας τεχνικές λύσεις. Είναι σκόπιμο τα παιδιά να προμηθευτούν πηλό στο σπίτι για να μπορούν να πειραματίζονται και να δουλεύουν εκεί.

Η επεξεργασία του υλικού διδάσκεται έτσι ώστε τα έργα των παιδιών να πληρούν τις προϋποθέσεις για ψήσιμο. Ο εκπαιδευτικός καταβάλλει προσπάθεια να ψηθούν ορισμένα κεραμικά για να αντιληφθούν τα παιδιά τη διαφορά.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, μορφή, όγκος-χώρος, οργάνωση, ρυθμός, χρόνος μεταβολή, αλληλεπίδραση αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό: αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, διαφάνειες, σλάιντς, διαφάνειες με καμαραϊκά, ερυθρόμορφα και μελανόμορφα αγγεία καθώς και σύγχρονα κεραμικά. Χρήσιμη είναι επίσης η ύπαρξη ενός τουλάχιστον κεραμικού και παιδικών κεραμικών έργων, φυσικών τρισδιάστατων μορφών, όπως ξύλα, πέτρες, κρανία ζώων κτλ. καθώς και video ή DVD με κεραμίστες και γλύπτες την ώρα που δημιουργούν.

Τετράδιο εργασιών

Στις ασκήσεις με τίτλο «Στολίζω» δημιουργούνται κίνητρα στα παιδιά για να αναπτύξουν δικά τους διακοσμητικά μοτίβα μέσα σε ένα ορισμένο πλαίσιο. Αν θέλουν να κάνουν λεπτομερειακά σχέδια μπορούν να μεγεθύνουν τις εικόνες ή και να προσθέσουν βοηθητικές γραμμές στον κνάβο. Στην τελευταία άσκηση δίνονται ιδέες για το σχεδιασμό κεραμικών με μορφή φανταστικών φρούτων.

Στην ενότητα «Τρισδιάστατη φαντασία» προτείνεται: 1. Η κατασκευή χάρτινων τρισδιάστατων κατασκευών: α) με κυλίνδρους και χαρτιά που λυγίζουν τραβώντας τα μ' ένα ψαλίδι β) με κόψιμο, τσάκισμα και ξεδίπλωμα γ) με ενσφηνώσεις δ) με γεωμετρικά στερεά φτιαγμένα από αναπτύγματα. 2. Ο σχεδιασμός ανθρωπόμορφου ή ζωόμορφου κεραμικού εμπνευσμένου από αρχαία αγγεία. 3. Η δημιουργία τρισδιάστατου χώρου από έτοιμες φόρμες. 4. Η δημιουργία γλυπτού με σύρμα και γυψόγαζα. Τα παιδιά θα διαμορφώσουν τις αναλογίες του γλυπτού τους με διπλό σύρμα, θα το καρφώσουν σε ξύλινη επιφάνεια και θα γεμίσουν ορισμένα μέρη του με γυψόγαζα αρχίζοντας από κάτω προς τα πάνω.

Στην άσκηση «Μάντεψε πώς, μάντεψε ποιο» ζητείται η μελέτη της κίνησης των γλυπτών (σύμφωνα με το παράδειγμα) και η κατάταξή τους σε ιστορικές περιόδους.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Στο βιβλίο του μαθητή αναφέρονται: Το κεφάλι ως εναλλακτική άσκηση για τα παιδιά που δυσκολεύονται στην απόδοση της κίνησης. Πλάθονται οι βασικοί όγκοι του κεφαλιού δίνοντας παραδείγματα από τα κυκλαδικά ειδώλια, σχεδιάζονται πάνω σ' αυτούς οι λεπτομέρειες και τελειοποιείται το έργο προσθέτοντας ή αφαιρώντας μικρά κομμάτια πηλού.

Η λάξευση ως επεξεργασία ενός όγκου από μαλακό υλικό (εικ. 23-26). Πριν από τη χρήση αιχμηρών εργαλείων είναι απαραίτητο ο καθηγητής να δώσει οδηγίες στα παιδιά για την αποφυγή ατυχημάτων. Γενικός κανόνας είναι να σταθεροποιούν το υλικό που λαξεύουν ώστε να μη βάζουν το χέρι τους απέναντι από την κόψη των εργαλείων.

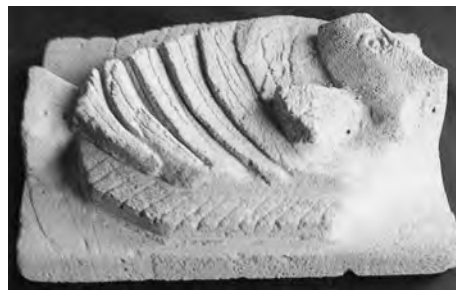
23

24

25

26

23, 24, 25, 26 Μορφές λαξεμένες σε πωρόλιθο από παιδιά

Με τον τίτλο «Καλουπώνω» περιγράφεται η κατασκευή εμπίεστου ανάγλυφου. Πρόκειται για μια απλούστατη τεχνική που βοηθά στην αυτοεκτίμηση ακόμα και των μαθητών που αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες. Ένας τρόπος ανάδειξης του ανάγλυφου

εκμαγείον είναι η πατίνα: Το έργο υφραίνεται, χρωματίζεται με ένα αραιωμένο χρώμα ή με αραιωμένο πηλό που περνιέται γρήγορα με ένα σφουγγάρι και αμέσως καθαρίζονται τα μέρη που προεξέχουν με καθαρό υφραμένο σφουγγάρι.

Πηγές

Εγκυκλοπ. Πάπυρος Λαρούς Britannica, Πάπυρος, 1993/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Βαρβάκη Κ., Τ. Αντωνίου, Λαϊκή αγορά, τ. 12/ Δημοπούλου Μ., Δημιουργήματα με πηλό, τ. 13/ Δημοπούλου Μ., Ανθρώπινα τοπία, τ. 16/ Καπετανάκου Μ., Στοιχειώδεις γνώσεις γραμμικού σχεδίου, τ. 8/ Κοροβέση Α., Γλυπτικές συνθέσεις με τυχαία υλικά, τ. 4/ Λαζάρου Σ., Πώς να κάνουμε ανάγλυφα, τ. 13/ Μαραθευτή Γκ., Γλυπτική σε παρόλιθο, τ. 7/ Μοσχονά Καλαμάρα Α., Θεωρία και διδακτική της Τέχνης Μορφολογία, τ. 18/ Νικολαΐδης Ν., Μουρ Χ., τ. 10/ Οικονομίδου Σ., Η πηλοπλαστική μέσο έκφρασης, τ. 12/ Χατζή Ζ., Για εξοικείωση με τα προβλήματα της πλαστικής, τ. 1/ Vantogerloo G. μετάφρ. Ομορφοπούλου Ι., Η εξέλιξη της Γλυπτικής Τέχνης, τ. 8/ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Ανούση Ρ./ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Μακρή Τ./ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Ροδοπούλου Ε./ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Φιλιππότη Ε./ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα “atelier des enfants” του Παρισινού Κέντρου “G. Pompidou”/ Εκπαιδευτικό πρόγραμμα Μυραγι Β. του Διεθνούς κέντρου Κεραμικής της Faenza./ Γλυπτική Ανακαλύπτω την Τέχνη, Δεληθανάσης - Ερευνητές/ Βοτοκοπούλου Ι. Αρχ. Μουσ. Θεσ/νίκης 1996/ Ελληνική Μυθολογία, Εκδ. Αθηνών, 1986/ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ.Αθηνών, 1970/ Μάττισον Σ., Κεραμική Δύο βιβλία σε ένα, Ίων, 2001/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμος Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Οικονόμου Λ. - Ρηγοπούλου Π., «Σταθμοί στην Ιστορία της Τέχνης», εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1992/ Ρηγύ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Φρανκ Γκ., Μαθήματα κεραμικής.

Charpman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982/ Quinn E., Les objets Picasso, Assouline, 1995.

8η Ενότητα

ΧΑΡΑΚΤΙΚΗ

Μορφή και περιεχόμενο

Με κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη θεματική ενότητα της χαρακτηριστικής (4^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Τεχνικές και υλικά χαρακτηριστικής. Υψοτυπία, βαθυτυπία, πειραματισμοί
- **2^{ος} άξονας** Μορφή, υφή
- **3^{ος} άξονας** Θέματα «εκ του φυσικού», φανταστικά, ελεύθερα και διακοσμητικά
- **5^{ος} άξονας** Θεματική Ιστορία της Τέχνης
- **6^{ος} άξονας** Σύνδεση μορφής-περιεχομένου, κοινωνικές επιδράσεις, αυτοαξιολόγηση, τέχνη και τεχνολογία, τέχνη και επικοινωνία

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται την αξία και τη λειτουργικότητα του πολλαπλού έργου τέχνης.

Επιμέρους στόχοι

- Να δημιουργούν έργα κατάλληλα για χάραξη, να μάθουν να χαράζουν και να τυπώνουν τα έργα τους. Να βρίσκουν νέες τεχνικές και να επιχειρούν να τις εφαρμόσουν.
- Να αντιλαμβάνονται το έργο ως μορφοποίηση.
- Να εκφράζουν αισθήματα και να μεταδίδουν μηνύματα με την εικαστική γλώσσα.
- Να αντιλαμβάνονται τις τέχνες ως οπτική επικοινωνία. Να διαμορφώνουν ποικίλες εναλλακτικές προτάσεις για την απόδοση ενός θέματος.
- Να ενοποιούν διάφορες περιόδους τέχνης με αφορμή μια ιδέα.
- Να κατανοούν πώς οι μορφές μεταφέρουν συναισθήματα, ερμηνεύοντας το περιεχόμενό τους και να σχολιάζουν τις εμφανείς κοινωνικές επιδράσεις στα έργα.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε τρεις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα τα παιδιά θα γνωρίσουν τη χαρακτηριστική, θα παρατηρήσουν, θα προβληματιστούν και θα σχολιάσουν τη σημασία της τέχνης αυτής για τη διακίνηση των ιδεών και την πρόοδο της ανθρωπότητας. Έπειτα, παίζοντας με τα υλικά, θα μάθουν τεχνικές εκτυπώσεων και θα δημιουργήσουν πρωτότυπες συνθέσεις. Τέλος, θα επιλέξουν την τεχνική με την οποία θα χαράξουν. Στο σπίτι θα ετοιμάσουν το σχέδιο. Τη δεύτερη ώρα θα γνωρίσουν τις παραδοσιακές τεχνικές της χαρακτηριστικής, θα περάσουν το σχέδιο στο υλικό, θα μάθουν τον τρόπο ν' αποφεύγουν τα ατυχήματα, θα αρχίζουν τη χάραξη και θα την τελειώσουν στο σπίτι. Την τρίτη ώρα θα κάνουν τις απαραίτητες διορθώσεις και θα τυπώσουν.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο καθηγητής προτρέπει τα παιδιά να διαβάσουν την ενότητα «Χαρακτική». Μπορεί ακόμα να προτείνει μια επίσκεψη σε έκθεση χαρακτηριστικής, να οργανώσει μια επίσκεψη των παιδιών σε οργανωμένο εργαστήριο χαρακτηριστικής ή σε τυπογραφείο ή να προσκαλέσει στο σχολείο ένα χαρακτή που θα μιλήσει για την τέχνη του και θα δείξει εργαλεία και τεχνικές. Να προβάλει ένα video ή DVD από τη διαδικασία της δημιουργίας ενός χαρακτηριστικού. Επίσης είναι σκόπιμο να προμηθευτεί ή να κατασκευάσει ένα δείγμα υψοτυπίας και ένα βαθυτυπίας και να ενθαρρύνει τα παιδιά να τα μελετήσουν από κοντά και με την όραση και την αφή.

Γενική μέθοδος

Με τη συζήτηση, τον προβληματισμό, την παρατήρηση, τη βιωματική δημιουργική προσέγγιση και τον πειραματισμό, τα παιδιά θα κατανοήσουν την αξία και τη λειτουργικότητα του πολλαπλού έργου τέχνης, θα γνωρίσουν τη χαρακτηριστική τέχνη και διάφορες τεχνικές της. Από τα έργα των καλλιτεχνών θα μάθουν να συνδέουν την εκφραστικότητα των μορφών και την τεχνολογία του έργου με το μήνυμα ή το συμβολικό του περιεχόμενο.

Ανακαλύπτοντας την έντυπη εικόνα
Έκφραση και δύναμη Τέχνη και κοινωνία

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής με αφορμή τις υποενότητες του βιβλίου «Ανακαλύπτοντας την έντυπη εικόνα» και «Έκφραση και δύναμη» καλεί τα παιδιά να παρατηρήσουν, να προβληματιστούν και να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τη σημασία της χαρακτηριστικής και τη συμβολή της στη διάδοση των ιδεών και των γνώσεων. Να αναλογιστούν τη διαφορά του αστικού τοπίου πριν και μετά τη μαζική παραγωγή των εικόνων και να διατυπώσουν τις κρίσεις τους για την υπερβολική κατανάλωση και τη δύναμη των εικόνων στη σημερινή εποχή.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής εξηγεί με παραδείγματα την ιδιαιτερότητα της χαρακτηριστικής και κάθε τεχνικής ξεχωριστά. Μπορεί να εμπλουτίσει την οπτική εμπειρία των παιδιών δείχνοντας παράλληλα χαρακτηριστικά Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών.

Εφαρμογή: Προτείνει στα παιδιά μια ή δύο ασκήσεις που περιγράφονται στο βιβλίο τους με τίτλο «Αξιοποίησε το τυχαίο» και «Τυπώματα». Δείχνει παραδείγματα που έχει προετοιμάσει πριν από το μάθημα και εξηγεί τη σειρά εργασίας κατασκευάζοντας ένα-δυο δείγματα χαράξεων στην τάξη.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά επιλέγουν το θέμα που θα κατασκευάσουν. Παίρνουν ιδέες από τις ασκήσεις του βιβλίου και του τετραδίου, πειραματίζονται και επινοούν δικές τους λύσεις. Δημιουργούν τα έργα τους εφαρμόζοντας τις οδηγίες του καθηγητή τους.

Υλικά-μέσα: Τα υλικά που αναφέρονται στο βιβλίο του μαθητή είναι ανάλογα με την άσκηση που θα επιλεγεί. Η επιφάνεια εργασίας μπορεί να αντικατασταθεί από ένα θρανίο με λεία μελαμίνη. Στο εμπόριο υπάρχουν υδροδιαλυτά μελάνια τα οποία όμως έχουν το μειονέκτημα ότι στεγνώνουν γρήγορα. Είναι προτιμότερο να προμηθεύσουμε το εργαστήριο με τυπογραφικά μελάνια, τα οποία μπορούμε να καθαρίσουμε με οικολογικά καθαριστικά ή με white spirit. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει κατά τη διάρκεια του τυπώματος και του καθαρισμού να έχουμε τα παράθυρα ανοιχτά και τα παιδιά να φορούν πλαστικά γάντια. Για τα τυπώματα χρησιμοποιούμε χαρτιά γραφής ματ ή χαρτιά φωτοτυπίας και λεπτά χαρτιά για αμπαλάζ στα οποία τυπώνουμε όταν η μελανωμένη επιφάνεια έχει λίγο μελάνι.

Στάδια εργασίας: Ο καθηγητής παίρνει με τη σπάτουλα μια μικρή ποσότητα μελανιού και την απλώνει στην επιφάνεια εργασίας.

Τα παιδιά κυλούν πάνω στη μελανωμένη επιφάνεια τους κυλίνδρους τους παλινδρομικά, προς μία κατεύθυνση για να μελανωθούν ομοιόμορφα. Δημιουργούν δικές τους συνθέσεις σύμφωνα με την πρώτη άσκηση του βιβλίου του μαθητή. Μπορούν επίσης να φτιάξουν αρνητικά και θετικά τυπώματα σε μικρά ή σχισμένα χαρτιά, σύμφωνα με την αντίστοιχη άσκηση του βιβλίου τους. Μελανώνουν τις συνθέσεις τους και επανα-

λαμβάνουν το μελάνωμα, έως ότου βεβαιωθούν ότι η επιφάνειά τους έχει μελανωθεί καλά και τυπώνουν. Κρεμούν με μανταλάκια τα τυπώματά τους σε ένα λεπτό σχοινί μέχρι να στεγνώσουν. Στο σπίτι τους θα διαβάσουν τις υποενότητες «Χαράγματα στην ύλη» και «Χαράζω και τυπώνω», θα κάνουν το σχέδιο που θα χαράξουν στο επόμενο μάθημα και αν θέλουν, θα αξιοποιήσουν τα τυπώματα που έφτιαξαν κάνοντας μ' αυτά ένα κολλάζ.

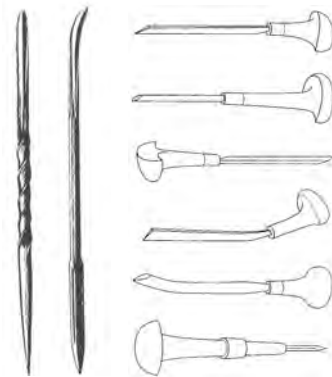
Χαράγματα στην ύλη *Τεχνικές και υλικά* Χαράζω και τυπώνω

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής ζητάει απ' τα παιδιά να παρατηρήσουν, να διακρίνουν και να σχολιάσουν τις διαφορές ανάμεσα στις τεχνικές της χαρακτικής που αναφέρονται στην υποενότητα του βιβλίου «Χαράζω και τυπώνω» και την ιδιαιτερότητα της καθεμιάς.

Παρουσίαση: Δείχνει εικόνες χαρακτηρισκών, δείγματα χαράξεων που έχει προετοιμάσει, μήτρες και εργαλεία των βασικών μορφών χαρακτικής που περιγράφονται στο βιβλίο του μαθητή.

Εφαρμογή: Εξηγεί χαράζοντας μικρά δείγματα, τις παραδοσιακές τεχνικές της χαρακτικής και αναλύει την τεχνική του λινόλεουμ. Υποδεικνύει την επεξεργασία του σχεδίου προκειμένου να μελετηθεί ο τρόπος χάραξης. Θυμίζει στα παιδιά ν' αντιγράψουν το σχεδιά τους στο υλικό απ' την ανάποδη για να τυπωθεί σωστά. Προτείνει να σχεδιάσουν τα μέρη του σχεδίου που θα χαραχθούν με άσπρο κραγιόνι για να ξεχωρίζουν. Δείχνει τον τρόπο χρήσης των εργαλείων (εικ. 29) και επιστά την προσοχή να μη σημάδεύουν μ' αυτά τα χέρια τους. Συνιστά να μη βιάζονται να αδειάσουν τις άσπρες περιοχές του

27 Βελόνα
για ξηρή
χάραξη

28 Καλέμια
για χαλκογραφία
με καλέμι

σχεδίου για να έχουν την ευκαιρία χαράζοντας να μετατρέψουν την αρχική τους ιδέα.

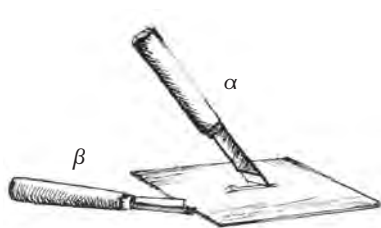
Μέσα και υλικά: Γυαλόχαρτα χοντρόκοκκα και λεπτόκοκκα. Λευκά, μαλακά μολύβια.

Εργαλεία χάραξης: Χαράξεις μπορούν να γίνουν με οποιοδήποτε αιχμηρό αντικείμενο. Στο σχολείο χρησιμοποιούνται συνήθως ειδικά εργαλεία χάραξης λινόλεουμ (βλ. βιβλ. του μαθητή). Τα κυριότερα είναι το μαχαίρι και η γούζα (εικ. 29 α και β αντίστοιχα). Πιο εύχρηστο εργαλείο απ' το μαχαίρι για τα παιδιά είναι η τριγωνική γούζα (εικ. 30). Καλό είναι να υπάρχουν στο εργαστήριο δειγματοληπτικά ορισμένα εργαλεία για διάφορες τεχνικές (εικ. 27, 28) για να μάθουν συσχετίζουν τα παιδιά το κάθε εργαλείο με το ίχνος του. Η ξύλινη κατασκευή της εικόνας 31 προστατεύει τα παιδιά από μικροατυχήματα.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά με τη χάραξη ξαναζωγραφίζουν με τα κοπιδία το έργο τους στο υλικό προσαρμόζοντάς το στις ιδιότητές του.

Στάδια εργασίας:

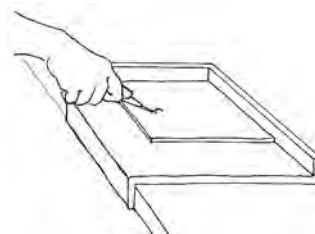
- 1) Τρίβουν το λινόλευο μ' ένα χοντρό και ύστερα μ' ένα λεπτό γυαλόχαρτο.
- 2) Αντιγράφουν το σχέδιο και ασπρίζουν με λευκό κραγιόνι ό,τι θα χαραχθεί.
- 3) Χαράζουν το έργο τους σύμφωνα με τις υποδείξεις του καθηγητή τους.

29 Τρόποι χρήσης των εργαλείων
α. μαχαίρι β. ημικύκλια γούζα

30
Τριγωνική
γούζα

31 Κατασκευή που κρατάει
κόντρα στις ωθήσεις της χάραξης

Αναλυτική πορεία (3ης διδακτικής ώρας)

Κριτική: Τα παιδιά τοποθετούν σε εμφανές σημείο τις χαραγμένες μήτρες τους, συζητούν τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν. Ο καθηγητής κατευθύνει τη συζήτηση, υποβάλλοντας ερωτήσεις που βοηθούν στην εμπέδωση του μαθήματος, δίνοντας λύσεις σε τεχνικά θέματα, χωρίς να παρεμβαίνει στο αισθητικό αποτέλεσμα.

Εφαρμογή: Ο εκπαιδευτικός δείχνει πώς γίνεται η εκτύπωση εξηγώντας τον τρόπο εργασίας: Μελανώνει έναν κύλινδρο με κινήσεις προς την ίδια κατεύθυνση, απλώνει το μελάνι στη χαραγμένη μήτρα με παλινδρομικές κινήσεις. Μαθαίνει στα παιδιά να ελέγχουν το μελάνωμα, κοιτάζοντας από το πλάι αν είναι ομοιόμορφες οι γυαλάδες. Κολλάει με χαρτοταινία το χαρτί (εικ. 32^β) σ' έναν οδηγό (εικ. 32^α), το απλώνει τεντωμένο στη μελανωμένη επιφάνεια και τυπώνει πιέζοντας ομοιόμορφα, ώσπου να φύγει εντελώς ο αέρας ανάμεσα στο χαρτί και το μελάνι. Δείχνει τον τρόπο ελέγχου της εκτύπωσης, ανασηκώνοντας μian άκρη του χαρτιού, χωρίς να το ξεκολλήσει ολόκληρο.

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά τυπώνουν τα έργα τους σύμφωνα με τις οδηγίες του καθηγητή τους, χρησιμοποιώντας πιεστές (εικ. 33) ή μεγάλα κουτάλια και κρεμούν αντίτυπό τους για να στεγνώσει. Αν θέλουν να κάνουν δεύτερο αντίτυπο, ξαναμελανώνουν τη μήτρα και τυπώνουν σε διαφορετικό χαρτί. Στο τέλος των εργασιών καθαρίζουν καλά όλες τις επιφάνειες και τα εργαλεία που χρησιμοποίησαν επιμένοντας περισσότερο στους κυλίνδρους.

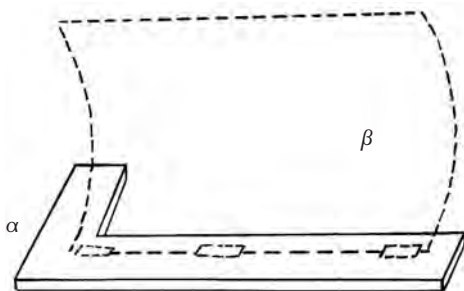
Μέσα και υλικά: Τυπογραφικά μελάνια. Οδηγοί εκτύπωσης κατασκευασμένοι από χοντρό χαρτόνι ή χάρμπορντ που σχηματίζουν μια ορθή γωνία και έχουν πάχος ίσο με του λινόλευο (εικ. 32α), πιεστές (εικ.33) ή μεγάλα κουτάλια. Οικολογικό καθαρι-

στικό επιφανειών και χειριών, οινόπνευμα, εφημερίδες, στουπί ή άχρηστα πανιά, χαρτιά κουζίνας. Χαρτιά σχεδίου ματ, λεπτά χαρτιά συσκευασίας, χρωματιστά χαρτιά ή χαρτιά ξυλογραφίας, αν κριθεί απαραίτητο.

Σχολιασμός

Τα παιδιά παίζοντας με τις εκτυπώσεις ανακαλύπτουν βιωματικά και ευχάριστα τις ιδιότητες και την εσωτερική δομή των υλικών, μαθαίνουν να χρησιμοποιούν ελεύθερα τα πλαστικά τους μέσα, ασκούνται στη σύνθεση, κάνοντας εύκολους πειραματισμούς και ευαισθητοποιούνται στην προσέγγιση των αντικειμένων συνδέοντας το άψυχο στοιχείο με το έμψυχο. Ο καθηγητής μπορεί να προτείνει ασκήσεις από το βιβλίο και το τετράδιο του μαθητή ανάλογα με την υποδομή του σχολείου και το επίπεδο της τάξης. Προκειμένου ν' αποφευχθούν πιθανές απογοητεύσεις, καλό είναι η διδασκαλία ν' αρχίσει με απλές ασκήσεις οι οποίες θα έχουν πρώτα εφαρμοστεί από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό. Τα παιδιά αγαπούν τα χρώματα. Το μαύρο μπορεί ν' αντικατασταθεί με σκούρα χρώματα, τα οποία κάνουν ωραίες αντιθέσεις με το λευκό χαρτί. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν χρωματιστά χαρτιά.

Οι αναμείξεις των χρωμάτων γίνονται στην επιφάνεια εργασίας με τη σπάτουλα. Το θρανίο καλύπτεται με εφημερίδα, η οποία αλλάζει πριν τοποθετηθεί το χαρτί που

32 Οδηγός (α) με κολλημένο χαρτί (β)

θα τυπωθεί. Κατά την εκτύπωση ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στη σωστή ποσότητα μελανιού, ώστε το τύπωμα να μη γίνει αχνό αλλά ούτε και «μπουκωμένο».

33 Παιστήρι για τύπωμα στο χέρι

Ένας πρακτικός τρόπος καθαρισμού των κυλίνδρων είναι να εμβαπτιστούν σε ένα ανοιχτό δοχείο με white spirit και να κυλήσουν πολλές φορές σε φύλλα εφημερίδας. Ο καθαρισμός των εργαλείων γίνεται υποχρεωτικά σε εξωτερικό χώρο.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, μορφή, σύνθεση, θέμα- περιεχόμενο-νόημα, εξέλιξη, πολιτισμός, αλληλεπίδραση, κώδικας, μήνυμα, αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή.

Ο καθηγητής μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό: αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, διαφάνειες, σλάντς, με ελληνικά και ξένα χαρακτηριστικά, μονοχρωμίες, σκιότυπα και πολυχρωμίες καθώς και εικόνες πιεστηρίων. Είναι επίσης χρήσιμο ένα video ή DVD από τη διαδικασία της δημιουργίας ενός χαρακτηριστικού.

Η προμήθεια ή η κατασκευή ενός δείγματος υψοτυπίας και ενός βαθυτυπίας βοηθάει τα παιδιά να διακρίνουν τις τεχνικές. Τα παιδικά χαρακτηριστικά λειτουργούν ως κίνητρα.

Τετράδιο εργασιών

Με το γενικό τίτλο «Στα χνάρια της ύλης» προτείνονται:

1. Αρνητικός και θετικός τρόπος για να χαράξουν το έργο τους. 2. Δημιουργία σταμπωτού ως εναλλακτική άσκηση. 3. Δίνονται ιδέες για δημιουργία τονικών έργων που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως σχέδια για χάραξη μιας λιθογραφίας. 4. Ανάλυση της εικόνας με μάσκες και ανασύνθεσή της, με την προσθήκη χρωμάτων.

Στην άσκηση με τίτλο «Βρες τους καλλιτέχνες» ζητείται να αναγνωριστούν τα ονόματα των καλλιτεχνών που αναφέρονται στο βιβλίο του μαθητή, από μια λεπτομέρεια ενός έργου τους και η αναζήτηση πηγών για την εύρεση της τεχνοτροπίας τους.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Στο βιβλίο του μαθητή αναφέρονται:

- Πολυχρωμία: Αφήνουμε συνήθως τις πλάκες των χρωμάτων μεγάλες, πλακάτες επιφάνειες και αφαιρούμε τα μέρη που θα μείνουν λευκά. Στην πλάκα του πιο σκούρου χρώματος χαράζουμε το σχέδιο. Για να συμπέσουν τα χρώματα, πριν από την αντιγραφή του σχεδίου, πρέπει να κολλήσουμε τη διαφάνεια του σχεδίου σε οδηγό και να προσαρμόσουμε με απόλυτη ακρίβεια την κάθε πλάκα στη γωνία του οδηγού πριν αντιγράψουμε σ' αυτήν το σχέδιο. Στην εκτύπωση πρέπει πρώτα να κολληθεί το χαρτί στον οδηγό, να προσαρμοστεί σ' αυτόν κάθε πλάκα με την ίδια ακρίβεια και έπειτα να ακουμπήσει το χαρτί στο μελάνι. Συνήθως τυπώνονται πρώτα τα ανοιχτά χρώματα και τελευταίο το σκούρο.

- Η άσκηση «Μια απλή πολυχρωμία» προϋποθέτει τη μελέτη της τοποθέτησης των χρωμάτων πριν από τη χάραξη.

- Η εκτύπωση της ζελατίνας και του πλεξιγκλάς είναι προτιμότερο να γίνει σε πιεστήριο.

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Αργκάν Τ. Κ., Η μοντέρνα τέχνη, Πανεπιστημιακές Εκδ. Κρήτης, Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών, 1998/ Εικαστική Παιδεία, Περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ανούση Ρ. Το παιχνίδι με τους σπάγκους, τ. 5/ Ανούση Ρ. Χάραξη ασπρόμαυρου σε λινόλεουμ, τ. 7/ Γρυπάρης Φ., Το τύπωμα, τ. 5/ Καρυστινός Π., Εξπρεσιονισμός, τ. 16/ Κοριανού Ά., Η Χαρακτική, τ. 5/ Λιόλιου Β., Χα-

ρακτική σε λινόλευμο, τ. 12/ Μπλιάτσας Ν. Λόγος και εικόνα, τ. 13, Ροδοπούλου Ε., Το ασπρόμαυρο τ. 4, Σταυράκη Ρ., Το διακοσμητικό σχέδιο πάνω στο ύφασμα, τ. 5./ Βιδάλη Λ., Το γνήσιο Χαρακτικό, Επιμελητήριο Εικαστ. Τεχν. Ελλάδας, 1988/ Γερμανική Ξυλογραφία στον 20ό αιώνα, Εθν. Πινακοθήκη, 1988/ Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, Δομή, 1996/ Εξαρχόπουλος, Χαρακτική. Οι απαρχές. Οι βασικές φόρμες, Θ, 1982/ Εξαρχόπουλος, Οι τεχνικές της Χαρακτικής, Θ, 1994/ Εξαρχόπουλος, Λιθογραφία, Θ, 1982/ Εξαρχόπουλος, Ξυλογραφία, Θ, 1982/ Εξαρχόπουλος, Χαλκογραφία, Θ, 1988/ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μυταρά Χ. και Δ., Η τεχνική των Σταμπωτών και του Μπατίκ, ΕΟΜΕΧ, Αθήνα, 1970/ Νεοελληνική Χαρακτική, Τέχνη, 1993/ Παυλόπουλος Δ., Χαρακτική Γραφικές Τέχνες, Εταιρία Εικαστικών Τεχνών, Α. Τάσος, 1995/ Ρηντ Χ., Ιστορία της Μοντέρνας Ζωγραφικής, Υποδομή, 1978/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Ροδοπούλου Ε., Ιχνηλασία, Εργαστ. Τέχν. Αγ. Παρασκευής, Παιχνίδια Πολιτισμού, ΥΠΠΟ, 2002/ Ροδοπούλου, Ε., Μουσείωση της Χαρακτικής, Μουσείο Μπενάκη, 2004/ Σπεράντζας Β., Χαρακτικά, Κατάλογος έκθεσης, Adam/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000, τ. Α, Β/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993.

Bersi P. e S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Charman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982/ Perez-Sanchez A. E., Γκόγια, Θεοσνίκη Πολιτιστ. Πρωτ. της Ευρ., 1997, Wye D., A. Tapies, Ombra grafica, poligrafa, 1992.

9η Ενότητα Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Με κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη θεματική ενότητα θέματα από έργα τέχνης (3^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Χρώματα, πειραματισμοί
- **2^{ος} άξονας** Σύνθεση, μορφή
- **4^{ος} άξονας** Εικονογράφηση, πολύτεχνη έκφραση, θεατρική μάσκα
- **5^{ος} άξονας** Ιστορία του προσώπειου, μορφές τέχνης του 20^{ου} αιώνα
- **6^{ος} άξονας** Τέχνη και μίμηση, αυτοαξιολόγηση

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να μορφοποιούν τις ιδέες τους σε έργα και να είναι σε θέση να διαμορφώνουν ποικίλες εναλλακτικές προτάσεις για την απόδοση ενός θέματος.

Επιμέρους στόχοι

- Να πειραματίζονται με νέα μέσα. Να οργανώνουν στοιχειωδώς την πορεία του έργου τους.
- Να αναγνωρίζουν την ουσιαστική συμβολή της σύνθεσης στην οργάνωση και στο νόημα κάθε έργου τέχνης και να αντιλαμβάνονται το έργο ως μορφοποίηση.
- Να συνδυάζουν την εικόνα και το λόγο με ποικίλους τρόπους και να συνεργάζονται σε ομαδικά έργα.
- Να αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης και να την αιτιολογούν.

- Να κατανοούν το περιεχόμενο και το νόημα ή το μήνυμα ενός έργου και να συμμετέχουν ευχαρίστως σε συζητήσεις γύρω από την τέχνη.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε τρεις διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα τα παιδιά θα γνωρίσουν την καταγωγή και τη σημασία της πολύτεχνης έκφρασης, θα προβληματιστούν και θα συζητήσουν σχετικά με τη σπουδαιότητα των θεατρικών δρώμενων στην αρχαία Ελλάδα και θα προσεγγίσουν σύγχρονες μορφές τέχνης που επιχειρούν να καταργήσουν τα όρια ανάμεσα στην τέχνη και στη ζωή. Έπειτα θα επιλέξουν το θέμα που θα διαπραγματευτούν και θα κάνουν ένα σχέδιο το οποίο θα υλοποιεί με εικαστικό τρόπο την ιδέα που τους υποβάλλει το θέμα. Στο σπίτι θα ολοκληρώσουν το έργο τους. Τη δεύτερη ώρα θα οργανώσουν ένα δρώμενο που θα παρουσιάζει το θέμα τους και θα κατασκευάσουν μάσκες τις οποίες θα τελειώσουν στο σπίτι. Την τρίτη ώρα θα παρουσιάσουν τα δρώμενα που ετοίμασαν και θα συζητήσουν τις εμπειρίες που απέκμισαν.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο καθηγητής προτρέπει τα παιδιά να διαβάσουν την ενότητα «Η ζωή και οι τέχνες». Μπορεί ακόμα να συνοδεύσει τα παιδιά σε μια παράσταση αρχαίας κωμωδίας ή να προτείνει μια επίσκεψη σε έκθεση εννοιακής τέχνης. Να προσκαλέσει στο σχολείο έναν καλλιτέχνη (σχετικό με τις μορφές τέχνης που διδάσκει) για να μιλήσει για την τέχνη του. Να προβάλει ένα video ή DVD από μια θεατρική παράσταση ή κάποιες μορφές εικαστικών δρώμενων έντεχνων ή παιδικών.

Γενική μέθοδος

Με τη συζήτηση, τον προβληματισμό, τη βιωματική προσέγγιση και τον πειραματισμό τα παιδιά θα γνωρίσουν διάφορες μορφές πολύτεχνης έκφρασης, θα διδαχθούν τρόπους για να μορφοποιούν τις ιδέες τους διαμορφώνοντας ποικίλες εναλλακτικές προτάσεις και να μάθουν να συνδυάζουν την εικόνα και το λόγο με πολλούς τρόπους. Η επαφή με τα καλλιτεχνικά έργα θα βοηθήσει στην εξοικείωσή τους με διαφορετικές μορφές έκφρασης.

Τέχνη και μίμηση

Οι εικόνες των μύθων *Εικονογράφηση*

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής παίρνοντας αφορμές από την υποσημείωση του βιβλίου «Τέχνη και μίμηση» καλεί τα παιδιά να σκεφθούν και να εκφράσουν τις εμπειρίες τους συσχετίζοντας την τέχνη με την πραγματικότητα.

Παρουσίαση: Παρουσιάζει τις εικόνες του βιβλίου, εικονογραφήσεις βιβλίων, φωτογραφίες σκηνικών και κοστούμιών θεάτρου. Δείχνει εικόνες ή ολιγόλεπτο video ή DVD με αποσπάσματα θεατρικών ή εικαστικών δρωμένων.

Εφαρμογή: Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης σχολιάζει, επικεντρώνοντας την προσοχή των παιδιών στους διάφορους τρόπους μορφοποίησης των ιδεών, στα πλαστικά μέσα και το εκφραστικό περιεχόμενο κάθε μορφής τέχνης, καθώς και στην ενότητα του στυλ των τεχνών που συναπαρτίζουν ένα έργο. Στη συνέχεια επεξηγεί την τεχνική των θεμάτων που επιλέγουν τα παιδιά.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά παίρνουν ιδέες για το θέμα που θα κατασκευάσουν από τις ασκήσεις του βιβλίου και του τετραδίου τους ή επινοούν δικές τους και οργανώνουν τη δραστηριότητά τους με την καθοδήγηση του καθηγητή τους. Μπορούν να εικονογραφήσουν ένα λογοτεχνικό κείμενο ή ένα μελοποιημένο ποίημα κάνοντας ένα δισδιάστατο ή τρισδιάστατο έργο που θα χρησιμεύσει και ως μακέτα σκηνικού.

Υλικά-μέσα: Ανάλογα με τη μορφή που θα διαλέξουν τα παιδιά. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν τέμπρες ή χρωματιστά χαρτιά και να κάνουν συνδυασμούς υλικών (βλ. βιβλ. του μαθητή). Μπορούν επίσης να κάνουν τρισδιάστατες μορφές με πηλό ή άλλους τρόπους που περιγράφονται στο βιβλίο τους, ατομικά ή ομαδικά.

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά εικονογραφούν το κείμενο που επέλεξαν ή δημιουργούν ένα είδος μακέτας σκηνικού ακολουθώντας τις οδηγίες του βιβλίου τους. Στο σπίτι τελειώνουν το έργο τους, διαβάζουν την ενότητα «Μεταμορφώνομαι» και συγκεντρώνουν τα υλικά που θα χρειαστούν για να κατασκευάσουν μια μάσκα, ένα καπέλο ή ένα ανδρείκελο για τις ανάγκες ενός αυτοσχεδιασμού.

Φανταστικός κόσμος Θεατρικά δρώμενα **Μεταμορφώνομαι Κατασκευή τρισδιάστατης μάσκας**

Αναλυτική πορεία(2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής αναφερόμενος στις υποενότητες του βιβλίου «Φανταστικός κόσμος» και «Μεταμορφώνομαι» ζητάει από τα παιδιά να εκφράσουν τις εμπειρίες τους σχετικά με τους διαφορετικούς χαρακτήρες ανθρώπων που έχουν συναντήσει ή που έχουν υποδυθεί και να τους παρομοιάσουν με φανταστικά όντα, με άψυχα αντικείμενα ή με ζώα.

Παρουσίαση: Δείχνει εικόνες ή ολιγόλεπτο video ή DVD με αποσπάσματα μιας παντομίμας ή ενός αυτοσχεδιασμού. Παρουσιάζει τις εικόνες του βιβλίου, αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, διαφάνειες ή σλάνιτς με τελετουργικές, αποκριάτικες και θεατρικές μάσκες και διάφορα είδη μακιγιάζ. Συνδέει τη μορφή της κάθε μάσκας με το νόημα, το συμβολισμό και τη χρήση της. Εξηγεί τον τρόπο κατασκευής της και απαριθμεί τα υλικά από τα οποία έχει γίνει.

Εφαρμογή: Δείχνει παραδείγματα από μάσκες που έχει κατασκευάσει ο ίδιος ή παιδικές μάσκες, εξηγώντας έναν-δυο απλούς τρόπους κατασκευής τους: ζωγραφική σε

πανί ή σε χαρτοσακούλα, κολλάζ και χρώματα σε κουτί, ασαμπλάζ κτλ. Δείχνει πώς χρησιμοποιούνται τα χρώματα του μακιγιάζ.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά οργανώνουν ατομικά μια παντομίμα ή έναν ομαδικό αυτοσχεδιασμό. Παίρνουν ιδέες για τους τύπους που θα δημιουργήσουν από τις ασκήσεις του βιβλίου και του τετραδίου τους ή επινοούν δικές τους.

Υλικά-μέσα: Αναφέρονται στο βιβλίο του μαθητή. Το εργαστήριο θα πρέπει να διαθέτει επιπλέον και ένα πιστολάκι θερμόκολλας.

Στάδια εργασίας: 1) Τα παιδιά που θα κάνουν παντομίμα θα γράψουν τη σειρά των δράσεων της και θα κάνουν στο μπλοκ ένα σχέδιο με χρώματα, ως μελέτη, για το μακιγιάζ που θα δημιουργήσουν, σύμφωνα με την άσκηση του τετραδίου τους με το γενικό τίτλο «Μεταμορφώνομαι». 2) Όσα παιδιά θα μετέχουν στον αυτοσχεδιασμό, θα επινοήσουν ένα σενάριο ή θα εμπνευστούν από το κείμενο που εικονογράφησαν στο προηγούμενο μάθημα. Θα μοιραστούν τους ρόλους με τη βοήθεια του καθηγητή τους, θα σχεδιάσουν τη μάσκα ή το καπέλο τους και θα τα κατασκευάσουν. Θα τελειώσουν το έργο τους στο σπίτι.

Αναλυτική πορεία(3ης διδακτικής ώρας)

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά μακιγιάρονται, ντύνονται και παίζουν τα δράματα που ετοίμασαν στην τάξη. Οι ρόλοι των ηθοποιών και των θεατών εναλλάσσονται.

Κριτική: Τοποθετούν σε εμφανές σημείο τις κατασκευές τους, τις αξιολογούν, εκφράζουν αιτιολογώντας τις προτιμήσεις τους και συζητούν τις εμπειρίες τους. Αποφασίζουν αν θα παίξουν το δράμα μπροστά στο υπόλοιπο σχολείο, προτείνουν βελτιώσεις και ιδέες για διαθεματική εργασία στην ευέλικτη ζώνη.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Μορφή, οργάνωση, δομή, σύνθεση, κίνηση, χώρος, χρόνος, ιδέα, επικοινωνία, αλληλεπίδραση, κώδικας, μήνυμα, σύμβολο, πολιτισμός, αισθητική.

Διαθεματικότητα

Η πολύτεχνη έκφραση αποτελεί ένα θαυμάσιο κίνητρο δημιουργικότητας που δίνει την ευκαιρία της συμμετοχής σε όλα τα παιδιά προσφέροντάς τους ποικιλία ευκαιριών. Ο καθηγητής μπορεί να διοργανώσει εικαστικά και θεατρικά δράματα στα πλαίσια της ευέλικτης ζώνης επιλέγοντας μία από τις παρακάτω προτάσεις: Σχεδιασμός περφόρμανς, χάπενινγκ, αυτοσχεδιασμών ή θεατρικής παράστασης με αφορμή ένα λογοτεχνικό, μουσικό ή εικαστικό έργο. Η παρουσίαση μπορεί να γίνει στους μαθητές του σχολείου που θα εναλλάσσονται ως δημιουργοί και ως θεατές, στους μαθητές άλλων σχολείων, στα πλαίσια πολιτιστικών ανταλλαγών, σε μια γιορτή υποδοχής των νέων μαθητών, μια εθνική ή θρησκευτική γιορτή, στους γονείς ή το ευρύ κοινό. Παραθέτουμε ένα απλό παράδειγμα:

Οργάνωση αποκριάτικης εκδήλωσης με παρέλαση μεταμφιεσμένων και ανδρείκελων σε θεματικές ενότητες και σε συνδυασμό με παντομίμα ή τραγούδια, χορούς και ολιγόλεπτα θεατρικά δράματα με τη συμμετοχή του συνόλου των μαθητών. Το θέμα μπορεί να συσχετιστεί με τα παρακάτω μαθήματα:

Θρησκευτικά: Τέχνη και ιερότητα

Γλώσσα: Κώδικες προφορικής επικοινωνίας, είδη λόγου.

Λογοτεχνία: Ο άνθρωπος και η πόλη-φύση.

Αρχαία: Παρωδίες των Ομηρικών επών ή των Ιστοριών του Ηροδότου, αρχαία και σύγχρονη Ολυμπιάδα.

Ιστορία: Τα επιτεύγματα της κλασικής εποχής στο θέατρο, η ζωή του ανθρώπου κατά την Παλαιολιθική εποχή.

Μουσική: Εκτέλεση τραγουδιών και οργανικών έργων.

Οικιακή οικονομία: Ενδυμασία

Τεχνολογία: Κατασκευή ομοιωμάτων πραγματικών αντικειμένων.

Βιολογία: Από το κύτταρο στο δέντρο, μικρόβια και λευκοκύτταρα.

Πληροφορική: Επίσκεψη διαδικτυακών τόπων.

Φυσική Αγωγή: Ελεύθερες κινητικές δραστηριότητες με μουσική.

Περιγραφή δραστηριότητας: Κάθε τμήμα θα επιλέξει το θέμα που θα διαπραγματευθεί και θα το εξετάσει με ποικίλους τρόπους, με την καθοδήγηση των καθηγητών που εμπλέκονται με σκοπό να διοργανωθεί μια εκδήλωση αποκριάτικης πολύμορφης έκφρασης που θα περιλαμβάνει:

- Κυκλική παρέλαση των τμημάτων των μεταμφιεσμένων και των ανδρείκελων
- Στάσεις για την παρουσίαση δραματοποιημένων και μουσικοχορευτικών δράσεων
- Ηχητική επένδυση από οργανική μουσική και τραγούδια εκτελεσμένα απ' τα παιδιά και ηχογραφημένους ήχους
- Ποικίλες μουσικές και φωτισμούς
- Έκθεση της εικονογράφησης των ιδεών για την προετοιμασία του θέματος
- Έκδοση αφίσας για την αναγγελία των δράσεων
- Έκδοση ενημερωτικού εντύπου

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά θα συλλέξουν πληροφορίες για το θέμα τους από βιβλία, διαδικτυακούς τόπους κτλ., θα τις κωδικοποιήσουν και θα εικονογραφήσουν τις ιδέες τους. Θα επινοήσουν τρόπους παρουσίασης του θέματός τους, θα ανακαλύψουν πρωτότυπα μέσα και υλικά για τη μεταμφίεση και τις ανάγκες της δράσης τους. Θα χωριστούν σε ομάδες που θ' αναλάβουν την κατασκευή των μεταμφιέσεων, το μακιγιάζ, τα κοστούμια, τα ανδρείκελα, την επιμέλεια ήχου και φωτισμών, τα τραγούδια, τους χορούς, τη δραματοποίηση, το στήσιμο της έκθεσης και την επιμέλεια του εντύπου.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως σλάιντς, διαφάνειες, βιβλία, video ή DVD με αποσπάσματα παντομίμας ή ενός αυτοσχεδιασμού, αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, διαφάνειες με σκηνικά και θεατρικά κοστούμια, τελετουργικές, αποκριάτικες και θεατρικές μάσκες και διάφορα είδη μακιγιάζ.

Τετράδιο εργασιών

Με το γενικό τίτλο «Μεταμορφώσεις» προτείνεται: 1. Η σχεδιαστική μελέτη του μακιγιάζ. 2. Η δημιουργία φανταστικών καπέλων για τις ανάγκες ενός δρώμενου.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Στο βιβλίο του μαθητή αναφέρεται

- Η δημιουργία ημερολογίου με το συνδυασμό λόγου και εικόνας.
- Η διοργάνωση θεατρικής παράστασης. Για να λειτουργήσει παιδαγωγικά απαιτεί συνεργασία πολλών ειδικοτήτων στην ευέλικτη ζώνη καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Με κίνητρο μια παράσταση μπορούν να κατασκευαστούν:
  - Μάσκες με καλούπι από πηλό
  - Μάσκες με καλούπι από μπαλόνι

Μάσκες από εκμαγείο προσώπου (εικ. 34, 35): Υλικά: Γυψόγαζες, βαζελίνη, ένα μπολ με νερό, εφημερίδες ή χαρτί του κιλού, υδροδιαλυτή ξυλόκολλα, πινέλα, χρώματα και υλικά για τη διακόσμηση.

Σειρά εργασιών: Το παιδί που θα κάνει το μοντέλο πρέπει να κλείσει τα μάτια και να μείνει ακίνητο. Τα παιδιά της ομάδας αλείφουν το πρόσωπό του με βαζελίνη, καλύπτοντας εντελώς τα φρύδια και τις βλεφαρίδες.

34 Καλούπι προσώπου

Κόβουν τη γυψόγαζα σε τετράγωνα πλευράς δύο, τριών και τεσσάρων εκατοστών, βουτούν ένα-ένα κομμάτι στο νερό, το αποσύρουν αμέσως και το εφαρμόζουν στο πρόσωπο πιέζοντας με απαλές κινήσεις για να φύγει ο αέρας. Καλύπτουν το πρόσωπο με τη γυψόγαζα αρχίζοντας από το περίγραμμα, το οποίο ενισχύουν με διπλωμένα κομμάτια. Το κάθε κομμάτι επικαλύπτει ένα μέρος του άλλου.

Προχωρούν στις μεγάλες επιφάνειες (μέτωπο, μάγουλα, σαγόνι) και καταλήγουν στις

35 «Φωτιά» Χάρτινο εκμαγείο
από καλούπι προσώπου

μικρές (μάτια, μύτη, στόμα). Προσέχουν ν' αφήσουν ακάλυπτα τα ρουθούνια ώστε να μην εμποδίζεται η αναπνοή (εικ.34). Κάνουν τρεις στρώσεις γυψόγαζας. Όταν στερεοποιηθεί ο γύψος, ο καθηγητής αφαιρεί με προσοχή το καλούπι από το πρόσωπο. Στη συνέχεια το καλούπι ενισχύεται εξωτερικά με περισσότερες στρώσεις γυψόγαζας και επενδύεται εσωτερικά με χαρτί, όπως περιγράφεται στην άσκηση «Καλούπι από πηλό» (βλ. βιβλ. του μαθητή).

Μέτρα προστασίας: Πριν αρχίσει η επικάλυψη του προσώπου, ο καθηγητής πρέπει να βεβαιωθεί ότι το παιδί δεν πάσχει από κάποιο αλλεργικό σύνδρομο ή από κλειστοφοβία. Κατά την επάλειψη του προσώπου με βαζελίνη πρέπει να καλυφθούν όλα τα τριχωτά μέρη με παχιά στρώση ώστε να σκεπαστούν καλά όλες οι τρίχες. Όση ώρα το πρόσωπο είναι καλυμμένο από το γύψο, το παιδί πρέπει να παραμείνει ανέκφραστο, για ν' αποφύγει μικροτραυματισμούς. Για τον ίδιο λόγο το καλούπι τραβιέται κατά την αφαίρεση με κινήσεις παράλληλες προς την κατεύθυνση του προσώπου.

Πηγές

Άλκηστις Δραματοποίηση για παιδιά, Άλκηστις/ Άλκηστις Το βιβλίο της δραματοποίησης, Άλκηστις/ Γρυπάρης Φ., Κατασκευή θεατρικής μάσκας, τ. 6/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ανούση Ρ., Μάσκα πηγή έμπνευσης, Μάσκες – Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, τ. 12/ Γερακάρης Α., Το μήνυμα του προσωπίου, τ. 5/ Κουρεζτής Λ., Μάσκα πέρα από εικαστικές, τ. 9/ Ματεζόφσκου-Νικόλτσου Κ., Μάσκες με ανοιχτό πρόσωπο, τ. 12/ Μιχαλολιά Θ., Μάσκες μια εύκολη κατασκευή, τ. 4/ Ροδοπούλου Ε., Πειραματισμοί καλλιτεχνών καθηγητών, Εικονογράφηση περιβαλλοντικής έρευνας με τη μορφή παραμυθιού, τ. 2/ Ροδοπούλου Ε. Το θέατρο στο Γυμνάσιο/ Σκούρτης Α., Εικαστικοί προβληματισμοί μιας θεατρικής δράσης, τ. 2/ Τρίμη Έ., Εικαστικό παιχνίδι στο χώρο, τ. 8/ Τρίμη Ε., Χαρτί: Εικαστικό μέσο, Κατασκευή μακέτας σκηνηκού, τ. 7/ Χριστοπούλου Μ., Αγροτικά δράματα της Αποκριάς - Μάσκες, τ. 19/ Mache A., Οι μάσκες, τ. 10/ Sier C. D. Παπαγεωργίου Ν., Μάσκα η μαγεία, τ. 12./ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000, τ. Β'/ Κούνδουρου Ν., Stop Carre, Έργο, 1998/ Κουρετζής Λ., Το θεατρικό παιχνίδι, Καστανιώτης, 1991/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Πετρόπουλου Σ., Μελέτες, Έργο, 296/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων - Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό Λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993.

Bersi P. e S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Faure G. - Lascar S., Το θεατρικό παιχνίδι, 1988/ Χάρτνολ Φ., Ιστορία του Θεάτρου, Υποδομή, 1980/ May R. Γνωριμία με το θέατρο, 1985.

10η Ενότητα

ΕΝΑ ΠΡΩΙΝΟ ΣΤΟΝ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

Αισθητική και ιστορική προσέγγιση

Με κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη θεματική ενότητα Ιστορία της κλασικής τέχνης (5^{ος} άξονας), οι υπόλοιποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Χρώματα, λινόλεουμ, πηλός, πειραματισμοί
- **2^{ος} άξονας** Μορφή, σύνθεση, χρώμα, ρυθμός
- **3^{ος} άξονας** Θέματα από έργα τέχνης
- **4^{ος} άξονας** Χαρακτική, γλυπτική, ζωγραφική
- **6^{ος} άξονας** Οι αισθητικές αξίες της κλασικής αρχαιότητας

Βασικός στόχος

Τα παιδιά να είναι σε θέση να κατανοούν και να αιτιολογούν τη σπουδαιότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Επιμέρους στόχοι

- Να χαράζουν και να τυπώνουν, να δημιουργούν ανάγλυφες ή τρισδιάστατες μορφές, να βρίσκουν νέες τεχνικές και να αποδίδουν χρωματικές ποιότητες με αυτοσχέδια υλικά.
- Να διακρίνουν τα κύρια είδη σύνθεσης σε ένα χαρακτηριστικό έργο τέχνης.
- Να δημιουργούν και να βελτιώνουν τα έργα τους έχοντας επηρεαστεί από έργα τέχνης.
- Να αποτυπώνουν απλά διάφορες στάσεις της ανθρώπινης φιγούρας, να φωτοσκιάζουν στοιχειωδώς και να πλάθουν ανθρώπινες φιγούρες. Να μάθουν να συνεργάζονται.
- Να γνωρίζουν το όνομα ενός-δύο καλλιτεχνών της κλασικής εποχής. Να προσδιορίζουν τα κύρια μορφικά στοιχεία ενός έργου και να περιγράφουν τη λειτουργία τους στη σύνθεση ενός έργου τέχνης. Να κατανοούν το νόημα και το περιεχόμενο του έργου.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε δύο διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα τα παιδιά θα παρατηρήσουν τη μορφή του Παρθενώνα από τις εικόνες του βιβλίου τους, θα μάθουν τη λειτουργία των οπτικών διορθώσεων (εκλεπτόνσεων), θα προβληματιστούν σχετικά με τον τρόπο που το υλικό επηρεάζει τη μορφή του μνημείου, θα σχολιάσουν και θα αξιολογήσουν το γλυπτικό του διάκοσμο. Έπειτα θα επιλέξουν μία από τις προτεινόμενες ασκήσεις και θα σχεδιάσουν το έργο τους. Θα συνεχίσουν το έργο στο σπίτι και θα διαβάσουν τις υπόλοιπες υποενότητες. Τη δεύτερη ώρα θα γίνει αναφορά και συζήτηση για τη μορφή, το νόημα και το χαρακτήρα του Παρθενώνα καθώς και για τη

σχέση του με τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τα παιδιά θα γνωρίσουν μερικές από τις παραδοσιακές χρωστικές ύλες και θα ολοκληρώσουν το έργο τους.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο καθηγητής προτρέπει τα παιδιά να διαβάσουν την ενότητα «Ένα πρωινό στον Παρθενώνα». Μπορεί ακόμα να προτείνει μια επίσκεψη στο μνημείο που θα πλαισιωθεί με διάφορες δράσεις.

Γενική μέθοδος

Με την παρατήρηση, τη συζήτηση, τον προβληματισμό και τη βιωματική προσέγγιση τα παιδιά θα έρθουν σ' επαφή με το πνεύμα της κλασικής αρχαιότητας, θα κατανοήσουν τη σπουδαιότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης, το νόημα και το περιεχόμενο του Παρθενώνα και θα μάθουν να αντλούν έμπνευση από τα μνημεία, να τα αξιολογούν και να τα σέβονται.

Αγναντεύοντας

Τα μυστικά της τέχνης Ρυθμός και εκλεπτύνσεις Ύλη και φως Μυθικοί θεοί

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο εκπαιδευτικός παίρνοντας αφορμές από τις υποενότητες του βιβλίου «Αγναντεύοντας», «Ύλη και φως», «Τα μυστικά της τέχνης» και «Μυθικοί θεοί» καλεί τα παιδιά να παρατηρήσουν τη μορφή του Παρθενώνα και να ανακαλύψουν περισσότερες αντιστοιχίες ανάμεσα στην ξύλινη κατασκευή και τη μαρμάρινη και να συσχετίσουν το αρχιτεκτόνημα με νεότερες και σύγχρονες κατασκευές, διατυπώνοντας τις απόψεις τους για το εύρημα των εκλεπτύνσεων και την αντίληψη της ενότητας των γλυπτών με τα αρχιτεκτονικά μέλη κατά τον 5^ο αι π.Χ.

Παρουσίαση: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει τις εικόνες του βιβλίου, φωτογραφίες από λεπτομέρειες του μνημείου και αναρτά μια μεγάλη αφίσα του Παρθενώνα και μεγεθυμένες εικόνες του γλυπτού διακόσμου. Μπορεί να δείξει ένα video ή DVD με μια σύντομη περιήγηση στο αρχιτεκτόνημα. Επικεντρώνει την προσοχή των παιδιών στις εκλεπτύνσεις, επεξηγώντας τη λειτουργία τους. Αναλύει το ύφος, την κίνηση και την πλαστικότητα των γλυπτών.

Εφαρμογή: Επεξηγεί την τεχνική που θα επιλέξουν για την εργασία τους τα παιδιά.

Περιγραφή δραστηριότητας: Με την καθοδήγηση του καθηγητή τους τα παιδιά παίρνουν ιδέες για το θέμα που θα κατασκευάσουν από τις ασκήσεις του βιβλίου και του τετραδίου τους ή επινοούν δικές τους και οργανώνουν τη δραστηριότητά τους. Μπο-

ρούν να επιλέξουν ανάμεσα στην κατασκευή ενός βιβλίου για την Ακρόπολη και ενός ανάγλυφου εμπνευσμένου από τη ζωφόρο.

Υλικά-μέσα: Για τη δημιουργία του βιβλίου θα χρειαστούν υλικά και εργαλεία χαρακτηριστικής. Για το ανάγλυφο χρειάζεται πηλός, εργαλεία πηλού (βλ. βιβλ. του μαθητή).

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά που θα δημιουργήσουν το βιβλίο, αφού αποφασίσουν για το περιεχόμενό του, θα μοιραστούν την ύλη και την εικονογράφηση. Το καθένα θα αναλάβει να χαράξει σε λινόλευμο μια εικόνα και να την τυπώσει (βλ. βιβλ. του μαθητή). Θα κάνουν το σχέδιό τους, θα το αντιγράψουν στο υλικό και θα το χαράξουν. Στο σπίτι θα συγκεντρώσουν και θα πληκτρολογήσουν το υλικό του βιβλίου που τους αναλογεί και θα συνθέσουν το έργο τους στην τάξη.

Αν αποφασίσουν να κάνουν ανάγλυφο, θα το δουλέψουν ανά δύο. Θα μεγεθύνουν ένα μέρος της ζωφόρου, θα βρουν τους άξονες συμμετρίας των μορφών και πάνω σ' αυτούς θα σχεδιάσουν δικές τους φιγούρες. (Είναι σκόπιμο μόλις τελειώσουν τους άξονες ο καθηγητής ν' αποσύρει την εικόνα). Στη συνέχεια θα αντιγράψουν το έργο τους στον πηλό και θα πλάσουν τους όγκους (βλ. βιβλ. του μαθητή). Θα τελειώσουν το πλάσιμο μέχρι το επόμενο μάθημα, θα τυλίξουν μ' ένα ελαφρά υγραμένο πανί το έργο τους και το θα κλείσουν αεροστεγώς σ' ένα νάιλον για να διατηρηθεί νωπό. Όλα τα παιδιά θα διαβάσουν τις υπόλοιπες υποενότητες.

Ταξίδι στο χρόνο – Στην καρδιά της δημιουργίας Τα ελληνικά χρώματα

Αναλυτική πορεία(2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφετηρία τη βιωματική εμπειρία των παιδιών από τα σχέδιά τους και τις υποενότητες «Ταξίδι στο χρόνο», «Στην καρδιά της δημιουργίας» και «Τα ελληνικά χρώματα» ο καθηγητής τους ζητάει να διακρίνουν τις διαφορές της τεχντροπίας ανάμεσα στα αρχαϊκά, τα κλασικά και τα ελληνιστικά αγάλματα του βιβλίου τους και να σκεφθούν τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζεται η τέχνη και ο πολιτισμός μιας χώρας από τη γεωφυσική της θέση, το κλίμα, το πολίτευμα και την ιστορική συγκυρία.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής παρουσιάζει τις εικόνες του βιβλίου και μεγεθυμένες εικόνες από τις εποχές στις οποίες αναφέρεται. Εξηγεί τη σχέση της θρησκείας, της φιλοσοφίας και του πολιτεύματος της κάθε εποχής, με τα μορφικά στοιχεία της τέχνης που παράγει.

Εφαρμογή: Δίνει απαντήσεις στις πιθανές απορίες των παιδιών για τεχνικά θέματα που έχουν σχέση με τα έργα που δημιουργούν και δείχνει ορισμένους τρόπους κατασκευής χρωστικών από φυσικά υλικά.

Περιγραφή δραστηριότητας, κριτική: Τα παιδιά τοποθετούν σε εμφανές σημείο τα

έργα τους, συζητούν τα ευρήματα και τις τεχνικές δυσκολίες που συνάντησαν και προτείνουν βελτιώσεις. Ο εκπαιδευτικός κατευθύνει τη συζήτηση, υποβάλλοντας ερωτήσεις που βοηθούν στην εμπέδωση του μαθήματος και δίνοντας λύσεις σε τεχνικά θέματα. Στη συνέχεια ολοκληρώνουν τα έργα τους.

Υλικά-μέσα: Για την εκτύπωση (βλ. βιβλ. του μαθητή).

Για το ανάγλυφο χρειάζεται πηλός, γύψος καλλιτεχνίας (αναλογία ένα μέρος γύψο, τρία μέρη νερό), μια λεκάνη, ένα ξύλινο κουτάλι και ένα μεγάλο και μαλακό πλαστικό ποτήρι.

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά που θα κάνουν το βιβλίο, θα τυπώσουν, θα κρεμάσουν τα αντίτυπά τους για στέγνωμα και θα ταξινομήσουν τις σελίδες του βιβλίου τους. Στο σπίτι μια ομάδα παιδιών θ' αναλάβει τη σελιδοποίηση και τη βιβλιοδεσία.

Τα παιδιά που έκαναν ανάγλυφο έργο, θα βγάλουν το καλούπι και θα κατασκευάσουν γύψινα εκμαγεία. Θα αλείψουν το γύψινο καλούπι με λάδι ή μια λεπτή στρώση βαζελίνης και θα χύσουν μέσα το γύψο. Έως το επόμενο μάθημα θα το ξεκαλουπώσουν χτυπώντας το προσεκτικά.

Σχολιασμός

Τα παιδιά ανακαλύπτοντας βιωματικά τη σχέση της μορφής με το περιεχόμενο ενός μνημείου και παρακολουθώντας τη συνέχεια της τέχνης με παραδείγματα, παίρνουν ιδέες και δημιουργούν παραστάσεις που μπολιάζουν την καλλιτεχνική τους δημιουργία. Ο καθηγητής με την ευκαιρία της επίσκεψης στο μνημείο, θα μπορούσε να αναθέσει σε μια ομάδα να διοργανώσει την ξενάγηση της τάξης.

Είναι επίσης σκόπιμο να έχει προετοιμάσει μια παρουσίαση με τη μορφή συζήτησης που θα ωθήσει τα παιδιά να παρατηρήσουν τη σχέση των μελών με το σύνολο του κτηρίου, να ανακαλύψουν και άλλες εκλεπτύνσεις, να υποθέσουν πώς θα ήταν ο Παρθενώνας χωρίς αυτές, να συγκρίνουν τον ιωνικό με το δωρικό ρυθμό, να προσπαθήσουν να διακρίνουν τα πεσμένα μέλη, να γνωρίσουν τη λιθοξοϊκή και την προσαρμογή των μελών στο κτίσμα, να φανταστούν τα χρώματα του ναού, να προβληματιστούν και ν' απαντήσουν σε ερωτήματα όπως ποιος το έκανε, τι αισθανόταν, σε ποιους απευθυνόταν, τι διαφορετικό έχει από τους άλλους ναούς, τι συναισθήματα τους δημιουργεί και να ζωγραφίσουν το σύνολο ή μια λεπτομέρεια του μνημείου ή να σχεδιάσουν τις διαδρομές στο χώρο της Ακρόπολης.

Η δημιουργία του βιβλίου για την Ακρόπολη μπορεί να αποτελέσει μια αφορμή για να μάθουν τα παιδιά απλούς τρόπους βιβλιοδεσίας.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, χρώμα, μορφή, δομή, οργάνωση, σύνθεση, οργάνωση, όγκος, χώρος, χρόνος, ιδέα, εξέλιξη, μεταβολή, αλληλεπίδραση, σύμβολο, πολιτισμός, αισθητική.

Διαθεματικότητα

Η διεξοδική εξέταση ενός μνημείου καθώς και οι σχετικές δημιουργικές ασκήσεις θα μπορούσαν να ενταχθούν στη διαθεματική που προτείνεται στην ενότητα «Τακτοποιώ» δίνοντας μια διαφορετική διάσταση στην έννοια του ρυθμού.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, σλάιντς, διαφάνειες από την Ακρόπολη, τον Παρθενώνα, λεπτομέρειες, κατόψεις, τομές, σχεδιαγράμματα, γλυπτά και διακοσμητικά των μνημείων της Ακρόπολης, καθώς και video ή DVD με μια σύντομη περιήγηση.

Τετράδιο εργασιών

Με το γενικό τίτλο «Σχεδιάζω» προτείνονται μια σειρά ασκήσεων που μπορούν να βοηθήσουν στην εμπέδωση του μαθήματος και έχουν στόχο να ωθήσουν τα παιδιά:

1. Να παρατηρήσουν και να μελετήσουν τη σχέση των επιμέρους στοιχείων του Παρθενώνα με το σύνολο της σύνθεσης και να σχεδιάσουν το μνημείο με το δικό τους τρόπο.
2. Να παρατηρήσουν, να μελετήσουν και να σχεδιάσουν ένα κορινθιακό κιονόκρανο.

Κάτω από τον τίτλο «Παίζοντας με τις σκιές» προτείνεται μια εναλλακτική δραστηριότητα: Τα παιδιά καλούνται να σχεδιάσουν ένα απλό γεωμετρικό διακοσμητικό, να επιλέξουν ένα μοτίβο και να δημιουργήσουν μ' αυτό ένα ομαδικό γύψινο ανάγλυφο χρησιμοποιώντας καλούπι από φελιζόλ.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Στο βιβλίο του μαθητή αναφέρονται:

- Η δημιουργία ενός συρμάτινου γλυπτού συμπληρωμένου με οντουλέ χαρτί: Τα παιδιά όταν πλάσουν τις αναλογίες της φιγούρας, θα την καρφώσουν σε μια ξύλινη επιφάνεια, θα της δώσουν κίνηση και θα τη γεμίσουν με χαρτί βουτηγμένο σε αραιωμένη υδροδιαλυτή ξυλόκολλα αρχίζοντας από τα πιο χαμηλά σημεία. Τα ψηλότερα μέρη γεμίζουν όταν στεγνώσουν τα κάτω.
- Η κατασκευή φυσικών χρωστικών. Μ' αυτές τα παιδιά μπορούν να χρωματίσουν ή να πατινάρουν τα ανάγλυφά τους ή να δημιουργήσουν πρωτότυπα ζωγραφικά και διακοσμητικά έργα.
- Τα παιδιά κατά τον τρόπο που περιγράφεται σ' αυτή την ενότητα μπορούν να υιοθετήσουν και ν' αναδείξουν οποιοδήποτε μνημείο επιλέξουν από την πόλη ή την περιοχή τους.

Πηγές

Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ., 1999/ Άσπρα-Βαρδαβάρη Μ., Η τέχνη της κλασικής, ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής, Σημ. ΕΜΠ, 1999/ Εγκυκλοπαίδεια, Νέα Δομή, Δομή, 1996/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Δημοπούλου Μ., Η Ιστορία της Τέχνης, τ. 3/ Καλαμάρας Δ., Τα ανάγλυφα της πομπής των Παναθηναίων, τ. 10/ Κορρές Μ., Παρθενών, τ. 5/ Μενδρινού Σ., Τέχνη, Ιστορία και δημιουργική προσέγγιση, τ. 10/ Μοσχονά-Καλαμάρα Α., Η Ιστορία της Τέχνης με τα μάτια του καλλιτέχνη, τ. 16/ Νικόλτσου Κ., Από την ακρογιαλιά έως την τέχνη, τ. 16/ Παπαδοπούλου Γ. Η εικαστική έκφραση μέσα από τη διδασκαλία των Μαθηματικών, τ. 10/ Σκούρτης Α., Βιβλίο με ποιήματα και ζωγραφιές, τ. 2/ Σκούρτης Α., Ιστορία της Τέχνης μέσα απ' το εικαστικό παιχνίδι, τ. 11/ Τσάβαλος Π., Η διδακτική της Ιστορίας της Τέχνης, τ. 15/ Φραγκεδάκη Δ., Ένα παραμύθι-Μια διδασκαλία, Παρασκευή χρωμάτων από απλά υλικά τ. 15/ Χατζή Ζ., Μουσείο, Ακρόπολη, τ. 7/ Χατζηασλάνη Κ., Εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ακρόπολη, τ. 5/ Χατζηασλάνη Κ., Εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ακρόπολη, τ. 10/ Ελληνική Μυθολογία, Εκδ. Αθηνών, 1986/ Η Ακρόπολη και η ιστορία της, Κέδρος, 1995/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ. Αθηνών, 1970/ Μουρίκη Ντ., Σημ. Ιστορίας της Τέχνης, ΕΜΠ, 1988/ Μπίρης Μ., Καρδαμίτση – Αδάμη, Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα Μέλισσα, 2001/ Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, Περί αρχαίας Ελληνικής Ζωγραφικής, 35ο βιβλ. της Φυσ. Ιστορίας, Άγρα, 1998/ Τα Μουσεία του κόσμου, Μονταντόρι Φυτράκης, 1986/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Μπούρας Χ., Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Συμμετρία, 1999/ Παιχνίδια πολιτισμού, ΥΠΠΟ, 2002/ Τζόνσον Π., Φτιάχνω το δικό μου βιβλίο, Οδυσσέας, 1997.

Capranico C. Cartella F. Dellavecchia S., Il Nuovo Immaginario, Petrini, 1992/ Chapman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gombich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982.

11η Ενότητα

ΣΤΟΥΣ ΘΗΣΑΥΡΟΥΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Αισθητική και κριτική

Έχοντας ως κεντρικό άξονα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών τη θεματική ενότητα αισθητική ανάλυση του έργου τέχνης (6^{ος} άξονας), οι υπολοίποι άξονες διασυνδέονται ως εξής:

- **1^{ος} άξονας** Υλικά και τεχνικές
- **2^{ος} άξονας** Μορφικά στοιχεία
- **3^{ος} άξονας** Θέματα από έργα τέχνης
- **4^{ος} άξονας** Μορφές Εικαστικών Τεχνών
- **5^{ος} άξονας** Ιστορία της τέχνης -καλλιτέχνες

Βασικός στόχος

Να κατανοήσουν τα παιδιά την αξία της αισθητικής απόλαυσης. Να μάθουν να προσδιορίζουν τα κύρια και εμφανή μορφικά στοιχεία ενός έργου, να κατανοούν τη λειτουργία τους και να ερμηνεύουν το περιεχόμενο του έργου.

Επιμέρους στόχοι

- Να είναι σε θέση να αξιολογούν τον τρόπο χρήσης των υλικών.

- Να διακρίνουν, να συσχετίζουν και να αξιολογούν τα μορφικά στοιχεία στα έργα τους και στα έργα τέχνης.
- Να διακρίνουν τις μορφές των Εικαστικών Τεχνών και να τις εξετάζουν ανάλογα με τις ιδιαιτεροτήτές τους.
- Να προσδιορίζουν ορισμένα ιστορικά στοιχεία στα έργα τέχνης, να διακρίνουν τις εμφανείς επιδράσεις.
- Να χρησιμοποιούν στο λόγο τους απαραίτητους όρους για τις καλλιτεχνικές τους δραστηριότητες, να εκφράζουν και να αιτιολογούν τη γνώμη τους για τα έργα τους και τα έργα τέχνης και να συμμετέχουν ευχαρίστως σε συζητήσεις γύρω από την τέχνη.

Οργάνωση

Το θέμα μπορεί να ολοκληρωθεί σε δύο διδακτικές ώρες. Την πρώτη ώρα τα παιδιά θα συζητήσουν γύρω από την αξία της μουσειακής εκπαίδευσης, θα διατυπώσουν και θα τεκμηριώσουν την άποψή τους για κάποιο έργο από τα εκθέματα ενός μουσείου ή ένα παιδικό έργο και θα δημιουργήσουν ένα αντίγραφο από ένα έργο του καλλιτέχνη που προτιμούν. Στο σπίτι θα τελειώσουν το έργο τους. Τη δεύτερη ώρα και θα προσπαθήσουν να αναλύσουν, να ερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν το έργο που διάλεξαν.

Σημ. Βλ. σημείωση σελ. 19.

Κίνητρα

Ο καθηγητής προτρέπει τα παιδιά να διαβάσουν την ενότητα «Στους θησαυρούς του Μουσείου». Προτείνει και οργανώνει μια επίσκεψη σε μουσείο. Μπορεί να προσκαλέσει στο σχολείο ένα κριτικό της τέχνης για να συζητήσει με τα παιδιά.

Γενική μέθοδος

Με τη συζήτηση και το διάλογο, τη συγκέντρωση οπτικών στοιχείων, την επιλογή καθορισμένων κριτηρίων και την απόδοση συναισθημάτων και λειτουργιών στο έργο σαν να είχε δική του ζωή, τα παιδιά θα έρθουν σ' επαφή με το έργο τέχνης, θα εκφράσουν τις προτιμήσεις τους, θα το αναλύσουν, θα προσπαθήσουν να το ερμηνεύσουν και θα το αξιολογήσουν. Με τις πολλαπλές προσεγγίσεις θα εισχωρήσουν στον κόσμο της τέχνης.

Το Μουσείο κι εγώ

Εκείνο που μ' αρέσει Προτίμηση και αξιολόγηση

Αναλυτική πορεία (1ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Ο καθηγητής παίρνοντας αφορμές από την υποενοότητα του βιβλίου «Το Μουσείο κι εγώ» καλεί τα παιδιά και να συσχετίσουν την τέχνη του παρόντος με αυτή του παρελθόντος και του μέλλοντος, να τοποθετήσουν τον εαυτό τους μέσα στο χω-

ροχρόνο και στο κοινωνικό σύνολο, να αναλογιστούν την προσωπική τους συμβολή στην πορεία του πολιτισμού και να διατυπώσουν τις εμπειρίες τους από την αισθητική απόλαυση κάποιας μορφής τέχνης.

Παρουσίαση, εφαρμογή και περιγραφή δραστηριότητας: Ο εκπαιδευτικός αναρτά παιδικά έργα και μεγάλες εικόνες έργων τέχνης σχετικών με το περιεχόμενο του μουσείου που πρόκειται να επισκεφτούν και ζητάει απ' τα παιδιά να εκφράσουν ελεύθερα τις προτιμήσεις τους και να τις αιτιολογήσουν. Τα παιδιά εκφράζουν με επιχειρήματα της απόψεως τους. Ο καθηγητής παρεμβαίνει βοηθητικά, παρωθεί, επικεντρώνοντας την προσοχή τους στα στοιχεία της οπτικής γλώσσας, δίνει ευκαιρίες για προβληματισμό, κάνοντας ερωτήσεις όπως: Τι συναισθήματα σας προκαλεί το έργο; Τι σας θυμίζει; Πώς θα άλλαζε η εντύπωση, εάν άλλαζε ένα από τα πλαστικά στοιχεία; Δραστηριοποιεί και διευκολύνει παραθέτοντας εναλλακτικές εκδοχές απαντήσεων. Ενθαρρύνει την ατομική απόκριση στους διάφορους τρόπους μορφοποίησης των ιδεών, στις οπτικές ποιότητες και στο εκφραστικό περιεχόμενο των έργων. Εξηγεί τη διαφορά ανάμεσα στην προσωπική προτίμηση και την αξιολόγηση του έργου, με ερωτήσεις όπως αυτές που παραθέτονται στο βιβλίο του μαθητή (υποενότητα «Εκείνο που μ' αρέσει»). Προτείνει ακόμη τη δημιουργία αντιγράφου ενός πορτραίτου του ζωγράφου που προτιμά κάθε παιδί και την αντικατάσταση του προσώπου του έργου με την αυτοπροσωπογραφία του παιδιού.

Υλικά-μέσα: Ελεύθερα.

Στάδια εργασίας: Τα παιδιά αντιγράφουν τη δομή του έργου τέχνης που έχουν επιλέξει και πάνω σ' αυτή σχεδιάζουν το έργο, παρατηρώντας το από την εικόνα. Αφήνουν ένα κενό στη θέση του πρόσωπου, όπου σχεδιάζουν το πρόσωπό τους κοιτάζοντας σ' έναν καθρέφτη. Προσπαθούν ν' ακολουθήσουν την τεχνοτροπία του καλλιτέχνη. Στο σπίτι θα τελειώσουν το έργο τους, θα συλλέξουν κριτικές για ένα εικαστικό έργο, θα μεγεθύνουν την εικόνα του και θα διαβάσουν τις υπόλοιπες ενότητες του βιβλίου τους.

Πλησιάζοντας το έργο τέχνης Αισθητική ανάλυση Βλέπω και κατανοώ

Αναλυτική πορεία (2ης διδακτικής ώρας)

Εισαγωγή: Με αφετηρία τις υποενότητες «Πλησιάζοντας το έργο τέχνης» και «Βλέπω και κατανοώ» ο καθηγητής ζητάει απ' τα παιδιά να αναρτήσουν την εικόνα του έργου που μεγεθύναν και να παρουσιάσουν στην τάξη αυτό που κατάλαβαν από τις κριτικές του, συνδέοντάς τις με γεγονότα και καταστάσεις της επικαιρότητας.

Παρουσίαση: Ο καθηγητής παρουσιάζει τις εικόνες του βιβλίου, συνοψίζει και ερμηνεύει τα στοιχεία της οπτικής γλώσσας και καλεί τα παιδιά να «διαβάσουν» και να ερμηνεύσουν ένα χαρακτηριστικό έργο, απαντώντας στις ερωτήσεις του βιβλίου τους και σε συμπληρωματικές ερωτήσεις που θα θέσει ο ίδιος ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του εξεταζόμενου έργου.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά περιγράφουν τα κύρια στοιχεία του έργου, προσδιορίζουν το θέμα, το είδος, το υλικό και την τεχνική. Αναφέρουν τα πλαστικά στοιχεία που διακρίνουν και αναλύουν την οργάνωση και τη λειτουργία τους, χρησιμοποιώντας την ορολογία που έχουν διδαχθεί. Προσπαθούν ν' αναγνωρίσουν το ιστορικό πλαίσιο του έργου. Συνδυάζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία, επιχειρούν να ερμηνεύσουν το φαινομενικό, το συμβολικό και το βαθύτερο νόημα του έργου.

Διερευνούν τα συναισθήματα που τους προκαλεί και το αξιολογούν. Τέλος διατυπώνουν και αιτιολογούν την προσωπική τους προτίμηση. Ο καθηγητής βοηθάει τη διαδικασία δίνοντας κίνητρα στο σύνολο της τάξης να συμμετέχει. Ομάδες δύο-τριών παιδιών θα μπορούσαν ν' αναλάβουν την προετοιμασία της ξενάγησης σε συγκεκριμένα εκθέματα του μουσείου που πρόκειται να επισκεφθούν.

Σχολιασμός

Τα παιδιά προσεγγίζοντας το έργο τέχνης ασκούνται στην ανάλυση και το συσχετισμό των στοιχείων του και μαθαίνουν να εκτιμούν την αξία του. Η αισθητική απόλαυση δεν είναι δυνατό να διδαχθεί, η κατανόηση όμως του έργου τέχνης, σε συνδυασμό με τη βιωματική εμπειρία της δημιουργίας, ανοίγει το δρόμο της προσωπικής ολοκλήρωσης του παιδιού, μέσα από την αποκαλυπτική δύναμη των καλλιτεχνικών μορφών. Καμία αναλυτική μέθοδος δεν μπορεί να προσεγγίσει απόλυτα ένα έργο τέχνης. Η πολλαπλότητα των αναγνώσεων βοηθά στη σταδιακή κατάκτηση της εικαστικής γλώσσας. Κατά την ανάλυση των έργων είναι σκόπιμο να αποφεύγονται οι δογματικές απόψεις και οι μονοσήμαντες ερμηνείες. Οι προσωπικές αποκρίσεις των παιδιών πρέπει να γίνονται αποδεκτές από τον καθηγητή τους, για να καταλάβουν ότι το ίδιο έργο λειτουργεί διαφορετικά σε κάθε άνθρωπο.

Πριν από την επίσκεψη των παιδιών στο μουσείο, ο καθηγητής επισκέπτεται το χώρο, καταγράφει τα εκθέματα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διδασκαλία, εφοδιάζεται με ενημερωτικό υλικό, πληροφορείται για το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που πιθανόν αυτό διαθέτει και προετοιμάζει μερικά εναλλακτικά σενάρια παρουσίασης των εκθεμάτων. Στη συνέχεια καθορίζει το θέμα της επίσκεψης, οργανώνει τις πηγές του και συντάσσει ένα ερωτηματολόγιο με ανοιχτές ερωτήσεις οι οποίες επιδέχονται πολλαπλές απαντήσεις. Μπορεί ακόμα να οργανώσει μικρές δράσεις στο χώρο του μουσείου, όπως γρήγορα σχέδια των εκθεμάτων, σημειώσεις κτλ. Είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση στην ανακαλυπτική μάθηση και την ανεξαρτησία του μαθητή, να αποφεύγεται η μονόδρομη επικοινωνία και να ενθαρρύνεται η συμμετοχική εργασία.

Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται άνετα στο χώρο και να συναποφασίζουν τι θα συζητηθεί. Οι πληροφορίες δεν πρέπει να είναι δυσνόητες, η συζήτηση να είναι δομημένη και διακριτικά κατευθυνόμενη. Η διδασκαλία είναι σκόπιμο να ξεκινά απ' αυτό που φαίνεται σημαντικό για την ομάδα. Τα παιδιά θα παρατηρήσουν τα εκθέματα

που έχει επιλέξει ο καθηγητής, θα απαντήσουν στο ερωτηματολόγιο και θα συζητήσουν τ' αποτελέσματα. Θα ξανακοιτάζουν τα εκθέματα και θα προσπαθήσουν να εμβαθύνουν.

Έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Ύλη, μορφή, δομή, οργάνωση, σύνθεση, οργάνωση, όγκος, χώρος, χρόνος, ιδέα, εξέλιξη, μεταβολή, αλληλεπίδραση, πολιτισμός, αισθητική.

Υποστηρικτικό υλικό και εποπτικά μέσα

Οι προβλεπόμενες διδακτικές ενότητες παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή. Ο καθηγητής μπορεί να τις εμπλουτίσει με δικό του υλικό, όπως αφίσες, βιβλία, φωτογραφίες, σλάντς και διαφάνειες από τα εκθέματα του μουσείου που θα επισκεφτεί η τάξη. Αν δεν υπάρχει τρόπος επίσκεψης σε μουσείο, ο καθηγητής μπορεί να προβάλει ένα video ή DVD από τα εκθέματα.

Τετράδιο εργασιών

Με το γενικό τίτλο «Διαβάζω ένα εικαστικό έργο» και «Οι εντυπώσεις μου» προτείνονται δυο ερωτηματολόγια που μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά στην οργάνωση της ανάλυσης και της ερμηνείας αντίστοιχα ενός έργου τέχνης. Ο καθηγητής μπορεί να τα απλοποιήσει ή να τα εμπλουτίσει προσθέτοντας τις κατάλληλες ερωτήσεις για κάθε συγκεκριμένο έργο ή να χρησιμοποιήσει μερικές ερωτήσεις δίνοντας έμφαση σε ορισμένα από τα στοιχεία του έργου.

Αξιολόγηση – Αυτοαξιολόγηση: Βλ. σελ. 29.

Εναλλακτικές δραστηριότητες

Στο βιβλίο του μαθητή αναφέρονται: Η ερμηνεία ενός έργου τέχνης και ενός παιδικού έργου καθώς και η δημιουργική παρέμβαση του παιδιού στο ίδιο έργο με διάφορους τρόπους. Σκοπός της άσκησης είναι να καταδείξει ότι η αλλαγή των μορφικών στοιχείων μεταβάλλει και το περιεχόμενο του έργου.

Πηγές

Γαλάνη-Κρίκου Μ., Οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε Μουσεία, ICOM, 1998/ Γρόδος Σ., Προσέγγιση πολιτιστικής κληρονομιάς στο μάθημα της Εικαστικής Αγωγής, Σύγχρ. Εκπαίδ., 1997/ Εγκυκλοπαίδεια, Νέα Δομή, Δομή, 1996/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ανούση Ρ. Βασιλείου Ν., Αισθητική είναι η ηθική του μέλλοντος, τ. 4/ Βαζαρέλι Β. τ. 19/ Βασιλάκη Π., Ας πάμε στην Πινακοθήκη, τ. 10/ Δάφνος Λ., Κατασκευάζοντας έναν Μουσειακό οδηγό για το Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών, τ. 10/ Ζηρώ Ο. Διδάσκοντας τα παιδιά να κατανοούν την καλλιτεχνική τους δουλειά, τ. 3/ Καλαφάτης Ν., Ο μαθητής μπροστά στο έργο τέχνης, τ. 5/ Κυριακίδου Α., Επίδραση των μουσειακών αντικειμένων στην έκφραση των παιδιών, τ. 10/ Λαμπρόπουλος Κ., Ο διαμορφωτικός ρόλος της Ιστορίας της Τέχνης, τ. 19/ Λια-

ναντωνάκη Δ., Δουλεύοντας στην τάξη με αναπαραγωγές έργων τέχνης, τ. 19/ Οικονομίδης Μ., Τρόποι αποκάλυψης του έργου τέχνης, τ. 18/ Πάντος Θ., Υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια στην Τέχνη;, τ. 9/ Παπαγεωργίου Μ. Ανάλυση ενός έργου Τέχνης, τ. 6/ Παυλίδου Μ., μετάφρ., Από την προετοιμασία μιας ξενάγησης στο Lenbachhaus, τ. 10/ Παυλίδου Μ., Συνάντηση με τα έργα τέχνης, τ. 19/ Ρουμπάνη Ν., Επίσκεψη στο Μουσείο του Ηρακλείου τ. 10/ Καρυστινός Π. Πρόταση ανάλυσης, τ. 13/ Σιγάλας Γ., Αγωγή μέσω του Μουσείου, τ. 6/ Τζεβελέκου Μ. Ο κύκλος του σταριού τ. 19/ Ψαράκη Μπελεσιώτη Ν., Εκπαίδευση-Μουσείο, τ. 10./ Ελληνική Μυθολογία, Εκδ. Αθηνών, 1986/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ. Αθηνών, 1970/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Τα Μουσεία του κόσμου, Μονταντόρι Φυτράκης, 1986/ Τεγόπουλος - Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Τσιούμη Ρ., Μουσειακή εκπαίδευση, Πανεπιστημιακές σημ. Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1998. Pistolesi E. Μετάφρ. Ζηρώ Ο., Για την κριτική της τέχνης, τ. 4/ Capranico C. Cartella F. Dellavecchia S., Il Nuovo Immaginario, Petrini, 1992/ Charman L., Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994.

Πηγές

Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας στους ακόλουθους φορείς, και καλλιτέχνες των οποίων το υλικό χρησιμοποιήσαμε για την εικονογράφηση αυτού του βιβλίου: (Οι αριθμοί που αναγράφονται με έντονη γραφή αντιστοιχούν στην αρίθμηση των εικόνων.)

Εικαστική Παιδεία, Περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Δημοπούλου Μ., Δημιουργήματα με πηλό, τ. 13, 18, 19, 20, 21, 22/ Λαζάρου Σ., Πώς να κάνουμε ανάγλυφα, τ.13, 25, 26/ Μαραθευτή Γκ., Γλυπτική σε παράλιθο. τ.7, 23, 24/ Καρυστιάνη Ι., Με γκρι και γκριζο, Αίολος, 1987, 15, 16/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμος Χαλκιδέων Εργαστήρι Τέχνης Χαλκίδας 2000, 17./ Παυλόπουλος Δ., Χαρακτική Γραφικές Τέχνες, Εταιρία Εικαστ. Τεχν., Α. Τάσσοις, 1995, 27, 28.
Fontana», Ed. Civiche Galerie d' Arte Moderna e Contemporane, 1994, 2.

Η εικόνα του εσώφυλλου καθώς και οι εικόνες 6, 7, 8, 9, 10, 34, προέρχονται από το διδακτικό έργο της συγγραφέως Ανούση Ρ., ενώ η εικόνα του εξώφυλλου, οι εικόνες 1, 3, 4, 5, 11, 12, 13, 14, 35, και τα σκίτσα 30, 32, 33, είναι έργο της συγγραφέως Ροδοπούλου Ε.

Εκτός από τις προαναφερόμενες πηγές, χρησιμοποιήθηκαν και οι ακόλουθες: Άλκηστis Δραματοποίηση για παιδιά, Άλκηστis/ Άλκηστis Το βιβλίο της δραματοποίησης, Άλκηστis/ Ανούση Ρ., Το εικαστικό παιχνίδι, Έν. Καθηγ. Καλλιτ. Μαθμ., 1999/ Ανδρόνικος Μ., Δελφοί, Εκδοτική Αθηνών, 1994/ Από τον Θεοτοκόπουλο στο Σεζάν, ΥΠΠΟ, Εθνική Πινακοθήκη, 1992/ Αραπάκη Ξ., Δοκιμαστική εφαρμογή της χρήσεως των μαρκαδόρων και χρωμάτων ως μέσων για την αγωγή των παιδιών, Νέα Παιδεία, 1992/ Αργκάν Τ. Κ., Η μοντέρνα τέχνη, Πανεπιστημιακές Εκδ. Κρήτης, Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών, 1998/ Άσπρα-Βαρδαβάκη Μ., Η τέχνη της κλασικής, ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής, Σημ. ΕΜΠ, 1999/ Βασιλειάδης Γ., Το κινούμενο σχέδιο, Καστανιώτης, 1985/ Βιδάλη Λ., Το γνήσιο Χαρακτικό, Επιμελητήριο Εικαστ. Τεχν. Ελλάδας, 1988/ Βοτοκοπούλου Ι. Αρχ. Μουσ. Θεσ/νίκης 1996/ Γαλάνη-Κρίκου Μ., Οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε Μουσεία, ICOM, 1998/ Γερμανική ξυλογραφία στον 20ό αιώνα, Εθν. Πινακοθήκη, 1988/ Γκότοβος Α., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση, Gutenberg, 1999/ Γρόσδος Σ., Προσέγγιση πολιτιστικής κληρονομιάς στο μάθημα της Εικαστικής Αγωγής, Σύγχρ. Εκπαιδ., 1997/ Διζικιρίκης Γ., Λεξικό αισθητικών και τεχνικών όρων του κινηματογράφου, Λιγόκερω, 1985/ Διζικιρίκη Γ., Τέχνη και τεχνική του κινηματογράφου, Διζικιρίκης, 1974/ Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, Δομή, 1996/ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Britannica, Πάπυρος, 1993/ Ελληνική Μυθολογία, Εκδ. Αθηνών, 1986 τ.5/ Εικαστική Παιδεία, περιοδικό, Ένωση Καθ. Καλλιτ. Μαθ., Ακριτίδου- Πλαγιάνη Α., Βλέπω με ήχους, τ. 11/ Άλπερς Γ., μετάφρ. Χαμιδιέλ Φ., Η αλληλεπίδραση των χρωμάτων, τ.15/ Ανούση Ρ., Βασιλείου Ν., Αισθητική είναι η ηθική του μέλλοντος, τ. 4/ Ανούση Ρ., Μάσκα πηγή έμπνευσης, Μάσκες –Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, τ. 12/ Ανούση Ρ., Μια ισορροπημένη σύνθεση, τ. 1/ Ανούση Ρ. Το παιχνίδι με τους σπάγκους, τ. 5/ Ανούση Ρ. Χάραξη ασπρόμαυρου σε λινόλευμο, τ. 7/ Αραπάκη Ξ., Οι διαφορετικές σημασίες της διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, τ. 15/ Αυγουστή Ν., Διαπολιτισμική εκπαίδευση και Εικαστικά τ. 19/ Βαζαρέλι Β., τ. 19/ Βαρβάκη Κ., Αντωνίου Τ., Λαϊκή αγορά, τ.12/ Βασιλάκη Π., Ας πάμε στην Πινακοθήκη, τ. 10/ Βικ Ρ. Η εικαστική παιδαγωγική του Γ. Ίττεν τ. 9/ Γερακάρης Α., Το μήνυμα του προσώπου, τ. 5/ Γρυπάρης Φ., Κατασκευή θεατρικής μάσκας, τ. 6/ Γρυπάρης Φ., Το τύπωμα, τ. 5/ Δημοπούλου Μ., Ανθρώπινα τοπία, τ. 16/ Δημοπούλου Μ., Δημιουργήματα με πηλό, τ. 13/ Δημοπούλου Μ., Η Ιστορία της Τέχνης, τ. 3/ Δημοπούλου Μ., ανθρώπινα τοπία, τ.16/ Δημοπούλου Μ., Η συμβολή του δασκάλου τ.1/ Δήμος Σ., μετάφρ. Συνομιλία του Giacometti Α. με τον Parinaud Α., τ. 8/ Δάφνος Λ., Κατασκευάζοντας έναν Μουσειακό οδηγό για το Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών, τ. 10/ Ζηρώ Ο., Διδάσκοντας τα παιδιά να κατανοούν την καλλιτεχνική τους δουλειά, τ. 3/ Ζορμπά Α. Κωδικοποίηση αφηρημένων εννοιών, τ. 6/ Θωμοπούλου Β., Ιστορική αναδρομή στο διαχρονικό της Τέχνης τ. 11/ Καλαμάρας Δ., Το εργαστήρι είναι θεμέλιο της εικαστικής σκέψης, τ. 4/ Καλαμάρας Δ., Τα ανάγλυφα της πομπής των Παναθηναίων, τ. 10/ Καλαφάτης Ν., Ο μαθητής μπροστά στο έργο τέχνης, τ.5/ Καπετανάκου Μ., Στοιχειώδεις γνώσεις γραμμικού σχεδίου, τ. 8/ Καρυστινός Π., Εξπρεσιονισμός, τ. 16/ Καρυστινός Π. Πρόταση ανάλυσης, τ. 13/ Κιλίμη Γ., Το χρώμα στην Εικαστική Θεραπεία, τ. 15/ Κομμιανού Ά., Η Χαρακτική, τ. 5/ Κονταράτος Σ., Οπτική αντίληψη του χώρου, τ. 8/ Κοροβέση Α., Γλυπτικές συνθέσεις με τυχαία υλικά, τ. 4/ Κορρές Μ., Παρθενών, τ. 5/ Κουρεζτής Λ., Μάσκα πέρα από εικαστικές

τ. 9/ Κυριακίδου Α., Επίδραση των μουσειακών αντικειμένων στην έκφραση των παιδιών, τ. 10/ Λαζάρου Σ., Πώς να κάνουμε ανάγλυφα, τ. 13/ Λαμπρόπουλος Κ., Ο διαμορφωτικός ρόλος της Ιστορίας της Τέχνης, τ. 19/ Λιαναντωνάκη Δ., Δουλεύοντας στην τάξη με αναπαραγωγές έργων τέχνης, τ. 19/ Λιόλιου Β., Χαρακτική σε λιτόλευμο, τ. 12/ Μαραθευτή Γκ., Γλυπτική σε παρόλιθο, τ. / Ματεζόφοκου-Νικολτσου Κ., Μάσκες με ανοιχτό πρόσωπο, τ. 12/ Ματίς Ε., Μετάφρ. Μοσχονά-Καλαμάρα Α., Το σχέδιο είναι ο γεννήτορας, τ. 4/ Μενδρινού Σ., Τέχνη, Ιστορία και δημιουργική προσέγγιση, τ. 10/ Μιχαλολιά Θ., Μάσκες μια εύκολη κατασκευή, τ. 4/ Μοσχονά-Καλαμάρα Α. Γράμματα στον Τζίνο σεβερίνι, τ.3/ Μοσχονά-Καλαμάρα Α., Η Ιστορία της Τέχνης με τα μάτια του καλλιτέχνη, τ. 16/ Μοσχονά Καλαμάρα Α., Θεωρία και διδακτική της Τέχνης Μορφολογία, τ. 18/ Μουνάρι Μ., Το παιχνίδι και η μάθηση, τ. 9/ Μπλιάτσας Ν., Η περίπτωση του animation, τ. 19/ Μπλιάτσας Ν. Λόγος και εικόνα, τ. 13, Μυταρά Χ. Οι θησαυροί μας, Ανακαλύπτουμε τα χρώματα, τ. 11/ Νικολαΐδης Ν., Μουρ Χ., τ. 10/ Νικολαΐδου Α., Μέθοδος απεικόνισης αντικειμένων εκ του φυσικού, τ. 5/ Νικόλτσου Κ., Από την ακρογιαλιά έως την τέχνη, τ. 16/ Ντάουερ Χ., μετάφρ. Παυλίδου Μ., Βοηθητικά μαθήματα για φαντασίες χώρου, τ. 8/ Οικονομίδης Μ., Τρόποι αποκάλυψης του έργου τέχνης, τ. 18/ Οικονομίδου Σ., Η πληροπλαστική μέσο έκφρασης, τ. 12/ Ομορφοπούλου Ι., Αισθητική των αναλογιών, τ. 13/ Όττο Γκ., μετάφρ. Παυλίδου Μ., Χώρος και κλουβί, τ. 8/ Πάντος Θ., Υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια στην Τέχνη;, τ. 9/ Παπαδοπούλου Γ. Η εικαστική έκφραση μέσα από τη διδασκαλία των Μαθηματικών, τ. 10/ Παπαγεωργίου Μ. Ανάλυση ενός έργου Τέχνης, τ. 6/ Παπαφωτίκα Β., Τέμπερα και σινική μελάνη, τ. 5/ Παυλίδου Μ., μετάφρ., Από την προετοιμασία μιας ξενάγησης στο Lenbachhaus, τ. 10/ Παυλίδου Μ., Συνάντηση με τα έργα τέχνης, τ. 19/ Παυλίδου Μ., Το εικαστικό παιχνίδι ως μέσο επικοινωνίας, τ. 18/ Ροδοπούλου Ε., Πειραματισμοί καλλιτεχνικών καθηγητών, Εικονογράφηση περιβαλλοντικής έρευνας με τη μορφή παραμυθιού, τ. 2/ Ροδοπούλου Ε., Μουτζουρώστε ελεύθερα, τ. 1./ Ροδοπούλου Ε., Το ασπρόμαυρο τ. 4/ Ροδοπούλου Ε., Το θέατρο στο Γυμνάσιο/ Σιγάλας Γ., Αξιολόγηση, τ. 3/ Ρουμπάνη Ν., Επίσκεψη στο Μουσείο του Ηρακλείου, τ. 10/ Σιγάλας Γ., Αγωγή μέσω του Μουσείου, τ. 6/ Σιγάλας Γ., Η πορεία της διδασκαλίας μιας διδακτικής ώρας, Ιστορία η μορφολογία της Τέχνης, τ. 5/ Σιγάλας Γ., Τα εργαστήρια Τέχνης στα σχολεία, τ. 6/ Σιγάλας Γ., τ. 4. Σημειολογία, τ.4/ Σκούρτης Α., Βιβλίο με ποιήματα και ζωγραφιές, τ.2/ Σκούρτης Α., Εικαστικοί προβληματισμοί μιας θεατρικής δράσης, τ.2/ Σκούρτης Α., Ιστορία της Τέχνης μέσα απ' το εικαστικό παιχνίδι, τ.11/ Σταυράκη Ρ. Το διακοσμητικό σχέδιο πάνω στο ύφασμα τ. 5./ Τζεβελέκου Μ. Ο κύκλος του σταριού τ. 19/ Τρίμη Έ., Εικαστικό παιχνίδι στο χώρο, τ. 8/ Τρίμη Ε., Χαρτί:Εικαστικό μέσο, Κατασκευή μακέτας σκηνικού, τ. 7/ Τσάβαλος Π., Η διδακτική της Ιστορίας της Τέχνης, τ. 15/ Φραγκεδάκη Δ., Ένα παραμύθι-Μια διδασκαλία, Παρασκευή χρωμάτων από απλά υλικά τ. 15/ Χατζή Ζ., Για εξοικείωση με τα προβλήματα της πλαστικής, τ. 1/ Χατζή Ζ., Η αναζήτηση του ρυθμού, τ. 4/ Χατζή Ζ., Μουσείο, Ακρόπολη, τ. 7/ Χατζηασλάνη Κ., Εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ακρόπολη, τ. 5/ Χατζηασλάνη Κ., Εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ακρόπολη, τ.10/ Χριστέλη Ν., Για να νιώσουν οι μαθητές τη χαρά της δημιουργίας, τ.1/ Χριστοπούλου Μ., Αγροτικά δρώμενα της Αποκριάς- Μάσκες, τ.19. Φαράκη Μπελεσιώτη Ν., Εκπαίδευση-Μουσείο, τ.10/ Goethe J. Μετάφρ. Ομορφοπούλου Ι. Μελέτη χρωμάτων, Η τέχνη του χρώματος, τ. 11/ Itten J., Μετάφρ. Παυλίδου Μ., Η αντίθεση ανοιχτού και σκούρου, τ. 9/ Mache A., Οι μάσκες, τ. 10/ Pistolesi E. Μετάφρ. Ζηρώ Ο., Για την κριτική της τέχνης, τ. 4/ Rapp Σ. P. Howard J., μετάφρ. Ζηρώ Ο., Πες το με χρώματα, τ. 4/ Sier C. D., Παπαγεωργίου Ν., Μάσκα η μαγεία, τ.12/ Vantogerlo G. μετάφρ. Ομορφοπούλου Ι., Η εξέλιξη της Γλυπτικής Τέχνης, τ. 8/Εξαρχόπουλος, Λιθογραφία, Θ, 1982/ Εξαρχόπουλος, Ξυλογραφία, Θ, 1982/ Εξαρχόπουλος, Οι τεχνικές της Χαρακτικής, Θ, 1994/ Εξαρχόπουλος Χαλκογραφία, Θ, 1988/ Εξαρχόπουλος Χαρακτική Οι απαρχές Οι βασικές φόρμες, Θ, 1982/ Ζιρώ Ο. Κούβου Ο. Μερτζάνη Ε. Μωραΐτου Ε. Σιγάλας Γ. Εικαστικά Α' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, 1999/ Η Ακρόπολη και η ιστορία της, Κέδρος, 1995/ Ιαπωνικά εκπαιδευτικά βιβλία/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ. Αθηνών, 1970/ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδ. Αθηνών, 1970/ Ίττεν Γ., Η τέχνη του χρώματος, Έν. Καθ. Καλλιτ. Μαθ., 1998/ Κακίση Λ., Και όμως ζωγραφίζουν. Η ζωγραφική των παιδιών και ο κόσμος τους, Δελφοί, 1994/ Κινούμενο σχέδιο, Περιοδικό, Φεστιβάλ Ελληνικού Κινηματογράφου και περιοδικού Θούνη/ Κόκοτας Π., Διδακτική των Φυσικών Επιστημών... Η εποικοδομητική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης, 2000/ Κολιάδης Ε., Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, τόμος Γ', 2000/ Κούνδουρου Ν., Stop Carre, Έργο, 1998/ Κουρετζής Λ., Το θεατρικό παιχνίδι, Καστανιώτης, 1991/ Λαμπράκη-Πλάκα Μ., 100 χρόνια Εθν. Πινακοθήκη Εθν. Πινακοθήκη – Μουσ. Αλ. Σούτσου, 1999/ Μάττισον Σ., Κεραμική Δύο βιβλία σε ένα, Ίων, 2001/ Μοσχονά Καλαμάρα Α., Θεωρία και διδακτική της Τέχνης Μορφολογία, ΟΕΔΒ, 1990/ Μουρίκη Ντ., Σημ. Ιστορίας της Τέχνης, ΕΜΠ, 1988/ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998/ Μπίρης Μ., Καρδαμίτση – Αδάμη, Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα Μέλισσα,

2001/ Μπούρας Χ., Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Συμμετρία, 1999/ Μυταρά Χ., Αρμενίζοντας στην Τέχνη, Δήμο Χαλκιδέων- Εργ. Τέχνης Χαλκίδας, 2000/ Μυταρά Χ. και Δ., Η τεχνική των Σταμπωτών και του Μπατίκ, ΕΟΜΕΧ, Αθήνα, 1970/ Νεοελληνική Χαρακτική, Τέχνη, 1993/ Νικολαΐδου Α., Εικαστική έκφραση στο Γυμνάσιο, 1987/ Ντε Μερεντιέ Φ., Το παιδικό σχέδιο, Υποδομή, 1981/ Ντε Μικέλλι Μ., Τα γραφτά του Πικάσσο, Οδυσσεάς, 1979/ Οικονόμου Α. - Ρηγοπούλου Π., Σταθμοί στην Ιστορία της Τέχνης, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1992/ Ουάιλτ Τ., Κινούμενο σκίτσο, Ντουντούμης, 2000/ Παπανικολάου Μ., Πρωτοπορία Αριστουργήματα της συλλογής Κωστάκη, ΥΠΠΟ-Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2000/ Παυλόπουλος Δ., Χαρακτική Γραφικές Τέχνες, Εταιρία Εικαστικών Τεχνών, Α. Τάσος, 1995/ Ουίλσον Μ., Λάιφ, Λύκειος Απόλλων, 1965/ Πετρόπουλος Σ., Μελέτες, Έργο, 296/ Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, Περί αρχαίας Ελληνικής Ζωγραφικής, 35ο βιβλ. της Φυσ. Ιστορίας, Άγρα, 1998/ Ρηντ Χ., Ιστορία της Μοντέρνας Γλυπτικής, Υποδομή, 1979/ Ρηντ Χ., Ιστορία της Μοντέρνας Ζωγραφικής, Υποδομή, 1978/ Ρηντ Χ., Λεξικό εικαστικών τεχνών, Υποδομή, 1986/ Ροδοπούλου Ε., Ιχνηλασία, Εργαστ. Τέχν. Αγ. Παρασκευής, Παιχνίδια Πολιτισμού, ΥΠΠΟ, 2002/ Ροδοπούλου, Ε., Μουσειοσκευή της Χαρακτικής, Μουσείο Μπενάκη, 2004/ Σάλλα Δοκουμτζίδη Τ., Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη, Εξάντας Αθήνα, 1996/ Σαρηγιάννης Γ., Η αρχαία πόλη, Σημ. ΕΜΠ, 2002/ Σεζάν Ρ., Αναμνήσεις και επιστολές του Εμίλ Μπερνάρ, Ένωση Καθηγ. Καλλιτ. Μαθημ, 1986/ Σπεράντζας Β., Χαρακτικά, Κατάλογος έκθεσης, Adam/ Στεφανίδη Μ. Ελληνομουσείον, Μίλητος, 2000/ Σχινά Α., Πινακοθήκη διάσημων ζωγράφων, Αλκυών, 1990/ Τα Μουσεία του κόσμου, Μονταντόρι Φυτράκης, 1986/ Τεγόπουλος- Φυτράκης, Ελληνικό λεξικό, Αρμονία Α.Ε., 1993/ Τζόνσον Π., Φτιάχνω το δικό μου βιβλίο, Οδυσσεάς, 1997/ Τσιούμη Ρ., Μουσειακή εκπαίδευση, Πανεπιστημιακές σημ. Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1998/ Τσιπλητάρης Α., Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης, 2000/ Χάρνολ Φ., Ιστορία του Θεάτρου, Υποδομή, 1980/ Χρήστου Χ., Μόραλης, Αδάμ, 1993/ Φρανκ Γκ., Μαθήματα κεραμικής/ Χέτζεγουντ Τζ., Γνωριμία με τον Πικάσσο, Πατάκη, 1992/ Χρήστου Χ., Μόραλης, Αδάμ, 1993/ Χριστοφύλου Μ., Η Τέχνη του 20ού αιώνα, Χριστοφύλου Μ., Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αιθουσών Τέχνης.

Bersi P.- S., L' Educazione Visiva, Zanichelli, 1986/ Calvesi M., L' Arte Moderna τ. 9, τ. 10/ Calas H. Et N., Takis, Galilee, 1984/ Capranico C. Cartella F. Dellavecchia S., Il Nuovo Immaginario, Petrini, 1992/ Chapman L. Διδακτική της τέχνης, Νεφέλη, 1993/ Gibson M., Symbolism, Tasken, 1999/ Davidov V., The influence of L. S. Vygotsky on Education Theorie, Research and Practice, In Educational Researcher, 1995, Vol. 24 | 3/ De Franciscis A., Museo Archeologico di Napoli, Ed. D' Arte Interdipres/ Duca L., Ιστορία του κινηματογράφου, Ζαχαρόπουλος, 1967/ Duchting H., W. Kanninsky, Tasken, 1993/ Faure G. - Lascar S., Το θεατρικό παιχνίδι, 1988/ Fend H., Entwicklungs psychologie des Jugendalters, Leske + Budrich Opladen, 2003/ Fontana, Ed. Civiche Galerie d' Arte Moderna e Contemporane, 1994/ Giorgio Morandi e la luce del Mediteraneo, Grafis, 1966/ Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφ. Ίδρυμα Εθν. Τραπέζης, 1994/ Good Th. Brophy J., Lookig in Ciasrooms, (8th ed) Longman, 2000/ Kandinsky W., Για το πνευματικό στη τέχνη, Νεφέλη, 1981/ Kandinsky W., Σημείο- γραμμή- επίπεδο, Δωδώνη, 1996/ Kandinsky W., Τέχνη και καλλιτέχνες, Νεφέλη, 1986/ Kent S., Σύνθεση, Ανακαλύπτω την Τέχνη, Δεληθανάσης-Ερευνητές, 1995/ Klee P., Για τη Μοντέρνα Τέχνη, Κάλβος, Αθήνα, 1984/ Klee P., Εικαστική σκέψη, τ. 1, Μέλισσα, 1989/ Kessanlis N, Bienale di Venezia, ΥΠΠΟ, 1988/ Lasotti L., Percezione visiva e linguaggio, Bulgarini 1985/ L' Ermitte S. - Parrington C., Arts Plastiques 6 5, Arts Plastiques 4 3, Magnard, 1982/ May R., Γνωριμία με το θέατρο, 1985/ Mink J. ,Mirro, Tascen, 2000/ Neret G., Matisse, Tascen, 1999/ Opie M.- J., Γλυπτική, Ανακαλύπτω την Τέχνη, Δεληθανάσης - Ερευνητές, 1995/ Penture cinema, Hazan, 1989/ Perez-Sanchez A. E., Γκόγια, Θεσ/νίκη Πολιτιστ. Πρωτ. της Ευρ., 1997/ Piaget J., Το μέλλον της εκπαίδευσης, Υποδομή, 1979/ Piaget J., La formation du Symbole chez l' enfant , Delashaux et Neuchatel , 1959/ Quinn E., Les objets Picasso, Assouline, 1995/ Radin P., Afrikan Folktailes and Sculpture Bollingen Series XXXII, Panteon books/ Sargent W., Το χρώμα στη φύση και στην τέχνη, Κάλβος, 1987/ Ulich K., Einfuhrung in die Sozialpsychologie der Schule, Weinheim Basel, 2001/ Vivarelli P., Novelli G., Skira, 1999/ Widlocher D., L' interpretation Arbeitsgemeinschaft/ Wye D., A. Tapias, Ombra grafica, poligrafica, 1992/ Wygotsky, L. S., Denken und Sprechen, Fischer Reutlingen, 1974/ Zervos C. - Ηλιοπούλου-Ρογκάν Ντ., Ghika, Αδάμ, 1991.

<http://courses.ncssm.edu/gallery/collections/toys/html/exhibit07.htm>, 159/«Ident» 1989 από την βιντεοκασέτα Aardman, Animations vol 1, Connoisseur Video- Animation collection (a Connoisseur Video release from Argos Films and British Film Institute

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων/ ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

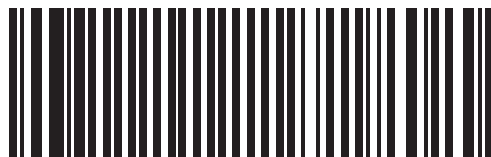
Κωδικός βιβλίου: 0-21-0020

ISBN 978-960-06-2664-3

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 21 0020 3